

◆ सम्पादकीय-	
- स्मृति दिवस औपचारिकता नहोस्	- २
◆ राष्ट्रिय राजनीति	
- पार्टीलाई आन्दोलनको नेता बनाउन - प्रदीप नेपाल	- ३
- चालू संयुक्त जनआन्दोलन ... - केपी शर्मा ओली	- ५
◆ आवरण	
- नेपालमा राजतन्त्र र यसको भविष्य - पुष्पलाल	- ८
- पुष्पलालकालीन नेतृत्वपद्धति र वर्तमान ..- मोदनाथ प्रश्रित	- १०
- पुष्पलाल र नेपाली प्रजातान्त्रिक आन्दोलन- लोककृष्ण भट्टराई	- १२
- जनताको भविष्यमाथिको हमला- तुलसीलाल अमात्य	- १३
- आन्दोलनको अर्को नाम तुलसीलाल- केशव बडाल	- १४
◆ बहस	
- 'माघ १९' पछिको मुलुकी प्रशासन - विश्वबन्धु शर्मा	- १७
◆ अर्थतन्त्र	
- अर्थतन्त्रको अवस्था र बजेट - डा. प्रल्हाद बगाले थापा	- १९
◆ रिपोर्ट	
- कार्यकर्ताका सुझाव र अपेक्षा - सूर्य थापा	- २०
◆ मुलुक परिचय	
- बुल्गेरिया - भानुभक्त ढकाल	- २२
◆ सरोकार	
- आर्थिक तथ्यमा राजदरबार र सेना - गणेश सुवेदी	- २४
◆ विश्लेषण	
- स्वागतयोग्य वक्तव्यको शंकायोग्य नियत - कोमल भट्टराई	- २६
◆ कथा	
- चलन - नारायण तिवारी	- २८
◆ चिनारी	
- 'इमान गुमाएको छैन, यसैमा गौरव गर्छु' - कमला पराजुली	- २९
◆ अन्तर्वार्ता	
- 'राजाको हुकुमी शासन पूर्णतः असफल' - वामदेव गौतम	- ३१

स्मृति दिवस औपचारिकता नहोस्

साउन महिनामा हामी नेपाल कम्युनिस्ट पार्टीका संस्थापक महासचिवलाई सम्झना गर्छौं । सहिद गंगालालका भाइ पुष्पलाल, जसले नेपाली समाजमा श्रमजीवी समुदायको मुक्तिको मुद्दालाई सङ्गठित रूपमा सबैभन्दा पहिलोपटक उठाउनुभयो, त्यसलाई समृद्ध पार्न निरन्तर क्रियाशील रहनुभयो र नेपाली श्रमजीवी समुदायको आफ्नो पार्टीका रूपमा नेपाल कम्युनिस्ट पार्टीको स्थापना गर्नुभयो ।

कमरेड पुष्पलालको सम्झना औपचारिकतामा नटुङ्गियोस्, उहाँका योगदानहरूको सम्झना गरेर उहाँको क्रियाशीलताको पक्षलाई कमजोर नपारियोस् । अत्यन्तै प्रतिकूल परिस्थितिमा पनि उहाँले पार्टीको रक्षा गर्नुभयो, त्यसमाथि निरन्तर भएका आक्रमणहरूबाट पार्टीलाई जोगाउने र बचाउने काम गर्नुभयो । उहाँको गम्भीर प्रयत्नका बावजुद नेपाल कम्युनिस्ट पार्टी एक ढिक्को रहिरहन सकेन । निम्नपुँजीवादी महत्वाकाङ्क्षाको रोगले ग्रस्त नेताको महत्वाकाङ्क्षा अनि मुलुकको अभिजात वर्गको षड्यन्त्रपूर्ण आक्रमणका कारण त्यो नराम्ररी टुक्रियो ।

एउटा एकीकृत कम्युनिस्ट पार्टी निर्माण गर्ने अभियानसहित थालिएको ०३५ सालको पुनर्गठनको प्रक्रिया नेकपा (एमाले) का रूपमा स्थापित भयो, १२ वर्षको अथक प्रयत्नपश्चात् । धेरै उतारचढावहरूका बीच एमालेले पनि आफ्नो १५ वर्ष बिताउन लागेको छ र यस अवधिमा एमालेले आफूलाई नेपाली कम्युनिस्ट आन्दोलनको मूलधार बनाएको छ । यो कुनै दम्भ होइन, यो हो नेपाली राजनीतिमा नेकपा (एमाले) ले प्रमाणित गरेको व्यवहार !

यही महिनामा कम्युनिस्ट पार्टीका पूर्व महासचिव तुलसीलाल अमात्यलाई पनि हामीले सम्झना गर्ने गरेका छौं । नेपालको पहिलो प्रतिनिधि सभामा निर्वाचित कमरेड तुलसीलालको जीवनको शिक्षा भनेको पनि त्यस्तै अविचलता हो- जसले हामीलाई दृढतापूर्वक आफ्नो कर्ममा लागि रहन प्रेरित गर्नेछ ।

५६ वर्षको लामो जीवनमा नेपाल कम्युनिस्ट पार्टी एकै ठाउँमा स्थिर भएर रहेन र यो पार्टीको राम्रो पक्ष हो । मजदुर वर्गको अगुवाइमा किसानलाई मुख्य शक्ति बनाएर नयाँ जनवाद स्थापना गर्ने सपनासहित ००६ सालमा स्थापना भएको नेपाल कम्युनिस्ट पार्टीले ०४६ सालको चौथो महाधिवेशनमा आएर खुला बहुलवादी समाज, पाँचौँ महाधिवेशनमा प्रतिस्पर्धासहितको जनताको बहुदलीय जनवाद तथा छैटौँ महाधिवेशनमा पुगेपछि जनताको बहुदलीय जनवादलाई मार्गदर्शक सिद्धान्त मान्ने परिवर्तनकारी निर्णयहरू गर्‍यो र यसो गरेर त्यसले नेपालको कम्युनिस्ट पार्टीलाई नेपाली राजनीतिको शीर्षस्थानमा उभ्याउने सफलता पायो । मदन भण्डारी नै त्यो नेता हुनुभयो, जसले जडताको साङ्गोबाट पार्टीको उद्धार गर्नुभयो र प्रजातान्त्रीकरणलाई तीव्रता दिएर नेपालको कम्युनिस्ट पार्टीको रक्षा गर्नुभयो ।

वास्तवमा छैटौँ महाधिवेशनसम्मको यात्रा कमरेड पुष्पलालको यात्राको निरन्तरता थियो । छैटौँ महाधिवेशनपश्चात् फेरि नेपालको कम्युनिस्ट आन्दोलनमा फुटको इतिहास दोहोरियो । हामीले चिताइनसक्नुको धक्का खानुप्यो । तर, तीन वर्षको अराजकतापछि संस्थागत रूपमा फेरि हामी एकजुट भयौं ।

अहिले चलिरहेको पुनर्गठन, पुनःसंरचनाजस्ता शब्दावलीलाई पार्टीको क्रियाशीलतासँग गाँसेर हेर्ने हो भने हाम्रो यात्रा सकुशल अधि बढ्छ, होइन सङ्गठन परिचालनको क्रियाशीलतालाई

विसिएर शब्दको परिभाषातिर मात्रै लाग्ने हो भने अकर्मण्यताले हाम्रो भविष्यलाई फेरि गुटहरूमा रूपान्तरित गरिदिनेछ ।
अहिलेका नेता र कार्यकर्ता सबैको जिम्मेवारी भनेको पार्टीको क्रियाशील जीवनको सुनिश्चितता हो ।

पार्टीलाई आन्दोलनको नेता बनाउन

प्रदीप नेपाल

१. नेतृत्व तलबाटै निर्माण हुन्छ

जति माथि उडे पनि धर्ती विसिनेहरूले घर बनाउन सक्दैनन् । कुनै पनि पार्टीका लागि यो उदाहरण स्मरणीय हुनुपर्छ । सिद्धान्त र व्यवहारका बारेमा हामीले धेरै भाषण गरिसकेका छौं । तर, त्यो भाषण हाम्रै व्यवहारमा लागू भएको छ, कि छैन भनेर हामीले आत्मसमीक्षा र मूल्याङ्कन गर्ने काम अहिलेसम्म गरेका छौं भनेर दावी गर्ने ठाउँ भेटिँदैन । तलका विचारहरू माथिसम्म आइरहेका छन् कि छैनन्, नेतृत्व र कार्यकर्ताका बीचमा जीवन्त अनि दोहोरो सम्बन्ध विद्यमान छ, कि छैन जस्ता प्रश्नहरूले एउटा पार्टीको जीवनधारा सुनिश्चित गर्दछन् । कार्यकर्ताको बोलीको कदर नेतृत्वले नगर्ने पार्टीले कहिल्यै प्रगति गर्न सक्दैन । नेतृत्वलाई जनतासँग जोड्ने भनेकै कार्यकर्ता हुन् र जनतासँग नजोडिएको पार्टी नेपालको राजसंस्थाजस्तै हुन्छ । जनतासँग नजोडिएको पार्टी ढिलोचाँडो जनताका विरुद्ध उभिने कुरो सुनिश्चित छ ।

त्यसै हुनाले पहिले पार्टीको स्थायी कमिटीले अञ्चलस्तरीय भेला र बैठकहरूमा महासचिव, तत्तत् क्षेत्रीय समन्वय कमिटीका प्रमुखहरूको उपस्थितिलाई एक चरणका लागि अनिवार्य गरेको थियो । सोही निर्णयअनुरूप अहिलेसम्म मेची, कोशी, सगरमाथा, जनकपुर, नारायणी, बागमती, उपत्यका, लुम्बिनी, गण्डकीलगायत सबैजसो अञ्चलमा निर्धारित कार्यक्रमहरू सम्पन्न भए । ती कार्यक्रमका सुझावहरूले हाम्रो पार्टीलाई अग्रगति दिन महत्त्वपूर्ण सहयोगी भूमिका निर्वाह गरेका छन् ।

ती सुझावहरू नवयुगको यसै अङ्कमा प्रकाशित गरिएका छन् ।

२. समीक्षाको विषय

धेरैतिरबाट आशाको केन्द्र बनेको १४ वर्षको समीक्षा र विगत सरकारको मूल्याङ्कन आगामी केन्द्रीय कमिटीमा प्रस्तुत हुनेछ । तर, कार्यकर्ताहरूले आफ्नो विवेक प्रयोग गरेर आफैँ १४ वर्षको समीक्षा नगर्ने र विगतको सरकारले पार्टीलाई दिएको लाभहानिको लेखाजोखा नगर्ने हो भने अहिलेको प्रतीक्षाले धेरैलाई निराश पार्न पनि सक्छ । किनभने उक्त चिरप्रतिक्षित समीक्षा र मूल्याङ्कनले सबैको मनलाई शान्ति नै दिनेछ, भन्ने कुराको सुनिश्चितता अहिले कसैले गर्न सक्दैन । पाँचौँ महाधिवेशनका निष्कर्षलाई त्यसपछिका दिनहरूमा हामीले आफ्नो व्यवहारमा उतार्न सक्थौँ कि सकेनौँ ? छैटौँ र सातौँ महाधिवेशनका निष्कर्षहरू त्यसपछिका दिनहरूमा हाम्रो पार्टी जीवनका मार्गदर्शक बने कि बनेनन् ? यो नै हो मूलभूत प्रश्न समीक्षाको, मूल्याङ्कनको । जो-कोहीले पनि यही धरातलमा उभिएर समीक्षा गर्ने हो । तथ्यको आधारमा उभिएर यति काम गर्न हाम्रो पार्टीको कुनै पनि नेतृत्वदायी कार्यकर्ता सक्षम छन् । त्यसैले समीक्षाको प्रतीक्षा होइन, समीक्षाको सुझाव र त्यसको कार्यान्वयनप्रति सबैको ध्यान जानुपर्छ ।

कुन मान्छेले के बोल्थो, कसले के गरेन भन्ने जस्ता खुद्रा विषयलाई समीक्षामा स्थान दिनु भनेको मूल मुद्दालाई ओभरलैमा पार्नु हो । समीक्षाका दुइटा पाटा छन् हाम्रा लागि । पहिलो हो- हामीले आफ्नो पार्टीलाई जनताको बहुदलीय जनवादले अङ्गीकार गरेको राजनीतिक, वैचारिक तथा साङ्गठिक प्रक्रियामा प्रवेश गरायौँ कि गराएनौँ । अनि दोस्रो हो- राज्य सञ्चालनका सन्दर्भमा जबजद्वारा निर्देशित लोककल्याणकारी राज्यको अवधारणालाई हामीले लागू गर्न सक्थौँ कि सकेनौँ ?

३. पार्टीमा पुनर्गठन

बजारमा पार्टी पुनर्गठनको हल्ला मज्जैले उठेको छ । तर, अहिलेसम्म त्यसको कारण, वर्तमान परिस्थितिमा त्यसको औचित्य अनि भावी पार्टी जीवनको लेखाजोखाका बारेमा कसैले आवश्यक प्रस्ताव अघि सार्न सकेको छैन । पार्टीभित्र होइन, त्यसलाई बजारमै पनि कसैले पस्किन सकेको छैन । विनानिष्कर्षको, कार्ययोजनाविहीन पुनर्गठनको काम अखबारहरूमा अन्तर्वार्ता दिएर, पत्रिकामा टिप्पणी छपाएर वा सभा र गोष्ठीमा भाषण गरेर सम्पन्न गर्न सकिँदैन । त्यो काम पार्टीभित्रैबाट गरिने भएको हुनाले सबैभन्दा पहिले त्यसलाई औपचारिक रूपमा पार्टीभित्रै व्यवस्थित बहसका रूपमा सञ्चालित गर्नुपर्छ । यसपालिको केन्द्रीय कमिटीको कार्यसूचीमा पार्टीको प्रजातान्त्रीकरण तथा राज्यको पुनःसंरचनाका लागि कार्यदल गठन गर्ने

प्रस्ताव अधि सारिएको छ । घनिभूत प्रयास गरेर काम गर्नसक्ने हो भने पार्टीको आठौँ महाधिवेशनमा हामी पुनर्संरचित राज्य र प्रजातान्त्रिक प्रणालीको सुनिश्चितता भएको पार्टीको निर्माणको प्रस्ताव पारित गर्न सक्नेछौं ।

अहिले हाम्रो पार्टीमा कोही चुकेल्याड छैन र म नेतृत्वपङ्क्तिको विशिष्ट व्यक्ति हुँ भनी आफ्नो त्यो विशिष्ट एकल योग्यता पनि अहिलेसम्म हाम्रो नेतृत्व वर्गभित्रको कसैले देखाउन सकेको छैन । हाम्रो अहिलेको वैधानिक ढाँचा सही भए पनि, गलत भए पनि माथिबाट नेतृत्व दिइने हो । पछिल्लो सरकारका मन्त्रीहरूका बारेमा धेरैले आक्रोश पोखेको देखिन्छ । तर, त्यो सरकारमा जाने निर्णय त केन्द्रीय कमिटीको बहुमतले नै गरेको हो । त्यसो भए के केन्द्रीय कमिटीका अहिलेका सबैलाई हटाएर समस्याको समाधान हुन्छ ? हुँदैन । जहाँसम्म गल्ती र त्रुटिहरूको कुरा हो, त्यो आलोचना, चेतावनीजस्ता मुद्दाहरूबाट आरम्भ गरिनुपर्छ ।

अर्को कुरा, कारवाहीको सन्दर्भमा समयको विश्लेषण पनि हो । यतिबेला पार्टीभित्र उथलपुथल मच्चाउनु भनेको मलामि ओरालो फरिरेहेका बेला नाचगान गर्नुजस्तै हो । होला, समस्याको थुप्रो लागेको होला पार्टीभित्र । नेतृत्वमा गम्भीर विचलन आएको छ, भन्ने पनि कतिपयलाई लागेको होला । तर, लाग्नेवित्तिकै निर्णयमा पुग्ने भनेको उही हतारमा निर्णय गर्ने अनि फुसदमा पछुताउने भनेजस्तै हो ।

म अहिले अमुक ठाउँमा छु, यो मेरालागि सन्तोषजनक छैन, मलाई बाञ्छित स्थान चाहिन्छ, भन्ने हिसाब मनमा राखेर पनि कहिलेकाहीँ पुनर्गठनको कुरो उठ्न सक्छ । पार्टीका सबै कार्यकर्ताले यस्तो सोचप्रति सतर्क हुनुपर्छ । व्यक्ति जहाँ छ, त्यहीँबाट उसले आफ्नो योग्यता देखाउने हो । जिल्लाको कामले जिल्ला कमिटीको योग्यता जाहेर गर्छ, अञ्चलको कामले अञ्चल कमिटीको योग्यता जाहेर गर्छ, विभागको कामले विभागको योग्यता जाहेर गर्छ । व्यक्तिका बारेमा पनि यही कुरो लागू हुन्छ । चाहे केन्द्रीय सदस्य होस् वा शाखा कमिटीको सदस्य, पार्टीले सबैलाई निश्चित जिम्मेवारी दिएको हुन्छ र त्यो जिम्मेवारीलाई सम्बन्धित व्यक्तिले आफ्नो मूल काम बनाउनुपर्छ, त्यसलाई फते गर्न आफ्नो सम्पूर्ण शक्ति लगाउनुपर्छ ।

४. अहिलेको तात्कालिक काम

राजाको प्रतिगमनको मिति २०५९ असोज १८ गते (४ अक्टोबर २००२) नै हो भनेर पार्टीले धेरै पहिले नै ठहर गरिसकेको छ । राजाको प्रत्यक्ष शासनको तीन वर्ष पूरा हुने लागेको छ र यो तीन वर्ष नेपाली जनताको सङ्घर्षको इतिहास बोकेर उभिएको छ । नेपालको इतिहासमा कहिल्यै नभएको नरसंहार यही कालमा भएको छ । राजनीतिक अस्थिरता, सामाजिक असुरक्षा, हिंसाको विकरालता यो प्रतिगमनका उपहार भएका छन् । यी तीन वर्षमा नेपाल आर्थिक रूपमा चौपट नै भएको छ, भने सामाजिक हिसावले पनि त्यो कमजोर बन्दै गइरहेको छ । राजनीतिमा भित्रिएको निरङ्कुशता अनि त्यसको विरोध गर्ने सबैलाई मुलुकबाट खेदने आततायी वर्तमान शाही सरकारी नीतिले मुलुकलाई दसौँ वर्षसम्म उठ्न नसक्ने गरी खाडलमा फँसाउँदै गइरहेको छ ।

राजाको यो शासन उनले माग गरेअनुसार तीन वर्ष चल्ने हो भने हाम्रो मुलुकको तस्वीर पनि टाट पल्टिएका अफ्रिकाली मुलुकको जस्तै हुनेछ ।

यस्तो अवस्थामा रमिता हेरेर बस्न सकिन्छ ? अहँ, सकिन्न । जीवनमा कोही दर्शक हुन सक्दैन भन्ने जुलियस फ्युचिकको भनाइलाई सम्झने मात्र होइन, नेपाल राष्ट्र र नेपाली जनताप्रतिको जिम्मेवारीबोध गर्दै हाम्रो पङ्क्तिले राजनीतिको नेतृत्व गर्ने र मुलुकलाई वर्तमानको सङ्कटपूर्ण स्थितिबाट बाहिर निकाल्ने काममा आफ्ना सम्पूर्ण प्रयासलाई केन्द्रित गर्नु अहिलेको प्रमुख कार्यभार भएको छ ।

हाम्रो पार्टीपङ्क्ति सोच, विचार र सङ्गठनका हिसाबमा नराम्ररी लुलिएको सत्यलाई हामीले नबुझ्ने हो भने हामी कहिल्यै प्रगति गर्न सक्दैनौं । जनताको बहुदलीय जनवादलाई आफ्नो मार्गदर्शक मानिसकेपछि हामीले त्यसलाई व्यवहारमा उतार्न कति प्रयत्न गर्नु भन्ने समीक्षा पार्टीको आन्तरिक जीवनका लागि अत्यन्तै महत्त्वपूर्ण भएको छ ।

फगत सिद्धान्त र नीतिको बहसले पार्टी बलियो बन्ने भए मसाल-एकताकेन्द्र अहिले नेपालको सबैभन्दा ठूलो वामपन्थी पार्टी बन्ने थियो । हाम्रो पार्टीलाई बलियो बनाउने काम न भाषणले गरेको हो, न त नीति र सिद्धान्तमा उरालिएका बहसहरूले नै गरेको हो । कामले मात्रै हामीलाई यहाँसम्म ल्याएको हो । हो, कामसँगै हामीले अस्पष्टताका मुद्दाहरूमा छलफल चलायौं, सार्थक बहस सञ्चालन गरेर निष्कर्ष निकाल्यौं र नै हाम्रो पार्टी प्रगतिको यो चुलीमा चढेको हो ।

५. जनताको माग : हाम्रो माग

नेपालका सबै पार्टी र त्यसमा हाम्रै पार्टीले पनि लामो समयदेखि राजनीतिक मुद्दालाई धुरीमा राख्दै आएको छ । जनताको जीवनसँग दैनिक रूपमा जोडिएका मुद्दाहरूलाई हामीले पनि अतिरिक्त विषयका रूपमा उठाउँदै आएका छौं । अहिले जनताको प्रमुख माग हो- शान्ति । त्यो शान्तिको मागलाई हामीले आफ्नो नियमित कार्यभित्र प्रवेश गराउनुपर्छ । औसरहरूमा निकालिने एकाध जुलुसले जनताको मागमा हाम्रो सहभागिता जनिएको देखिँदैन । सबैखाले मौलिक अधिकारहरू खोसिएको वर्तमान घडीमा हामीले त्यसको पुनर्बहालीको सङ्घर्षमा अग्रिम पङ्क्तिमा उभिएर सङ्घर्ष गर्न सक्नुपर्छ । हामीले सञ्चालन गरेका स्थानीय निकायहरूले जनतामा हाम्रो पार्टीको प्रभाव विस्तार गर्नुको मूल कारण यही जनताको मागसँगको हाम्रो सम्बद्धता हो ।

अहिले हामी माओवादीसँग सहकार्य गर्न सक्दैनौं । तर, उनीहरूलाई बन्दुक बिसाउन लगाउन र शान्तिपूर्ण राजनीतिक अभियानमा सामेल गराउन वार्ता नगरी त हुँदैन । अहिले जनताले दुःख पाउने एउटा कारण राजाको शासन हो भने अर्को कारण माओवादीको जनताविरोधी गतिविधि पनि हो । जनताका लागि राजा र माओवादीको काम उस्तै उस्तै भएका छन् । त्यसैले माओवादीलाई आफ्ना गतिविधिबाट विरत तुल्याएर उनीहरूलाई जनपक्षीय राजनीतिमा समावेश गराउन सक्नु जनताको शान्तिप्रतिको आग्रह पूरा गर्नु हो ।

यति मात्र होइन, सामुदायिक रूपमा किसान, मजदुर, महिला, युवा-विद्यार्थीहरूका मागहरूप्रति हामी कति संवेदनशील छौं भन्ने व्यवहारले पनि जनतासँगको हाम्रो सान्निध्य जाहेर गर्छ। अहिले जनता पार्टीहरूको आह्वानमा सडकमा उत्रिन अस्कनाइरहेका छन्। किन ? धेरै गुनासा होलान्। तर, एउटा कारण के पनि हो भने आन्दोलनपश्चात् उनीहरूले के पाउने भन्नेबारेमा उनीहरूलाई प्रस्ट पार्न पार्टीहरूले सकिरहेका छैनन्। राजनीतिक माग भनेको सचेत समुदायको माग हो। आमजनताका माग भनेको उही दाल, चामल, डुकु नै हो। त्यसै हुनाले उपभोक्ताको हित संरक्षण र महँगीको विरोधजस्ता मुद्दाहरूलाई हाम्रो पार्टीले आफ्नो आन्दोलनको विषय बनाउने काम गर्नुपर्छ।

६. पेसागत आन्दोलन

राजाको कूपछिको पहिलो तीन महिना हामीलाई आड दिने शक्ति अन्तर्राष्ट्रिय समुदाय नै थियो। त्यसपछिको तीन महिना पेसागत सङ्गठनहरूले धानेको काल हो। दलहरूले नै नेतृत्व गर्नुपर्छ भन्ने मत अत्यधिक बलियो हुँदाहुँदै पनि, सबैले पार्टी हो, हामीलाई नेतृत्व गर भनिरहेका बेलामा पनि दलहरूले आफ्नो प्रभावकारी उपस्थिति आन्दोलनको मोर्चामा देखाउन सकेनन्। सात विद्यार्थी सङ्गठनहरू एक भए, छ ओटा युवा सङ्गठनहरू पनि साभा कार्यसूचीमा मिले तर सात दलहरूलाई मिल्नका लागि चार महिना लाग्यो। जबकि, पहिले दलहरू अनि त्यसपछि जनवर्गीय सङ्गठनहरू मिल्नु सुल्ठो पाइलो हुन्थ्यो।

अहिले पनि दलहरूको आन्दोलन पत्रकार अनि कानून व्यवसायीको जतिको प्रभावकारी हुन सकेको छैन। यो अत्यन्तै दुःखको कुरो हो। दलहरूले तिनीहरूलाई आन्दोलनमा तान्नु पर्छ। तर, उनीहरूले पो दलहरूलाई तानेजस्तो देखिरहेको छ। दलहरूको संयुक्त आन्दोलन प्रभावकारी नभइन्जेल मुलुकमा राजाले आफ्नो महत्वाकाङ्क्षा परित्याग गर्छन् भनेर कसैले सोच्नु हुँदैन।

अहिले पत्रकारहरूले आन्दोलनलाई निरन्तरता दिएका छन्। कानून व्यवसायीको सङ्घर्ष पनि जारी छ। हाम्रो पार्टीका नेता-कार्यकर्ताले ती आन्दोलनहरूमा प्रत्यक्ष सहभागीता जनाउनु पर्छ। पेसागत सङ्गठनका आन्दोलनका मुद्दाहरू राजनीतिक पार्टीको आन्दोलनको मुद्दा बन्नुपर्छ। अहिले राज्यले चौतर्फी आक्रमण गरेर मुलुकलाई समाप्तै पार्ने किरिया खाएको बेला हो। त्यसैले राज्यद्वारा प्रताडित सबै समुदायको मागलाई हामीले आफ्नो माग नबनाउने हो भने हामी र ती समुदायका बीचमा दूरी उत्पन्न हुने र त्यो दिनानुदिन फराकिलो हुँदै जाने सुनिश्चित छ।

निष्कर्ष

०४६ सालको आन्दोलन भन्दा अहिलेको आन्दोलनमा देखिनेखालकै विकास भएको छ। पहिले आन्दोलनलाई सबैले राजनीतिक पार्टीको काम हो भन्थेका थिए। अहिले सबै समुदाय आफ्नो अधिकारका लागि आफैँ जागरुक भएका छन्। ०४६ को आन्दोलनको चरमोत्कर्षमा पनि गणतन्त्रको माग उठेको थिएन। अहिले गणतन्त्र आन्दोलनमा बहसको विषय मात्र होइन, युवा समुदायको साभा माग बनिस्केको छ। यति मात्र होइन, राज्यको पुनःसंरचनाको मागभित्र फड्को मार्ने परिवर्तनकारी सङ्घीय राज्यको मागसमेत समेटिएको छ। यो प्रगतिप्रति ०४६ सालका आन्दोलनकारीहरूले गौरव गर्न सक्नुपर्छ। अब काठमाडौँ उपत्यकामा, त्यो पनि सिंहदरवारमा बसेर देश हाँक्न सकिन्छ। देश जनताको हो, त्यसैले जनताकै अभिमतमा देश हाँक्न सकिन्छ, भन्ने सत्यलाई मन लागे पनि नलागे पनि नेपालका सबैले स्वीकार गर्नुपर्छ। राजनीतिक दलहरूका लागि आफ्नो परिचय खोज्न क्रियाशील जनताको पर्झक्ति तयार हुनु एउटा ठूलो उपलब्धि हो।

चालू संयुक्त जनआन्दोलन र यसबाट गरिएका अपेक्षा

केपी शर्मा ओली

आज हामी जननेता मदन भण्डारीको ५४ औँ जन्मजयन्तीको सन्दर्भमा आयोजित विचारगोष्ठीमा सहभागी भइरहेका छौं। देश, जनता, प्रजातन्त्र र सामाजिक अग्रगतिता लागि समर्पित शताब्दीनायक मदन भण्डारीको जन्मजयन्तीको सन्दर्भमा उहाँलाई सम्मान र श्रद्धाका साथ स्मरण गरिरहेका छौं र अझ प्रजातन्त्र खोसिएको, शान्ति खल्बल्याइएको, स्वतन्त्रताका हकहरू अपहरण गरिएको र मानवअधिकारको गम्भीर रूपमा उल्लङ्घन भइरहेको वर्तमान अवस्थामा यस्तो विचारगोष्ठीको आयोजना अत्यन्तै महत्त्वपूर्ण र सामयिक छ, भन्ने म ठान्दछु। हामी सबैले यतिबेला जननेताबाट शिक्षा लिँदै उहाँबाट प्रेरणा प्राप्त गर्दै र उहाँले देखाएको बाटोमा दृढतापूर्वक अघि बढ्दै देश र जनताले भोगिरहेका समस्या समाधानका निम्ति आत्मविश्वासका साथ अघि बढ्नुपर्ने आवश्यकता रहेको छ। यतिबेला सशक्त संयुक्त जनआन्दोलन अघि बढाएर त्यसलाई सफल नपारी हामी यो उद्देश्य प्राप्त गर्न सक्तौं। त्यसैकारण सातवटा राजनीतिक दलहरूले साभा एजेन्डामा सहमत भई संयुक्त जनआन्दोलन अघि बढाएका छन् र विभिन्न सङ्घसंस्था र नागरिक समाज पनि आ-आफ्नो ढङ्गले यस आन्दोलनमा सरिक भइरहेका छन्। यस्तो

अवस्थामा 'चालू संयुक्त जनआन्दोलन र यसबाट गरिएका अपेक्षाहरू' विचारगोष्ठीको विषय राखिनु अत्यन्तै सान्दर्भिक छ र यस आयोजनाका लागि म मदन भण्डारी फाउन्डेसन र मदन भण्डारी स्मृति प्रतिष्ठान, उर्लावारीलाई हार्दिक धन्यवाद ज्ञापन गर्न चाहन्छु। अब जननेता मदन भण्डारीप्रति हार्दिक श्रद्धासुमन अर्पण गर्दै आयोजक संस्थाहरूले गोष्ठीमा छलफलका लागि विषयवस्तु प्रस्तुत गर्न जुन जिम्मेवारी मलाई दिनुभएको छ, म त्यसमा प्रवेश गर्न चाहन्छु।

समयको बचतका लागि आफूले भन्नुपर्ने कुराहरू मैले बुँदागत रूपमा लिपिबद्ध गरेर ल्याएको छु र यहाँहरूसमक्ष धेरै लामो व्याख्याबिना प्रस्तुत गर्न चाहन्छु। मैले आजको छलफलको विषयको सन्दर्भमा त्यसलाई चार भागमा बाँडेर प्रस्तुत गर्न चाहेको छु। वर्तमान परिस्थित, चालू संयुक्त जनआन्दोलन र जनआन्दोलनबाट जनताले गरेका अपेक्षाहरू गरी तीन भागमा विषय प्रस्तुत गर्ने छु र अन्त्यमा संक्षेपमा निष्कर्ष प्रस्तुत गर्ने छु।

१. वर्तमान परिस्थिति

(क) आश्विन १८, २०५९ बाट प्रारम्भ भएर माघ १९, ०६१ मा उत्कर्षमा पुगेको प्रतिगामी सत्तापलट खुलेआम नेपाल अधिराज्यको संविधान, ०४७ को विरुद्ध छ। जुनसुकै धारा, उपधाराको उल्लेख गरिएको भएता पनि उक्त कदम संविधानको कुनै पनि धारासँग सरोकार नभएको सैन्यबलको आडमा बलजफ्ती गरिएको असंवैधानिक कदम हो। यो कदम स्पष्ट रूपमा जनताका हकअधिकारहरू खोस्ने, राजसंस्थालाई निरङ्कुश बनाउने, राजालाई सक्रिय र शासक राजा बनाउने र प्रजातन्त्र मान्ने उद्देश्यअन्तर्गत चालिएको स्वेच्छाचारी कदम हो। यस कदमबाट मुलुकलाई निरङ्कुश शासनको अन्धकार युगतर्फ धकेल्ने प्रयास भएको छ। ती उद्देश्यहरूलाई अधि बढाउन एकपछि अर्को गर्दै जनताका अधिकारहरू खोस्दै जाने काम भइरहेको छ।

(ख) आतङ्क र हिंसाका विरुद्ध भनिए पनि शान्ति प्रक्रियालाई अस्वीकार गर्ने, शान्ति प्राप्त गर्न शान्तिपूर्ण बाटो, माध्यम र विधिलाई अस्वीकार गर्ने नीति र व्यवहारबाट जनताको शान्ति प्राप्तिको चाहनालाई अझ बढी कठिन र असम्भव बनाइदिएको छ।

(ग) राजनीतिक दल र नेताहरूलाई बदनाम गर्न तथा जनता र अन्तर्राष्ट्रिय समुदायमा भ्रम उत्पन्न गर्नका लागि भ्रष्टाचार नियन्त्रण, सुशासन, नगरहरूको निर्वाचन आदि अनेक प्रकारका कलाविहीन भद्दा नाटकहरूको असफल मञ्चन भइरहेको छ। जसमा जनता अल्मलिनु आवश्यक छैन। त्यस्ता कुराहरू र तानाशाहीकरणका अनुचित प्रयासहरूबाट मुलुकको समयको बर्बादी मात्र भइरहेको छ। यसले मुलुकलाई अग्रगतिमा लान वा समस्याको समाधान दिन सक्तैन।

(घ) यस कदमबाट मुलुकको अन्तर्राष्ट्रिय छवि धमिलिएको छ। राष्ट्रको प्रतिष्ठामा गम्भीर आँच पुगेको छ। राज्यको तर्फबाट समेत मानवअधिकारको उल्लङ्घन गरिने, राज्यले खुदै आफ्ना प्रतिबद्धताहरूको पालना नगर्ने, अन्तर्राष्ट्रिय कानूनको वास्ता नगर्ने, प्रजातन्त्र मान्ने र तानाशाहीकरणतर्फ जान चाहने, आजको यस एक्काइसौं शताब्दीमा एउटा व्यक्ति, परिवार वा पारिवारिक संस्थाले सारा जनताका अधिकार खोसेर देशलाई मध्ययुगीन अवस्थातर्फ फर्काउन खोज्ने मुलुकको रूपमा देशको चित्रण हुन थालेको छ।

(ङ) एकातिर निरङ्कुशतातर्फको प्रयासमा 'माघ १९' को कदम र त्यसयता सञ्चार क्षेत्रमाथि दमन गर्ने, शिक्षा क्षेत्र र प्रशासन आदिलाई निरङ्कुशताले थिच्नै जाने कामहरू भइरहेका छन् भने नेपाली जनताले 'माघ १९' को कदमलाई त्यतिबेलैदेखि अस्वीकार गरिरहेका छन्। अस्वीकार र विरोधलाई तीव्रता दिने प्रतिबद्धता देखाएका छन्। वास्तविक राजनीतिक पार्टीहरू, यहाँ राजनीतिक पार्टीहरूको अगाडि मैले वास्तविक भन्ने शब्द किन जोड्नुपऱ्यो भने अहिले विभिन्न नाममा निरङ्कुशतालाई समर्थन गराउन नक्कली पार्टीहरू पनि जडान गरिएका छन्, अँ, वास्तविक राजनीतिक पार्टीहरू, सङ्घसंस्थाहरू र व्यापक जनताबाट 'माघ १९' को असंवैधानिक शाही कदमलाई स्पष्टतः अस्वीकार र विरोध गरिएको छ। त्यसको आलोचना, विरोध र प्रतिरोध भएको छ। सात पार्टीहरूले साभ्ना एजेन्डाका साथ संयुक्त आन्दोलनको घोषणा गरेका छन्। मागहरू, नाराहरू, उपाय र तरिकाहरूसमेतमा आफ्ना सहमतिका कुराहरू प्रस्तुत गर्दै प्रजातन्त्रको प्राप्तिको नखोज्ने सङ्कल्प व्यक्त गरेका छन्। अन्य सङ्घसंस्थाहरू र बौद्धिक जगतबाट पनि 'माघ १९' को शाही कदम र त्यसलाई सफल पार्न त्यसपछि चालिएका अनेक प्रतिगामी कदमहरूको विरोध, असहमति र आलोचना भएको छ।

अन्तर्राष्ट्रिय समुदायबाट प्रजातन्त्रविरुद्धको कदमप्रति स्पष्ट विरोध र प्रजातान्त्रिक आन्दोलनप्रति स्पष्ट समर्थन पनि यसबीचमा प्रकट भएको छ।

(च) यसबीचमा जनताको चेतनाको स्तर काफी माथि उठेको पाइयो। पहिले राजनीतिक पार्टीहरूको जुन अग्रसरता हुन्थ्यो, त्यसमा जनताको सहभागिता हुन्थ्यो। अहिले राजनीतिक पार्टीहरूको मात्रै मुख ताक्ने नभएर नागरिकका विभिन्न प्रकारका संस्थाहरूले प्रजातन्त्र आफ्नै विषय भएको र आफ्नो अधिकारका निम्ति आफूसँग सरोकारका विषयहरूमा आफैँ आन्दोलनमा जाने, आफ्नै स्वतन्त्र कार्यक्रमका साथ प्रजातन्त्र, स्वतन्त्रता र मानवअधिकारको पक्षमा आफैँ उत्रिने कुराले जनताको चेतनाको स्तर उल्लेख्य रूपमा वृद्धि भएको स्पष्ट हुन्छ।

(छ) अहिलेको राष्ट्रिय परिस्थितिको सन्दर्भमा चर्चा गर्दा हामीले माओवादी हिंसाको सन्दर्भमा पनि ध्यान पुऱ्याउनुपर्ने हुन्छ। १० वर्षअघिदेखि वस्तुगत अथवा वाध्यकारी स्थितिको कारणले नभई, शान्तिपूर्ण वा वैधानिक बाटोबाट अधि बढ्ने सम्भावना नभएका कारणले नभई आफ्ना आस्थागत वा आफ्ना विचारगत वा मनोगत आग्रहहरूका आधारमा माओवादीहरूले १० वर्षअगाडिदेखि सुरु गरेको दिशाहीन हिंसात्मक क्रियाकलाप अहिलेसम्म पनि यथावतै छ। माओवादी हिंसकै आडमा आश्विन १८, २०५९ मा राजाबाट निर्वाचित प्रधानमन्त्रीलाई अपदस्थ गरी 'हामीबाट प्रयोग भई आएको राजकीय सत्ता' प्रयोग गरेको भन्दै जुन कदम चालिएको थियो, बीचको सात महिनाबाहेक त्यसयताको पाँच महिनाको अवधिसमेत राजाको मनोनीत सरकार र अझ आफ्नै अध्यक्षताको प्रत्यक्ष शासनको अवधि रहेको छ। यस सिङ्गो अवधिमा माओवादी समस्या यथावत् रहेको

र अझ गम्भीर बन्दै गएको छ । सुरक्षास्थितिमा सुधारको सत्तापक्षीय दावी भूटो तर्कबाहेक केही होइन भन्ने कुरा विभिन्न तथ्यहरूले देखाएका छन् । यद्यपि सूचना सम्प्रेषणमा रोकजस्ता कुराहरूले कतिपय तथ्यहरू जस्ताको तस्तै बाहिर आउन नसके पनि बाहिर आएका सीमित तथ्यहरू मात्रैले पनि स्थितिमा सुधार नआएको र परिस्थिति अझ तीव्र गतिमा जटिल र गम्भीर बनेको स्पष्ट देखिन्छ ।

(ज) यस अवस्थामा मूलधारका राजनीतिक शक्तिहरू उनीहरूलाई सुधार्नुपर्दछ, सुधारेर उग्रपन्थी दिशाहीन सोचबाट, जनता र राष्ट्रलाई पीडा दिइरहेको असामयिक र असान्दर्भिक सोचबाट तथा प्रतिगामी शक्तिलाई बहाना र मौका मिल्ने खालका परिस्थिति निर्माण गर्ने सोचबाट मुक्त गरी हिंसाको बाटो छोडेर शान्तिपूर्ण बाटोमा ल्याउन चाहन्छन् । त्यसअनुसारको प्रयास गरिरहेका छन् । माओवादीहरू जबसम्म हिंसात्मक बाटो परित्याग गर्दैनन्, जबसम्म उनीहरू राजनीतिक आचरणमा आउँदैनन्, जबसम्म उनीहरूमा राजनीतिक दलको स्तरमा सुधार आउँदैन अथवा जबसम्म उनीहरू सप्रिदैनन्, तबसम्म उनीहरूसँग कुनै प्रकारको सहमति वा सहकार्य हुन सक्तैन । मैले एउटा विचारगोष्ठीमा विचार व्यक्त गरेको थिएँ कि हामीले माओवादीहरूलाई औँसी र एकादशीमा मांसहारीले मासु नखाएभन्ने वा बगरेले काटमार नगरेभन्ने औँसी र एकादशी बार्न आग्रह गरेका होइनौं । उनीहरूलाई समग्रतामा हिंसात्मक गलत बाटो छोड्न आग्रह गरेका हौं । माओवादिले औँसी र एकादशी बारेभन्ने गरेर सहमति र सहकार्य हुँदैन । माओवादीहरूले एउटा कुरा भन्दै गरेका हुन्छन् तर काम ठीक विपरीत भइरहेको हुन्छ । यसपल्ट सात पार्टीहरूले माओवादीहरूलाई राजनीतिक चरित्र देखाएर आउन अनुरोध गरे र प्रत्युत्तरमा माओवादीको सकारात्मक वक्तव्य आयो । तर, व्यवहार यथावत् रहेको पाइयो । राजनीतिक पार्टीहरूले, सबै सचेत नगरिक समुदायले वा नेपाली जनताले चाहेको कुरा माओवादीहरूले वितन्डाकारी गलत प्रवृत्तिहरू छोड्नु र आफूलाई सच्याऊन भन्ने हो । माओवादीहरू जुन बाटोबाट अगाडि बढ्दैछन्, त्यस बाटोबाट उनीहरूले जित्नु सम्भव छैन ।

(झ) अहिलेको वर्तमान राष्ट्रिय परिस्थितिको चर्चा गरिरहँदा राष्ट्र एउटा असहमतिको स्थितिमा रहेको कुरा पनि बिसर्नु हुँदैन । सहमति केवल सात दलको बीचमा छ, प्रजातन्त्र र शान्ति चाहने सङ्घसंस्था र जनताका बीचमा छ । त्यसबाहेक नेपाली जनता र राजसंस्थाका बीचमा ०४६ सालको जनआन्दोलनको समाप्ति र नेपाल अधिराज्यको संविधान, ०४७ जारी हुँदाका बखत गरिएको देशमा बहुदलीय प्रजातान्त्रिक शासन प्रणाली एवम् सार्वभौमसत्ता, राजकीय सत्ता र शासनाधिकार नेपाली जनतामा रहने एवम् राजकीय शक्तिका स्रोत नेपाली जनतामा हुने र राजसंस्था संवैधानिक हैसियतमा रहने जुन सहमति भएको थियो, 'माघ १९' को कदमबाट त्यो सहमति एकतर्फी रूपमा बलजफ्ती तोडिएको छ । त्यसरी अब नेपाली जनताको राजसंस्थासँग कुनै सहमति कायम रहेको छैन ।

(ञ) यसैगरी माओवादीसँग पनि राजनीतिक दलहरू र नेपाली जनताको कुनै सहमति र सहकार्यको स्थिति छैन । यथास्थितिमा त्यसको सम्भावना पनि छैन । तर, माथि भनिएभन्ने राजनीतिक दलहरूका बीचमा वा जनताको बीचमा प्रजातन्त्र, शान्ति, स्वतन्त्रता र मानवअधिकार प्राप्तिका लागि घोषित र अधोषित रूपमा एउटा गम्भीर सहमतिको स्थिति बनेको छ । यो एउटा राम्रो र सकारात्मक कुरा हो ।

(ट) नेपाली जनताले प्रजातन्त्र, शान्ति, स्वतन्त्रता र मानवअधिकारको मागलाई प्रमुख विषय बनाएका छन् । यी चारवटा मूल मागहरूमा आधारित रहेर तिनको प्राप्ति निम्तिको जनताको माग, अडान र आन्दोलनमा व्यापक अन्तर्राष्ट्रिय सहमति र समर्थन प्राप्त भएको छ । यो पनि एउटा सकारात्मक कुरा हो । निरङ्कुशतातर्फका कदमहरूमा समर्थन खोज्ने, त्यस समर्थनका निम्ति दौडधुप र अनुनय-विनय गर्ने तर त्यसो भएर नगरिक हकअधिकार र प्रजातान्त्रिक व्यवस्थाप्रति एवम् जनान्दोलनप्रति अन्तर्राष्ट्रिय सहयोग र समर्थन देखियो भने त्यसलाई आन्तरिक मामिलामा हस्तक्षेप ठान्ने पाखण्डी मनोवृत्तिका जुन कुराहरू देखिएका छन्, तिनका पछाडि कुनै तुक छैन ।

(ठ) शासन नछोडी राजासँग र हिंसा नछोडी माओवादीसँग अर्थात् प्रजातन्त्र नमानेसम्म राजासँग र शान्तिपूर्ण बाटो स्वीकार नगरेसम्म माओवादीसँग सहमतिको सम्भावना छैन । यस्तो सहमतिरहित अवस्थामा आन्दोलनबाहेक जनताका अगाडि अर्को विकल्प रहँदैन । यस्तो परिस्थितिमा प्रजातन्त्र, शान्ति, स्वतन्त्रता र मानवअधिकार चाहने तथा मुलुकका अन्य सामाजिक-आर्थिक समस्या समाधान गर्दै अघि बढ्न चाहने प्रजातान्त्रिक शक्ति र जनताका अगाडि सशक्त, संयुक्त जनान्दोलनको सिर्जना गर्दै अघि बढ्नुबाहेक अर्को विकल्प छैन । वर्तमान अवस्था भनेको देश, समय र जनताले सशक्त आन्दोलनको माग गरेको अवस्था हो ।

२. संयुक्त जनआन्दोलन

- सात दल साभा माग, नारा र आन्दोलनको सहमत स्वरूपका साथ अर्थात् साभा एजेन्डा लिएर संयुक्त आन्दोलनमा उत्रिएका छन् ।

- तर, यो आन्दोलन सात दलको मात्र होइन, यो प्रजातन्त्र, शान्ति, स्वतन्त्रता र मानवअधिकारको पक्षमा रहेका तमाम सङ्घसंस्था, विभिन्न पेसा-व्यवसायमा संलग्न सङ्गठन र सचेत जनताको साभा आन्दोलन हो ।

- सात दल राजाको स्वेच्छाचारी कदम, निरङ्कुश शासक हुने आकाङ्क्षा र कार्यहरूका विरुद्धमा छन् । सँगसँगै जनताको कुनै हिंसासाथि गरिने कुनै पनि दमनको विरुद्धमा छन् । यी कुराहरूभित्र राजाको 'माघ १९' को प्रजातन्त्रविरुद्धको असंवैधानिक कदम, त्यस कदमसँगै अपनाइएका दमनकारी कामहरू, अझैसम्म पार्टी नेताहरू, मानवअधिकारवादीहरूलाई थुनामै राखिएका कुरा, असंवैधानिक रूपले हुकुमबाट गाँठि एवम् स्पष्टतः राजनीतिक उद्देश्यमा प्रयोग भइरहेको देखिएको तथाकथित भ्रष्टाचार नियन्त्रण आयोग र त्यसका तर्कहीन कार्यहरू, प्रेस नियन्त्रणका लागि ल्याउन लागिएको अध्यादेश, शिक्षा क्षेत्रमा लाइन खोजिएको स्तुतिवादी नीति, अदालतका आदेशको अवज्ञाको शृङ्खला, तानाशाहीकरणको सिलसिलामा गरिएका

पञ्चायतमुखी नियुक्तिहरू र यस्ता 'माघ १९' को कदम र त्यसको निरन्तरताको दिशामा भए/गरिएका तमाम असंवैधानिक र प्रजातन्त्रका विरुद्धमा लक्षित सबै कुराहरू पर्दछन् ।

- आजका सचेत जनता 'माघ १९' को कदम संविधान, तर्क, आवश्यकता र औचित्यको आधारमा नभई सैन्य बलका आडमा चालिएको यथार्थलाई बुझ्दछन् । आजको २१ औं शताब्दीमा राष्ट्रिय सेना कुनै व्यक्ति, परिवार वा संस्थाको निजी स्वामित्वको सम्पत्ति हुन सक्तैन र त्यस्तो सीमित स्वार्थमा प्रयोग गर्न पनि मिल्दैन । त्यो जनताको करबाट धानिएको, देश र जनताको सुरक्षानिम्त गठित राष्ट्रको साझा उपकरण हो । सैन्य बलको प्रत्यक्ष वा परोक्ष प्रयोग पनि त्यही बृहत् उद्देश्यका निम्ति, संविधानबमोजिम मात्रै र जनताबाट अधिकारप्राप्त जनप्रतिनिधिद्वारा मात्र हुनुपर्दछ भन्ने कुरालाई मान्दछन् ।

- अहिले जनताका अधिकार खोसिएको सन्दर्भमा यस प्रश्नको स्पष्ट निरूपण हुनैपर्ने कुरा अब अनिवार्य भएको छ ।

- अहिले निरङ्कुशतालाई सबल पार्न असंवैधानिक हस्तक्षेपद्वारा राज्यलाई आफ्नो अनुकूलको निरीह र दमनकारी संयन्त्रको रूपमा परिणत गर्न चौतर्फी प्रतिगामी प्रयासहरू जुन भइरहेका छन्, तिनले त्यसो गर्न विभिन्न क्षेत्रमा जनताका मौलिक र नागरिक हक एवम् स्वतन्त्रतामाथि हमला गर्नेपर्ने हुन्छ । अहिले विभिन्न क्षेत्रमा भइरहेका दमनहरू त्यही प्रतिगामी उद्देश्यका व्यावहारिक प्रकटीकरण मात्रै हुन् । जसका विरुद्ध जनताको कडा प्रतिरोध भइरहेको छ र सात दलहरू दमनको विरोध र प्रतिरोधको सम्मान तथा त्यसलाई समर्थन र सहयोग गर्दछन् ।

- सात राजनीतिक दलको चालू संयुक्त आन्दोलनका मुख्य माग र एजेन्डा प्रजातन्त्र, शान्ति, स्वतन्त्रता र मानवअधिकार हुन् । यी कुराहरूको प्राप्तिबिना कसैसँग पनि कुनै सम्झौता र सहकार्य हुनै सक्तैन ।

- माओवादीहरूलाई हिंसात्मक बाटोबाट अलग्याएर शान्तिपूर्ण बाटोमा ल्याउन आवश्यक छ । त्यसका निम्ति प्रयास गरिनुपर्दछ । तर, उनीहरू हिंसात्मक बाटो परित्याग गरेर शान्तिपूर्ण राजनीतिको मूलधारमा र दिशाहीन हिंसात्मक वितन्डा छाडेर राजनीतिक चरित्र अँगालेको राजनीतिक शक्तिमा रूपान्तरित भई सच्चिन्धु नआएसम्म उनीहरूसँग कुनै सम्झौता र सहकार्य हुन सक्तैन ।

- चालू संयुक्त जनआन्दोलनको न्यूनतम लक्ष्य निरङ्कुशतन्त्रको अन्त्य र प्रजातन्त्रको स्थापना, हिंसाको अन्त्य र शान्तिको स्थापना, स्वतन्त्रताका हकहरू खोसिने स्थितिको अन्त्य र हकहरूको प्राप्ति र सुरक्षाको ग्यारेण्टी एवम् मानवअधिकारको उल्लङ्घनको अन्त्य र मानवअधिकारको ग्यारेण्टी नै हुन् ।

- अर्को शब्दमा भन्ने हो भने, सार्वभौमसत्ता र राजकीय सत्ता जनतामा, राज्यशक्तिका स्रोत नेपाली जनता र शासनाधिकार जनतामा यस चालू आन्दोलनका न्यूनतम लक्ष्य हुन् अर्थात् अब नेपाली जनता शासक हुने राजा, शासन सञ्चालन गर्ने राजा, जनताका अधिकार खोस्ने राजा मान्न तयार छैनन् । जनता आफैँ शासक हुन चाहन्छन् । आफैँ शासन सञ्चालन गर्न चाहन्छन् ।

- हुन त यस धरतीमा अब लामो भविष्यसम्म राजतन्त्रहरू रहनु सम्भव छैन । अबको जनताको चेतनाले कुनै व्यक्ति वा परिवारको जन्मसिद्ध श्रेष्ठता स्वीकार्न मान्दैन । सबै राजतन्त्रहरू जान्छन् नै तर जानेमा कुन पहिलो हुने र कुन अन्तिम हुने यो कुरा भने सम्बन्धित राजसंस्थाहरूका आफ्नै व्यवहारबाट तय हुने हो । जनताको सर्वोच्चतालाई नमान्ने, जनताको इच्छानुसार नचलेर त्यसविरुद्ध चल्ने तथा जनताका अधिकारहरू खोस्ने र त्यसरी निरङ्कुश शासक भएर जनतासँग बैरभाव मोल्ने राजतन्त्रहरू अस्ताउनेमा पहिला हुनेछन् ।

3. आन्दोलनबाट जनताले गरेका अपेक्षाहरू

(क) पार्टीहरूले आह्वान गरेका हरेक निर्णायक आन्दोलनहरूमा जनताले भरपुर साथ दिँदै आएका छन् र त्यसैकारणले २००७ र ०४६ का जस्ता महत्त्वपूर्ण आन्दोलनहरू सफल र दूरगामी महत्त्वका उपलब्धिहरू पनि भएका छन् ।

(ख) तर, ती हरेक सफल आन्दोलनपछि समयक्रममा ती आन्दोलनका मूल उपलब्धिहरू खोसिएका पनि छन् । उपलब्धि जोगाउन नसकेकोमा दलहरूप्रति जनताको कडा आलोचना पनि छ ।

(ग) जनता फेरि पनि दलहरूको आह्वानमा आन्दोलनमा होमिन तयार छन्, हुन्छन् । किनभने दलहरूले उपलब्धिको रक्षा गर्न नसक्ने कमजोरी देखाएका भए पनि जनताका अधिकार खोस्ने अपराध गरेका होइनन् भन्ने कुरा जनतालाई राम्ररी थाहा छ । जनता दलहरूका साथमा छैनन्, हुँदैनन् भन्ने भ्रम कतै परेको भए वा पर्छ भने त्यो नितान्त भ्रम मात्रै हो ।

(घ) तर, जनता अबको आन्दोलनबाट प्राप्त उपलब्धिहरू नखोसिऊन् वा खोस्न नसक्ने अवस्थाको सिर्जना गरिने कुराको ग्यारेण्टी होस् भन्ने चाहन्छन् ।

(ङ) जनता अबको आन्दोलनलाई प्रजातन्त्रको पुनःस्थापनाजस्तो राजनीतिक परिवर्तनमा मात्र सीमित राख्न चाहँदैनन् अथवा यसलाई अझ अगाडि बढाएर शान्ति स्थापनासम्मको राजनीतिक परिवर्तनको दायरामा सीमित राख्न चाहँदैनन् । बरु त्यस राजनीतिक परिवर्तनसँगै आर्थिक पछौटेपन र सामाजिक भेदभाव एवम् असमानता समेत समाप्त पार्ने व्यापक प्रजातन्त्र वा समानतायुक्त, सहभागितामूलक एवम् समावेशी प्रजातन्त्रसम्म अघि बढाइनुपर्छ, भन्ने माग गरिरहेका छन् । त्यो कुरा जनताको सचेतनताको द्योतक र सामाजिक अग्रगतिता लागि सकारात्मक कुरा हो ।

(च) चालू संयुक्त जनआन्दोलनबाट जनताले छोटकरीमा भन्नुपर्दा फेरि गुम्न नसक्ने सुदृढ प्रजातन्त्र, खल्वलिन नसक्ने दिगो शान्ति, अपहृत हुन नसक्ने स्वतन्त्रताका हक र मानवअधिकार तथा सामाजिक द्रुन्दहरूसमेतको समुचित व्यवस्थापन एवम् सिङ्गो राष्ट्रको अग्रगतिको ढोका खोल्ने निष्कर्ष खोजेका छन् । अरु प्रक्रियागत प्रश्नहरू यी माग र चाहनाहरूअन्तर्गतका विषयहरू हुन् ।

8. निष्कर्ष

अहिले हामी राजसंस्थाले संवैधानिक भएर रहन अस्वीकार गर्दै संविधान कुल्चिएर प्रजातन्त्रका विरुद्ध आक्रमण गर्ने, राजनीतिक दलहरूलाई नजरन्दाज र बदनाम गर्ने, जनताका स्वतन्त्रताका हकहरू खोस्ने र आफैँ सक्रिय र शासकको रूपमा प्रस्तुत हुने काम गरिरहेको माघ १९, ०६१ पछिको गम्भीर अवस्थाबाट गुञ्जिरहेका छौं। १० वर्षदेखिको माओवादी हिंसा कायम रहेको र राज्यको तर्फबाट समेत शान्ति प्रक्रिया अस्वीकार गरेर अझ जटिल बनेको अवस्था र यी कुराहरूले समाजका सबै पक्ष र क्रियाकलापहरूलाई नराम्ररी प्रभावित गरिरहेको अवस्थामा छौं। यस्तो अवस्थामा प्रजातन्त्र र शान्तिको स्थापनाको जनआकाङ्क्षा परिपूर्तिका लागि प्रजातन्त्र प्राप्तिको सवाल प्रमुख, प्राथमिक र ज्वलन्त बनेको छ। किनभने प्रजातन्त्रविना शान्ति स्थापना सम्भव छैन।

प्रजातन्त्र प्राप्तिका लागि सङ्घर्षबाहेक अर्को विकल्प छैन। यस्तो बेलामा सात पार्टीहरूले थालेको साभ्ना एजेन्डासहितको संयुक्त जनआन्दोलन एउटा महत्त्वपूर्ण उपलब्धि र सुन्दर सम्भावनातर्फको प्रस्थानविन्दु हो। समग्रतामा प्रतिगमनलाई र जनअधिकार खोस्दै र दमन गर्दै जाने कुरालाई नेपाली जनताको हरेक हिस्साले गरिरहेको विरोध र प्रतिरोध अर्को महत्त्वपूर्ण सकारात्मक कुरा हो। अन्तर्राष्ट्रिय समुदायको खुला समर्थनले प्रजातान्त्रिक आन्दोलनलाई अझ बल पुऱ्याएको छ। यी कुराहरूले प्रजातन्त्रको विजयको दिन टाढा छैन भन्ने स्पष्ट गर्दछन्। यस्तो बेलामा राज्य र माओवादीहरूको तर्फबाट दलहरूलाई बदनाम गर्न लगाउने गरिएका अलोकप्रियता र अयोग्यताका निराधार आरोपहरूमा नअल्झी दलहरू सक्रियतापूर्वक जनताका बीचमा जाने र दृढतापूर्वक आन्दोलन अघि बढाउने काम गर्नुपर्दछ। ऐतिहासिक भूमिका र पटक-पटकका लोकप्रिय जनमतबाट जनसमर्थनको पुष्टि पाएका प्रजातान्त्रिक आन्दोलनका नायक दलहरूले जनताको अभिमतलाई कुल्चिएर बन्दुकको बलको आधारमा उछालिएका त्यस्ता निराधार कुप्रचारको अलमलमा पर्नु आवश्यक हुँदैन। जनताको अभिमतको स्पष्ट पृष्ठपोषणविना कसैले पनि त्यस्ता आरोपहरू ओकल्ने हैसियत राख्दैन भन्ने तथ्यलाई विसर्नु हुन्न। र, अबको आन्दोलनलाई विसाउने र टुङ्ग्याउने हतारो होइन, सही निष्कर्षमा पुऱ्याउने दृढताका साथ अघि बढाइनु पर्दछ। आन्दोलनका उद्देश्यमा सहमत सबैलाई एकताबद्ध पाउँ, सङ्घर्षमा सामेल गर्दै व्यापक जनआन्दोलनको सृष्टि गर्नुपर्दछ, जसले यी तमाम जटिल समस्याहरू समाधानको ढोका खोल्नेछ।

(जननेता मदन भण्डारीको ५४ औं जन्मजयन्तीको सन्दर्भमा मदन भण्डारी फाउन्डेसन तथा मदन भण्डारी प्रतिष्ठान, उर्लावारीद्वारा १४ आषाढ, २०६२ मा आयोजित 'चालू संयुक्त जनआन्दोलन र यसबाट गरिएका अपेक्षाहरू' विषयक विचारगोष्ठीमा प्रस्तुत आधारपत्र)

नेपालमा राजतन्त्र र यसको भविष्य

पुष्पलाल

पृथ्वीनारायण शाहले सं १७६९-७० मा सम्पूर्ण काठमाडौं उपत्यका सयर गरेर त्यसको लगत्तै पछि आफ्नो राजधानी गोर्खाबाट काठमाडौं सारे। यसले गर्दा आफ्ना विजित् इलाका कायम गर्न र आफ्नो विजय अभियानलाई चालू गर्नका निम्ति चाहिने आर्थिक र प्रशासनिक सहयोग उनलाई प्राप्त भयो। राजा जयस्थिति मल्लले निरङ्कुश राजतन्त्रका निम्ति सं. १३८१ मा गरेका विभिन्न सुधार कार्यहरू अब शाहवंशको निरङ्कुश राजतन्त्रका निम्ति सारा नेपालमा लागू गर्ने बाटो खुल्यो र एकपछि अर्को राज्य जित्ने कार्य भयो। कतिपय विजित् राज्यहरूलाई एकदमै मासी नेपाल राज्यमा मिलाइयो भने अन्य कतिपय विजित् राज्यहरूलाई सैनिक राख्ने र पञ्चखतको मुद्दा छिन्न पाउने अधिकारबाट वञ्चित गरी राज्यहरूलाई कायमै गरियो। यद्यपि, तीन राज्य कायमै छन्।

अब नेपालको राजतन्त्रलाई राजा-रजौटा तथा स्थानीय सामन्ती सरदारहरूको सैनिक शक्तिको विरोध तथा अङ्कुशको सामना गर्नुपर्ने। एक केन्द्रीय निरङ्कुश राजतन्त्रको निर्माण पूरा भयो। अब नेपालमा ठूलठूला भूमिपति, सामन्ती भाइभारदार घरानाको उदय भयो। तिनमा प्रमुख रूपमा चौतरिया, पाँडे, थापा र कुँवर (राणा) आदि नेपालको राजनीतिक मञ्चमा देखापर्न थाले। १० जनवरी १७७५ का दिन पृथ्वीनारायण शाहको मरणपछिदेखि नै राजपरिवार र सामन्ती भाइभारदार घरानाका बीच र राजपरिवारकै बीच जनताकै लुट-खसोटको निम्ति कलह हुनथाल्यो। जनताको शोषणमा आपर वृद्धि हुन थाल्यो। मुल्कीखाना रित्तियो। त्यसमा भर्ना गर्नाका निम्ति दुई-दुई वर्षको मालपोतसमेत एकैचोटि उठाउन थालियो। फलतः शाही शक्ति निस्तेज हुनथाल्यो। राज्यशक्ति सामन्ती घरानाको हातमा गयो। चौतरिया घरानाले सन् १७७५ देखि १७९४ सम्म, पाँडे घरानाले १७९९ देखि १८०४ सम्म, थापा घरानाले १८०६ देखि १८२० सम्म र कुँवर (राणा) घरानाले १८४६ देखि १८५० सम्म राजालाई खेलौना बनाई आ-आफूले राज्य गर्न थाले।

नेपालमा एक केन्द्रीय सामन्ती राज्यसत्ताको निर्माणको प्रक्रिया चलिरहेका बेलामा हाम्रा दुवै छिमेकी राष्ट्र चीन र भारतमा वादशाही निरङ्कुशतन्त्रले विभिन्न सामन्ती भाइभारदारका घराना, राजारजौटा तथा नवाबहरूको विरोधको सामना गरिरहनुपरेको थियो। यस्तो अवस्थामा पाश्चात्य पुँजीवादी राष्ट्रहरू यी दुवै राष्ट्रहरूमा आ-आफ्नो साम्राज्य कायम गर्ने कोसिसमा थिए। नयाँ पुँजीवादी साम्राज्यवादी शक्तिको अगाडि सामन्ती वादशाही शक्तिको केही जोर चलिरहेको थिएन। फलतः भारतमा अङ्ग्रेजी साम्राज्यवादको शक्ति बढ्दै गइरहेको थियो-नेपालको दक्षिण सिमाना बङ्गाल, बिहार र उत्तर प्रदेशमा।

यस्तो अन्तर्राष्ट्रिय स्थितिमा नेपालमा सामन्ती घराना र राजपरिवारको बीचमा आफ्ना जनताको लुट-खसोटका निम्ति राज्ययन्त्र हत्याउने जुन षडयन्त्र चलिरहेको थियो, त्यसले गर्दा अङ्ग्रेजी साम्राज्यवादीलाई नेपालको आन्तरिक मामलामा हस्तक्षेप गर्ने सुनौलो मौका प्रदान गर्न थाल्यो। नेपाल आफ्नो अधीन भएमा भारतका साथै मध्य एसिया र चीनको व्यापारसमेत आफ्नो हातमा पार्न अङ्ग्रेजी साम्राज्यवादलाई सुगम हुने थियो। उता नेपालका सामन्ती तथा राजघरानाहरू पनि (गद्दीनसीन र च्युत राजा र

रजौटाहरू) आ-आफ्नो स्थिति मजबूत पार्नका निम्ति अङ्ग्रेजी साम्राज्यवाद र देशीय सामन्तवादको स्वार्थ एकअर्कासँग गाँसिन गएको थियो ।

यो प्रक्रिया पृथ्वीनारायण शाहको विजयपश्चात् ७७ वर्षसम्म चल्यो र अन्तमा गई सन् १८४६ मा जङ्गबहादुरले कोतपर्व गरी सम्पूर्ण सामन्ती घरानाका प्रभावशाली व्यक्तिहरू तथा प्रतिद्वन्द्वी व्यक्तिहरूलाई कतल गरी राज्यको बागडोर आफ्नो हातमा लिए । यसरी बागडोर हत्याएको १० वर्षपछि निःसहाय अवस्थामा पुगी कावुमा परेका राजा सुरेन्द्र विक्रमले एक सनदद्वारा राणाशासनलाई वैधानिकताको आधार दिए । यस सनदद्वारा जङ्गबहादुर र उनका उत्तराधिकारीहरूलाई कास्की र लमजुङको महाराज र नेपालको प्रधानमन्त्रीको पदको वहाली दिइयो, उनी र उनका उत्तराधिकारीहरूलाई नेपालका जङ्गी र निजामती कर्मचारीहरूको पजनी गर्ने अधिकार पनि दिइयो । यहाँसम्म कि यदि राजाजा राष्ट्र (!) को हितविपरीत भएमा त्यसको उल्लङ्घन गर्ने अधिकारसमेत कास्की र लमजुङका महाराजा र नेपालका प्रधानमन्त्रीको हातमा आयो । स्पष्ट छ, शाही निरङ्कुश राजाहरू जो साक्षात् विष्णुका अवतार थिए ! अब पूर्ण रूपले ढुङ्गाका मूर्तिको रूपमा परिणत भए ।

नेपालमा राजतन्त्रको भविष्य

नेपालमा राजतन्त्रको भविष्य अन्धकारमय छ र यसको अन्त्य अनिवार्य छ भन्ने तर्क र तथ्यमा जानुभन्दा पहिले राणाकालीन नेपालको राजनीति, आर्थिक र सामाजिक व्यवस्था कस्तो थियो भन्ने कुरामा सङ्क्षेपमा विचार गर्नु आवश्यक छ ।

एकातिर अङ्ग्रेजी साम्राज्यवादको छत्रछायाँमा राज्यशक्तिमा आउने र अर्कोतिर आफ्ना समस्त प्रतिद्वन्द्वी सामन्ती घरानालाई सखाप पारी राजालाई समेत आफ्नो बसमा पार्ने राणा परिवार र उसका चाटुकारहरूले नेपालको अधिकांश जमिन आफ्नो कब्जामा पारे । नेपालका ठूलठूला भूमिपतिहरू विशेषगरी तराई इलाकामा देखिन आए । यसरी हामी देख्छौं कि नेपालमा एक शक्तिशाली भूमिपति वर्गको उदय भयो । किसानलाई दण्डकुण्ड गर्ने, शारीरिक दण्ड दिने र १५ दिनसम्म थुन्ने अधिकार पनि यस सामन्त वर्गलाई प्राप्त थियो । किसान समुदाय पनि चार वर्गीयस्तर (धनी, मध्यम, गरिब र सुकुमवासी) मा द्रुतगतिले परिणत हुँदै थियो । गरिब तथा सुकुमवासी किसानहरू विशेषगरी कविला तथा अछूत सम्प्रदायका, एकातिर भूदासको रूपमा परिणत हुँदै थिए भने अर्कोतिर अङ्ग्रेजी गोर्खा पल्टनमा र भारत, बर्मा आदि देशमा नोकरीको खोजीमा जान बाध्य भइरहेका थिए । स्पष्ट छ, जुन रफ्तारमा किसानहरू आफ्नो जमिनबाट वञ्चित भइरहेका थिए, त्यही रफ्तारमा उनीहरू आफ्नो देश छाड्न बाध्य पनि भइरहेका थिए । यसरी विदेशलाई आफ्नो रगत-पसिना बगाई कमाएर ल्याएको धन आफ्नो गाउँठाउँमा पुग्दा सामन्ती जाली, फटाहा, घुस्याहा कर्मचारीहरूको घरमा दाखिल गर्नुपर्दथ्यो । फलतः सामन्ती र किसानबीच अन्तर्विरोध बढ्दै गइरहेको थियो ।

ईसापूर्वदेखि नै नेपाल मध्य एसियाको बन्द व्यापारको एक केन्द्रस्थलको रूपमा रहेर आएको थियो । तर, राणाकालीन नेपालमा यो बन्द भयो । नेपालको व्यापार मार्ग भारतमा सन्थो र नेपालको बन्द व्यापार तथा उद्योगधन्दा उत्तरोत्तर भारतीय पुँजीपतिहरूको हातमा जान थाल्यो । यसले गर्दा नेपालको एकीकरणपछि राष्ट्रिय बजारको वृद्धिको जुन आधार तयार भएको थियो, त्यो समाप्त भयो । बाटोघाटोको अभाव र कठिनाइले गर्दा भएको राष्ट्रिय बजार पनि साँघुरिँदै गएको थियो र नेपालको प्रत्येक क्षेत्रीय बजार ठाडो रूपले भारतीय बजारको अधीनमा जान थालेको थियो । त्यसमा थप नेपालको तराईमा भारतीय रेलवे सुविधा भएको ठाउँमा भारतीय कालो पुँजीको लगानीमा व्यापारमण्डी र केही उद्योगधन्दाहरू खोलिनाले नेपालको बजार भन्नु भारतीय बजारसँग गाँसिन गयो । यसले गर्दा एकातिर भारतीय पुँजीको तारिफदारी गर्ने दलाल पुँजीपति वर्ग तयार भइरहेको थियो भने अर्कोतिर राष्ट्रिय पुँजीपति वर्गमा असन्तोषको लहर उठिरहेको थियो ।

विभिन्न जाति, कविला तथा धार्मिक सम्प्रदायमा विभक्त हुनुका बावजुद पनि नेपालमा उत्तरोत्तर वर्गीय विभाजन बढ्दै गइरहेको थियो । जातभात, धर्मकर्म तथा सम्प्रदायको रूपमा जो-जसुकै भए तापनि नेपाली समाजको माझबाट एकथरी भूमिपति, अर्को पुँजीपति, तेस्रो किसान (किसानमा पनि विभिन्न स्तर), चौथो सहर बजारका शिक्षित मध्यम वर्ग र पाँचौं सर्वहारा वर्गमा परिणत हुँदै थिए । यसरी नेपालमा स्वार्थ र वर्गीय भावनाको उत्तरोत्तर विकास हुँदै आइरहेको थियो । सबै वर्गको स्वार्थ र भावनालाई चेतन रूपले प्रचार र प्रसार गरी सङ्गठन गर्ने कार्य मुख्य रूपले शिक्षित समुदायबाट नै भइरहेको थियो । अतः सबैको स्वार्थ र भावनालाई प्रतिनिधित्व गर्ने साहित्यको पनि निर्माण हुन थालेको थियो । सामन्ती वर्गको साहित्य र संस्कृतिको अतिरिक्त पुँजीपतिवर्ग र सर्वहारा सुकुमवासीको स्वार्थलाई प्रतिनिधित्व गर्ने साहित्यको पनि निर्माण हुन थालेको थियो ।

यस्तो सामाजिक, आर्थिक र सांस्कृतिक स्थिति भएका बेलामा नेपालको सम्पूर्ण राजनीतिक शक्ति नेपालको एक सामन्ती घराना राणापरिवारको हातमा, त्यसमा पनि 'ए' क्लास राणाको र अर्को त्यसमा थप केवल प्रधानमन्त्रीको परिवारको हातमा मात्र केन्द्रित थियो । यसले गर्दा छोरानाति प्रशस्त भएका प्रधानमन्त्रीको मात्र पद सुरक्षित हुन्थ्यो, निःसतान्त वा कम छोरानाति भएकाले प्रधानमन्त्रीको पदबाट हुत्तिनुपर्थ्यो । राणाशाहीको यस्तो रूप थियो ।

अतः राणाशाहीको जहानियाँ शासनको विरुद्ध स्वयम् राजा र राजपरिवार, भूमिपति वर्ग, पुँजीपति मध्यमवर्ग, किसान तथा सर्वहारा वर्ग विरोधमा थिए । यस स्थितिले गर्दा युगौंदेखि सामन्त वर्गको बीचमा मात्र सीमित भएर आएको नेपालको राजनीति राणाकालीन नेपालमा आएर सामन्ती घरालाई तोडी पुँजीपति वर्गलाई पनि छिचोली सुकुमवासी सर्वहाराको बीचमा पनि पुग्न थाल्यो । यसको प्रत्यक्ष प्रमाण विभिन्न राजनीतिक पार्टीहरूका साथै नेपाल कम्युनिस्ट पार्टीको पनि गठन हुनु हो । यसरी नेपालको राजनीति वर्गीय रूपले चेतनशील हुँदै विकसित भएर आयो ।

००७ सालको क्रान्तिपश्चात् राजाले पनि नेपालको राजनीतिमा सक्रिय भूमिका खेल्ने मौका पाए । ००७ सालको क्रान्तिका दौरान र त्यसपछि पनि राजनीतिक तथा नागरिक अधिकारका निम्ति एवम् सामन्ती शोषणका विरुद्ध किसानहरूको बीचमा वर्गीय सङ्घर्षको लहर उठेर आयो । यस लहरबाट देशको सामन्तवर्ग र पुँजीवादी वर्गका नेता मण्डलीहरू आत्तिन थाले । आमकिसान जनताको स्वार्थविपरीत यी दुवै वर्गका बीच गठबन्धनको आधार परम्परागत आधुनिक शक्तिको बीचमा सामञ्जस्यता पैदा गराउनुपर्दछ भनी खोजिन थाल्यो । राणाको बन्धनबाट मुक्त भई सम्पूर्ण सैनिक शक्ति आफ्नो हातमा पारेका राजालाई यो कुरा मान्य हुनसकेन । नेपालको राजघरानाले निरङ्कुश राजतन्त्रको विकास गराउन सपना देख्नथाल्यो । यसका निम्ति धेरै कूटिल चाल देखिए । ००७ सालको क्रान्तिको लगत्तै पछि राजघरानाले आफ्नो भित्री आत्मा खोलेभै गरी क्रान्तिका नेताहरूको बीचमा भन्नु लाग्यो- 'हामी इतिहासबाट पीडित छौं ।' यस भनाइमा लुकेको चालवाजी या त पुँजीवादी वर्गका नेताहरूले बुझेनन् या त बुझेन

पनि बुझ्नुपचाए । अनि, यी पुँजीवादी वर्गका नेताहरूले 'नेपालमा शाहवंशको देन' भन्ने लेखहरू धमाधम लेख्न थाले र भाषणहरू भट्याउन थाले । हुँदाहुँदा 'नेपाली काङ्ग्रेसका नेता वीपी कोइरालासमेतले स्पष्ट शब्द मा लेखे- 'नेपालका खोलानाला, वनजङ्गल सुक्न सक्दछन्, फूल ओइलाउन सक्दछन् तर नेपालका राजाको यश र कीर्ति ओइलाउन सक्दैन ।'

नेपालका पुँजीवादी पार्टीका नेताहरू राजाको गुणगान गरी फकाइफुल्याई राजतन्त्रलाई वैधानिक राजतन्त्रमा परिणत गर्न सकिन्छ भन्ने दिवास्वप्न देख्न थाले । राजाको आशय भलै पुँजीवादी वर्गका नेताहरूले नबुझ्नु तर राजालाई उनीहरूको आशय बुझ्न बेर लागेन । उनीहरूको आशयलाई बुझी राजाले एकातिर सुस्तरी सम्पूर्ण सैन्य शक्ति आफ्नो हातमा लिए र मुक्ति सेनालाई विघटन गर्ने दाउ खेले भने अर्कोतिर अन्तरपार्टी भ्रगडा चर्काई पार्टीहरूलाई कमजोर र बदनाम गर्ने र प्रत्येक पार्टीका अवसरवादी तथा सामन्ती तत्त्वलाई आफ्नो पक्षमा तान्ने दाउ खेल्नाका साथै मन्त्रिमण्डल गठन गर्ने लोभ देखाई एकपछि अर्को पार्टीमाथि कृपा दर्शाई संविधानसभाको चुनावलाई टाल्दै गई आखिरमा पार्टीहरूका नेताहरूकै मार्फत एक देशमा दुई प्रभुसत्ता सम्पन्न संस्था राजतन्त्र र संविधानसभा कसरी हुनसक्दछ भन्ने प्रश्न उठाउन लगाई संविधानसभाको चुनावको साटो संसद्को चुनावको माग गर्न लगाए र 'जनताको मागअनुसार' भन्ने भान पारी संसद्को चुनाव आफैले दिएको विधानअनुसार गराए ।

यसरी गठन भएको संसदीय व्यवस्थाले पनि नेपाली राजनीतिमा जरा गाडेको खण्डमा त्यो व्यवस्था राजतन्त्रमाथि अडकुश हान्ने हुन्छ र देशको राजनीति आमरूपले तल जनतामा सङ्गठित रूपले पुग्ने हुनाले आफ्नो र समस्त भूमिपति वर्गका साथै दलाल पुँजीपति वर्गको स्वार्थमा धक्का लाग्ने भएको हुँदा संसदीय व्यवस्था विदेशको नक्कल गरिएको व्यवस्था हो र पार्टीवाजीले देश (अर्थात् नरेश र सामन्ती वर्ग) को उन्नति हुन सक्दैन भनी संसद्लाई विघटन गरी सम्पूर्ण राजनीतिक पार्टीहरूमा प्रतिबन्ध लगाई निर्दलीय पञ्चायती व्यवस्थाको सूत्रपात सन् १९६० देखि गरे । आज देशमा पुनः निरडकुश राजतन्त्रीय व्यवस्था गठन हुन आएको छ ।

यस निरडकुश राजतन्त्रलाई निरपेक्ष रूपले नहेरी सापेक्ष रूपले हेर्दा यसको अन्त्य अनिवार्य छ । नेपालमा निरडकुश राजतन्त्रको गठन भएको यो पहिलोपटक होइन । यो कुरा माथि गइसकेको छ । जतिपटक नेपालमा राजा निरडकुश राजतन्त्र गठन गर्न सफल भए, उति नै पटक त्यसको पतन पनि भएको छ । यसको कारण के हो ? कारण स्पष्ट छ- निरडकुश राजतन्त्रमा राजा र उनको आसपासको सानो मण्डलीको हातमा राज्यशक्ति पर्दछ र त्यस शक्तिको उपयोग शान्ति सुव्यवस्थाको नाममा धन कमाउनमा हुन्छ । अनि, क्रमिक रूपले यो निरडकुशतन्त्र आमजनताबाट त परै जाओस्, आफ्नै वर्गबाट पनि अलग्गिन्छ । त्यसपछि सामन्तवर्गले पनि यस्तो निरडकुशतन्त्रप्रति अडकुश लगाउने उपायहरू सोचन थाल्दछ र यसका निमित्त राजनीतिक सङ्घर्ष गर्न थाल्दछ । आज यो कुरा प्रत्यक्ष रूपबाट नेपालमा पनि भइरहेछ ।

सुरुमा पञ्चायती व्यवस्थाका व्याख्याता र कर्णधार भएका व्यक्तिहरू जस्तो कि सूर्यबहादुर थापा, विश्वबन्धु, ऋषिकेश शाह आदिले पनि पञ्चायती व्यवस्थामा सुधारको आवश्यकता देखाई राजनीतिक अधिकारको माग गर्न थालेका छन् । जसले गर्दा पञ्चायत र प्रशासनको बीच अन्तर्विरोध पनि चर्कदैछ । हिजो पञ्चायती व्यवस्थाको खुला समर्थनमा लागेका टड्कप्रसाद, केआई सिंह आदि पनि राजनीतिक अधिकारको माग गर्न थालेका छन् । फेरि राजालाई सुकानो तथा सिंहानुक बनाउन तम्सेका सङ्कीर्णतावादी अवसरवादीहरू पनि आज राजनीतिक अधिकारको माग गर्दैछन् । नेपालको निरडकुश राजतन्त्र यति हदसम्म अगाडि बढिसकेको छ कि सुवर्णमण्डलीको आत्मसमर्पणसम्म पनि स्वीकार गर्दैन । उल्टो चारैतिर देखापर्दै आएको अडकुशलाई फाँड्नका निमित्त देशको कुनाकाचामा पुलिस र फौजको व्यवस्था गर्दैछ र चारैतिर गुप्तचरको जाल बिछ्याउँदैछ । त्यतिले पनि नपुगी जिल्ला वा अञ्चल प्रशासकलाई (न्यायालयलाई होइन) सर्वस्वहरण र प्राणदण्ड दिने अधिकार प्रदान गर्न राष्ट्रिय पञ्चायतमा विधेयक ल्याउन लगाइन्छ । 'श्री ५ को पुलिसराज' भन्ने भनाइ आज आमरूपमा देखापर्न आएको छ ।

जनताबाट अलग्गिएको कुनै पनि राज कहिल्यै पनि टिक्न सक्दैन र 'श्री ५ को पुलिसराज' पनि टिक्नेछैन भन्ने स्वतः सिद्ध हुन्छ । फेरि दमनकारी यन्त्रका निमित्त चाहिने विशाल धनराशि कताबाट पूर्ति गर्ने हो ? यदि विदेशी सरकारले दिएको दान (Aid) र सापट रोकिने हो भने देशको सम्पूर्ण प्रशासनयन्त्र नै ठप्प हुन्छ । अतः यस निरडकुश राजतन्त्रले देशमा स्वतन्त्रता तथा सार्वभौमिकताको रक्षा गर्न सक्दैन भन्ने कुरा स्वतः सिद्ध छ ।

हाम्रो देशमा युगानुयुगदेखि हाम्रा दुवै विशाल छिमेकी राष्ट्र चीन-भारतको प्रभाव पनि पर्दै आएको छ । यसलाई कसैले पनि इन्कार गर्न सक्दैन । आज उत्तर चीनमा राजतन्त्र समाप्त भई समाजवादी गणतन्त्रीय व्यवस्था कायम भएको छ भने के यसको प्रभावबाट नेपाल अछुतो रहन सक्ला त ? के त सामन्ती अधिनायकवादी पञ्चायती व्यवस्थाले उत्तर र दक्षिण दुवैको प्रभावलाई रोकी निरडकुश राजतन्त्रको रक्षा गर्न सक्ला र ? अवश्य पनि सक्नेछैन । रोक्न सक्ने आँट र अठोट गरेर गएका व्यक्तिहरू पनि फर्कदैछन् भने यसको अन्त्य अवश्यम्भावी छ । यो ध्रुवसत्य हो । फेरि आज विश्वको नै कुरालाई लिएर हेर्ने हो भने पनि राजतन्त्रको दिन ढलेर गइसकेको छ । आज केवल वीस देशमा मात्र राजतन्त्र बाँकी छ, त्यसमध्ये अधिकांश देशमा संवैधानिक राजतन्त्र छ । हालै अफगानिस्तान र इथियोपियामा निरडकुश राजतन्त्र धराशायी भयो । इरान तथा अरबका केही निरडकुश राजतन्त्र जो आफैँ तेलरूपी धनराशिका मालिक छन्, आफ्ना जनताको उग्रविरोधको सामना गरिरहेका छन् भने हाम्रो देशको राजतन्त्र जसलाई आफ्नो प्रशासनयन्त्रको खर्च चलाउन पनि विदेशी दानमा भर पर्नुपर्दछ, त्यसको अन्त्य नभई अरु कसको अन्त्य होला त ?

आज यी सम्पूर्ण तथ्यतथ्याङ्कले यो स्पष्ट गर्दैछन् कि नेपालमा राजतन्त्रको अन्त्यको दिन नजिक आउँदैछ । यो निरडकुश राजतन्त्र नेपालको राजतन्त्रको अन्तिम दीपशिखा हो । राजा महेन्द्रले यो कुरा बुझेको हुनाले नै स्पष्ट शब्दमा भनेका थिए- 'आजको जमानामा देशका धेरैजसो जनता भोकानाइसा र गरिब हुनु देशको शान्तिसुरक्षा एवम् स्वतन्त्रताका लागि मात्र नभई धनी वा जग्गावालहरूकै लागि पनि खतरनाक हुनेछ ।' अवश्य अब नेपालमा हुने क्रान्ति एक राजतन्त्रलाई हटाई अर्को राजतन्त्र कायम गर्ने वा वैधानिक राजतन्त्र कायम गर्ने क्रान्ति नभई 'धनी वा जग्गावालहरूकै लागि खतरनाक हुने' क्रान्ति हुनेछ र हुनु पनि यही पर्दछ । यस्तो क्रान्तिको मूल उद्देश्य नै सामन्ती र विदेशी स्वार्थलाई नेपालको माटोबाट उखेलेर फ्याँकी जनताको गणतन्त्रीय व्यवस्था कायम गरी समाजवादमा लम्कने हुनुपर्दछ ।

पुष्पलालकालीन नेतृत्वपङ्क्ति र वर्तमानको अनुभव

मोदनाथ प्रश्रित

पुष्पलालको नेतृत्वमा स्थापित नेपालको कम्युनिस्ट आन्दोलनले उहाँको जीवनकालमा थुप्रै नेताहरू जन्मायो र त्यो जन्मने क्रम स्वभावतः अहिले पनि चलिरहेको छ। उहाँका समकालीन नेताहरूको जीवनक्रम हेर्दा उहाँहरूमा एक से एक गुण र विशेषताहरू थिए। उहाँहरूले राष्ट्रिय-अन्तर्राष्ट्रियस्तरमा ख्याति पनि पाउनुभएको थियो। पुष्पलालको दूरदृष्टि, दृढता, सङ्गठन र अध्ययनशीलता, मनमोहनको शालीनता, कटनीतिज्ञता र अन्तर्राष्ट्रिय प्रभाव, तुलसीलालको किसानमा भिज्ने क्षमता, आन्दोलन कौशल र अर्थशास्त्रीय ज्ञान, मोहनविक्रमको जाँगर, शास्त्रीय अध्ययन, लेखन र खट्ने शक्ति, निर्मल लामाको आँट, मिलनसारिता र जनजातीय क्षेत्रको प्रभाव, एकदेव आलेको सैनिक ज्ञान, व्यवहार कुशलता र प्रवासको सङ्गठन आदि आदि जस्ता कुराले नेपालको कम्युनिस्ट आन्दोलनको विस्तारमा विभिन्न कोणबाट योगदान पुऱ्याएका थिए। योग्यता र क्षमताको दृष्टिले शम्भुराम श्रेष्ठ, देवेन्द्रलाल, नरबहादुर कर्माचार्य, सहाना प्रधान, विष्णुबहादुर मानन्धर, कृष्णराज बर्मा, चित्रबहादुर गुरुङ, एकदेव ज्ञवाली आदि पनि नेतृत्वपङ्क्तिका विशिष्ट व्यक्तित्व हुन्। आज जुन ठाउँमा पुगेका भए पनि डा. केशरजङ्ग रायमाभी, शैलेन्द्रकुमार उपाध्याय, हिक्मतसिंह आदि पनि कम योग्य व्यक्ति होइनन्।

उहाँहरूमध्ये अधिकांश र अरू थुप्रै नेताहरू कम्युनिस्ट आन्दोलनमा कोही जीवनभरि र कोही दसौँ-बीसौँ वर्षसम्म खट्नुभयो। कम्युनिस्ट ध्येय र श्रमजीवी जनताको भविष्यनिमित्त व्यक्तिगत सुखसुविधा सबै त्यागेर दुःखकष्ट, अभाव र जेलनेलको जीवन धेरैले बिताए। तर, पुष्पलालको पुस्ताका प्रमुख नेताहरूको सबभन्दा कमजोर पक्ष के रह्यो भने उहाँहरूले एकआपसमा हार्दिक रूपले मिलेर लामो समयसम्म एउटै पार्टीमा बसी काम गर्न सक्नुभएन। पार्टी स्थापनाको तीन-चार वर्षपछिदेखि नै गुटगत भावनाले काम गर्ने र नेतृत्वको प्रमुख पद हत्याउने अस्वस्थ प्रतिस्पर्धा सुरु भयो। पहिलो महाधिवेशन २०१० सालमा नै पार्टी संस्थापक महासचिव पुष्पलाल त्यस पदबाट हटाइनुभयो भने अरू चार जना संस्थापक सदस्यहरूलाई त्यसभन्दा अघि नै बिदा गरियो। पुष्पलाल संविधानसभाका प्रवल पक्षधर हुनुभएकाले सुरुदेखि नै दरबारप्रति नरम रहेका नेताहरू पुष्पलाल र पार्टी संस्थापक नेताहरूसँग टाढा लागेका थिए। डा. केशरजङ्ग रायमाभी गुटले दोस्रो महाधिवेशनमा पार्टी नेतृत्व हत्याएदेखि आजसम्म जे-जस्तो भूमिका खेल्थे, त्यसले कम्युनिस्ट नेताहरूलाई बञ्छाउन र दरबारको आकाङ्क्षाअनुरूप पार्टी चलाउन के कस्ता जालभेल गर्दै आयो भन्ने कुरा छर्लङ्ग भएको छ।

रायमाभी र पुष्पलाल पक्षको अन्तर्विरोध दरबारको निकटता र दूरीको अन्तर्विरोध थियो। तर, रायमाभी पक्षले रुस र चीनका कम्युनिस्ट पार्टीको अन्तर्राष्ट्रिय विवादमा रुसपक्षधरता देखाएर आफ्नो दरवारनिकट चरित्रको कुरूपतालाई रङ्गीन पछ्यौरीले छोपन खोजेको थियो। यो त भयो अहिले आएर खाँटी दरवारी भारदार सावित भएका रायमाभी पक्षको कुरा। आजीवन कम्युनिस्ट आन्दोलनमा संलग्न रहेका पुष्पलाल, मनमोहन, तुलसीलाल, शम्भुराम, मोहनविक्रम, निर्मल लामा आदि नेताहरू मिलेर कम्युनिस्ट आन्दोलनलाई एकताबद्ध राखी सुदृढ ढङ्गले अघि बढ्न नसक्नुको कारण के हो त ?

कमरेड तुलसीलाल कुनै षडयन्त्रद्वारा नभई अन्तर्राष्ट्रिय विवादमा सोभियत कम्युनिस्ट पार्टीको सोच सही हो भन्ने विश्वासले नै त्यस पक्षमा लागेर काम गरेको कुरा उहाँको समग्र आचरण र पछि आएर उहाँले गरेको आत्मसमीक्षाबाट पनि प्रस्ट भयो। तर पनि कम्युनिस्ट नेताहरू अन्तर्राष्ट्रिय विवादको सवाललाई थाती राखेर पनि देशभित्रको मूल अन्तर्विरोधको सवालमा एकताबद्ध भई अघि बढ्नुपर्ने थियो। त्यसो गर्नुको सट्टा परस्पर भ्रुष्ट आरोप लगाएर कार्यकर्ता पङ्क्तिमा द्वेष उमारिरहनु जनताको आन्दोलन र मुक्तिका निमित्त ठूलो दुर्भाग्यको कुरा भयो।

पुष्पलाल, मनमोहन, शम्भुराम, मोहनविक्रम, निर्मल लामा आदि त अन्तर्राष्ट्रिय विवादमा पनि समान धारणामा अर्थात् माओ विचारधारामा पक्षमा हुनुहुन्थ्यो। पुष्पलाल र मनमोहन त नातामा पनि निकट हुनुहुन्थ्यो र दुवै दम्पती सैद्धान्तिक र राजनीतिक रूपले पनि जागरुक हुनुहुन्थ्यो। पुष्पलाल र शम्भुराम ००१ सालदेखिकै सहयोद्धा हुनुहुन्थ्यो। तेस्रो महाधिवेशनकालसम्म पुष्पलाल र मोहनविक्रम पनि अत्यन्त निकट विश्वासका कमरेड हुनुहुन्थ्यो। अति विश्वास र आत्मीयताका कारणले मोहनविक्रमको पुस्तक 'सामाजिक क्रान्ति, शान्तिपूर्ण या सशस्त्र सङ्घर्षद्वारा ?' पुरा पढ्न नभ्याउँदै लेखकले बताएको सारांशको आधारमा पुष्पलालले त्यसको भूमिका लेख्नुभएको थियो। पुष्पलाल र निर्मल लामाको बीचमा पनि अत्यन्त आत्मीयता थियो। कम्तीमा यी पाँच नेता एकताबद्ध भएर किन हिँड्न सक्नुभएन ? ०१७ सालपछि यी पाँच नेता दृढ एकताका साथ अघि बढ्नुभएको भए कम्युनिस्ट आन्दोलन यति पछाडि पर्ने थिएन र गुटबन्दीको हद भएर दुई दर्जन कम्युनिस्ट चिरा बन्ने थिएनन्।

०१९ सालको तेस्रो महाधिवेशनमा देखापरेका सैद्धान्तिक र कार्यनीतिक विवादहरूलाई पार्टी पद्धतिअनुसार समाधान गरेर अघि बढ्नुपर्छ भन्ने ज्ञान के ती नेताहरूलाई थिएन र ? उहाँहरू त पार्टी पद्धतिका जानकार मात्र होइन, त्यसका निर्मातासमेत हुनुहुन्थ्यो। तर, उहाँहरूलाई केले या कसले जुधाएर चिराचिरा पादै लग्यो ?

तेस्रो महाधिवेशनदेखि ०३० सालसम्मको समय नेपाली कम्युनिस्ट आन्दोलनको गुटबन्दी र विशृङ्खलताको पराकाष्ठाको समय थियो। कम्युनिस्ट पार्टीलगायत सबै राजनीतिक पार्टी प्रतिबन्धित थिए। निरङ्कुश पञ्चायती दमन नाङ्गो रूपमा अघि बढिरहेको थियो। पार्टीका सबैजसो नेता र प्रमुख कार्यकर्ता या जेलमा या प्रवासको निर्वासनमा कठोर भूमिगत जीवनमा थिए। प्रतिक्रियावादको त्यस्तो नाङ्गो नाच र पार्टीजीवनको चरम सङ्कटका बेला जिम्मेवार नेताहरू सबभन्दा बढी संयमित र एकताबद्ध भई हिँड्नुपर्ने थिएन र ? तर दुःखको कुरा त्यही अवधिमा नै नेताहरूको बीचमा परस्पर अविश्वास, चर्को विवाद, आरोप-प्रत्यारोप र चरित्रहत्याका चरम अभियान सञ्चालित भए। पुष्पलालमाथि 'भारत र काङ्ग्रेसको पुच्छर', 'संसद्वादी दक्षिणपन्थी', 'गद्दार' जस्ता आरोप बर्सन थाले। मनमोहन र शम्भुरामलाई 'राजावादी', 'दरबारपन्थी' जस्ता भेटारा चलाइए। 'तुलसीलालले मस्कोको पैसाले दिल्लीमा चौधवटा ट्याक्सी चलाउँछन् र राजसी ठाटले त्यही बस्छन्' भन्नेजस्ता आरोपका किस्सा कथिए। 'मोहनविक्रम र निर्मल लामालाई दरवारियाहरू पैसा पठाउँछन्' भन्ने हल्ला फिँजाइए।

पार्टी प्रतिबन्धित भई भूमिगत जीवन बिताउन बाध्य भएका बेला नेताहरूको बीचमा त्यस्तो दूरी, अविश्वास, विरोध, तीतोपन र निकृष्टतम् आरोप-प्रत्यारोपको अभियान किन चल्थो ? के नेताहरूको बीचमा आफ्नै आन्तरिक कारणले त्यस्तो चरम विरोध बढेको थियो ? अथवा कम्युनिस्टविरोधी अन्तर्राष्ट्रिय शक्ति या देशभित्रकै प्रतिक्रियावादी तत्त्वहरूको जालझेल र षड्यन्त्रले त्यो अफवाह र विरोध जन्माइएको थियो ?

त्यसबेलादेखि अहिलेसम्मका ती नेताहरूका दुःख, कष्ट, त्याग, तपस्या, पुष्पलालको शव स्वदेश ल्याउन नदिनेसम्मको षड्यन्त्र, सबै नेताहरूको आर्थिक विपन्नता, वाम लोकतान्त्रिक आन्दोलनप्रति उनीहरूको निरन्तर निष्ठा र समर्पण र लोकाप्रियता आदि कुरा देख्दा त्यसबेलाका आरोप-प्रत्यारोपहरूमा पूर्ण सत्यता थिएन भन्ने कुरा प्रस्ट भइसकेको छ । ती सबै नेतामध्ये पुष्पलालका सोचहरू सबभन्दा दूरदर्शी, सन्तुलित र वस्तुवादी थिए भन्ने कुरा ०४६ को संयुक्त जनआन्दोलन र त्यसयताका विभिन्न घटना र अनुभवले प्रमाणित गरेका छन् । मनमोहन अधिकारी जीवनको अन्तिम प्रहरमा लोकप्रियताको चरम शिखरमा पुगनुभयो । तुलसीलाललाई पनि सबै आन्दोलनकारी पक्षले ठूलो सम्मान दिए । 'गद्दार पुष्पलाल' प्रकाशित गर्नु गल्ती थियो भन्ने निर्मल लामाले खुलासभामा स्वीकार्नुभएको थियो । उहाँलाई पनि सबैले सम्मानसाथ सम्झिरहेका छन् । मोहनविक्रम अहिले पनि अर्धभूमिगत हुनुहुन्छ । उहाँले बालेको मशाल बाँडिएर उहाँ अहिले साँघुरिए पनि विभाजित राँको देशव्यापी सशस्त्र युद्धमा रूपान्तरित भएको छ । मोहनविक्रमको लेखन र विवेचनले वाम पाठकको केही सन्दर्भ सामग्री पस्केको छ । उहाँले पुष्पलाललाई लगाएको गद्दार आरोपको दुर्दान्त हठ भने छाड्नुभएन । तर, पुष्पलालको सम्मान भने वाम आन्दोलनको सर्वोच्च शिखरमा छ । माओवादी नेतृत्वले समेत पुष्पलाललाई उच्च सम्मान दिएको छ ।

राजनीतिक सोच र विचारहरू जतिसुकै सही भए पनि ती आफैँ सफल कार्यान्वयनमा जाँदैनन् । पुष्पलालका विचारहरू सापेक्ष रूपमा सही भएको कुरा इतिहासले प्रमाणित गरेको छ । तर, उहाँले समकालीन नेताहरूलाई एकताबद्ध पारेर एकीकृत कम्युनिस्ट आन्दोलनद्वारा आफ्ना विचारलाई व्यवहारमा उतार्न सक्नुभएन । उहाँले ०२५ सालको तेस्रो सम्मेलनदेखि पुनर्गठन गरेको पार्टी ०३० सालसम्म सबभन्दा प्रभावशाली बन्दै गएको थियो । तर, त्यसलाई पनि त्यहीँभित्रका नेताहरूको विवाद र आरोप/प्रत्यारोपले विखण्डित गर्‍यो ।

नेपालको कम्युनिस्ट आन्दोलनमा सङ्गठनको सुदृढता, नेतृत्वमा एकता र पार्टीका एकीकरण ०३० सालदेखि सुरु भएको हो । मोहनविक्रम पक्षद्वारा आयोजित चौथो महाधिवेशनले मनमोहनसमेतलाई समेट्न खोजे पनि त्यो सफल भएन । त्यसले एक चरणसम्म सङ्गठन र नयाँ नेतृत्वको एकतालाई अधि बढायो । तर, पछि गएर मोहनविक्रम र निर्मल लामाको जोडी पनि फुट्यो । अर्को ठूलो विभाजनले माओवादी पार्टी सशस्त्र सङ्घर्षमा उत्रेपछि त्यो एकता फेरि मौलाउन सकेन ।

०३५ सालमा नेकपा (माले) को स्थापनाको पृष्ठभूमिदेखि नै पार्टी पुनर्गठनको बृहत्तर अभियान चल्थो । समयक्रममा विगतका अनुभव र नयाँ स्थितिअनुरूप जबजको सिद्धान्त प्रस्तुत भयो । त्यस सन्दर्भले एकताबद्ध नयाँ नेतृत्वपङ्क्ति जन्मायो र सङ्गठनको देशव्यापी विस्तार भयो । त्यो अभियान हजारौँ-हजार नयाँ कार्यकर्ता जन्माउन र अन्ततः देशका विभिन्न भागमा छरिएका कम्युनिस्ट समूहहरूलाई समेट्दै अन्तमा तीन दशकदेखि फुट्दै आएका पुष्पलाल, मनमोहन, तुलसीलाल, कृष्णराज आदिको नाम र नेतृत्वमा सङ्गठित पार्टीलाई नेकपा (एमाले) को रूपमा एकीकृत गर्न सफल भयो । यसै पृष्ठभूमिले नै संयुक्त वाममोर्चाको आधार र संयुक्त जनआन्दोलनको वस्तुगत पृष्ठभूमि तयार पारी ०४६ सालको परिवर्तनमा ऐतिहासिक नेतृत्वदायी भूमिका खेल्न सफलता पायो । नेपालको त्रिपक्षीय राजनीतिमा कम्युनिस्ट शक्ति एक सवल स्तम्भ भएर उभियो । त्यसैको परिणाम ०१६ सालमा संसद्मा केवल चार पद पाएको पार्टी ०४८ सालमा संसद्को प्रमुख प्रतिपक्ष बन्न पुग्यो । त्यसले विश्व इतिहासमा बहुदलीय प्रतिस्पर्धाबाट प्रथम जननिर्वाचित कम्युनिस्ट सरकार बनाउने ऐतिहासिक सफलता पनि पायो । त्यसैले नेपालको अहिलेसम्मको कम्युनिस्ट आन्दोलनमा ०३५ देखि ०५४ सालसम्मको समय एकता, सङ्घर्ष र सफलताको दृष्टिले स्वर्णिम काल हो ।

नेताहरूको वैमनस्य, अस्वाभाविक महत्त्वाकाङ्क्षा र गुटबन्दी राजनीतिक आन्दोलनको सबभन्दा घातक शत्रु हो । कम्युनिस्ट आन्दोलनका निम्ति गुटबन्दी क्यान्सर भन्दा खतरा हो । ०१३-०१४ सालको गुटबन्दीका नायक डा. रायमाझी अहिले जहाँ पुगेका छन्, ०५४ सालको गुटबन्दीका एक नायक राधाकृष्ण मैनाली पनि त्यसै ठाउँमा पुगेका छन् । ०३५ सालको एकता अभियानका एक प्रमुख नेता सीपी मैनालीको एकीकृत पार्टीको नेताभन्दा सानो पार्टीको महासचिव बन्ने महत्त्वाकाङ्क्षा (वस्तुतः हीनताकाङ्क्षा) पूरा गर्न पनि ०५४ सालको विभाजनले भरेडको काम गर्‍यो । त्यो विभाजन नेपालको कम्युनिस्ट आन्दोलनमा सबभन्दा ठूलो बज्रपात थियो र प्रतिक्रियावादीहरूका लागि ऐतिहासिक उत्सव थियो । त्यसले ०५६ सालको निर्वाचनमा प्रस्ट सम्भावित वाम बहुमतलाई ध्वस्त पार्‍यो र उग्रवादलाई मलजल गर्ने काम गर्‍यो । श्रमजीवी जनताको त्यस ऐतिहासिक अपूरणीय क्षतिमा वामदेवको पश्चातापपछिको एकताले सामान्य मल्हमपट्टीको काम त गर्‍यो तर एकीकृत शक्तिको विजयको ऐतिहासिक अवसरलाई भने निकै पर हुत्यायो ।

०४८ सालमा बनेको गिरिजा-देउवा सरकारको वामपन्थी दमनको प्रतिशोधले संसद्मा आइसकेको कम्युनिस्ट पार्टीको एक हिस्सा फनक्क फर्केर बन्दुक समाती जङ्गलतिर पस्यो । उग्रवादी बाटो भए पनि युवा नेताहरूको जोस र काङ्ग्रेसी दमनमा परेका कार्यकर्ता र जनताको पीडाले माओवादी सशस्त्र सङ्घर्षको विस्तार भयो । नेपालको वस्तुगत भूगोलमा त्यसको निर्णायक विजयको सम्भावना नभए पनि त्यसले माओकै युद्धको आचारविधिलाई पालना गरेको भए त्यो सैन्यबलमा मात्र होइन, जनबलमा पनि निकै हदसम्म बलियो हुन्थ्यो । तर, त्यसले राजनीतिक पार्टीका कार्यकर्ता, निर्दोष सर्वसाधारण जनता, प्रहरी र सेनाका परिवार र खुद वाम आन्दोलनमाथि नै गर्दै आएको निर्मम र क्रूर आक्रमणले आफ्नो विरोधीपङ्क्तिको व्यापक विस्तार गर्दै लगेको छ । अर्कातिर कम्युनिस्ट आन्दोलनको सैद्धान्तिक र व्यावहारिक एकताको सम्भावनालाई भन्भन् टाढा हुत्याउँदैछ । आफ्नो सैन्य र मिलिसिया शक्तिलाई शत्रु शक्तिमाथि भन्दा मित्रशक्ति तथा सर्वसाधारण जनतामाथि खन्याउनाले, राष्ट्रिय संरचना ध्वस्त पार्नाले र चन्दाको नाममा जनतामाथिको बलजफ्ती र शोषणद्वारा मध्यकालीन सामन्ती शासनलाई पनि बिसार्नुनाले माओवादी सङ्गठनका जरा जनताबाट उम्कदै गएका छन् । सङ्घर्षले यसरी गम्भीर रूपले बाटो विराएकाले दरबार निरङ्कुश प्रतिगमनका लागि बहाना पाएको छ भने साम्राज्यवादी र नवउपनिवेशवादी शक्तिहरूले दरबारमार्फत पर्याप्त सैनिक घुसपैठको अवसर पाउँदैछन् । अर्कातिर यसले माओवादीभित्रै असन्तोष र विवादले जरा हाली कार्यकर्ता पलायन र पार्टी विभाजनको खतराक दौर सुरु भएको छ । एउटा सशस्त्र

कम्युनिस्ट पार्टीले वाम पार्टीहरू र सर्वसाधारण जनतामाथि गरेको जघन्य प्रहारको परिणाम पार्टीको फलिफाप हुन्छ, कि अधोगमन हुन्छ, त्यो तर्कशक्ति भएका जोसुकैले सजिलै बुझ्न सक्ने कुरा हो। के माओवादी नेताहरू आफ्ना गम्भीर गल्ती सच्याएर कम्युनिस्ट आन्दोलनको व्यापक एकता र आमजनशक्तिको विश्वासतिर अधि बढ्लान् ? सम्भावना कमै छ, तर पनि राजनीतिमा आशाको त्यान्द्रो चूडाइहाल्नु बुद्धिमानी ठहर्दैन।

यसरी मोहनविक्रमको चौथो महाधिवेशनको विस्तारित खेती संस्थापक नेताकै लागि मात्र प्रत्युत्पादक नभई राष्ट्रकै लागि र स्वयम् माओवादी पार्टीकै लागि प्रत्युत्पादक हुँदै गएको छ। अर्कातिर लामो शासनकालमा असङ्ख्य विकृतिको खेती गर्ने काङ्ग्रेस विभाजित छ। त्यसैले स्वभावतः देशको राजनीतिक भविष्य सम्भाल्ने आशाको रूपमा जनताका आँखा नेकपा (एमाले) तिर केन्द्रित हुन थाल्नु स्वाभाविक हो। देशमा अहिले एमाले मात्र यस्तो शक्ति छ, जो विभाजनको डरलाग्दो खाडल पुरेर नेतृत्व र कार्यकर्ताको व्यापक पङ्क्तिमा एकता कायम गर्न सफल भएको छ। र, यो एकतालाई पार्टी पद्धतिअनुरूप निरन्तर अधि बढाउन सके मात्र संयुक्त जनआन्दोलनलाई सही ढङ्गले परिचालित गर्दै उग्रवाम र उपद्रवक्षिणपन्थीहरूले जटिल पाउँ लागेको सङ्कटबाट देशलाई मुक्त गरी अधि बढ्न सकिनेछ।

तर, नेकपा (एमाले) वर्तमान ऐतिहासिक आवश्यकता र जनताको चाहनाअनुरूप सङ्कट समाधानको मूर्त योजना र व्यवस्थित कार्यक्रम तय गरी पुनः अर्को ऐतिहासिक संयुक्त जनआन्दोलन सफल पार्न सिङ्गाँ नेतृत्व र कार्यकर्तापङ्क्तिसहित देशव्यापी रूपमा सक्रिय रूपले अधि बढ्न सकिरहेको छैन। नेताहरूको ठूलो पङ्क्ति राजधानी तथा अञ्चल र जिल्लाका सदरमुकामहरूमा केन्द्रित छ र प्रायशः सहरका सीमित जुलुस, भेला, गोष्ठी र सञ्चार क्षेत्रमा मात्र आफ्नो उपस्थिति देखाइरहेछ। यसखालका सीमित आन्दोलनले भन्नुभन्नु जटिल बनिरहेको देशको सङ्कट समाधान हुनै सक्तैन। किनभने दक्षिणपन्थी दरवारिया शक्तिहरू 'मुखले रामराम, बगलीमा छुरा' भनेभै पाइला-पाइला गर्दै पञ्चायत खालकै निरङ्कुश शासन कायम गर्ने षड्यन्त्रमा निरन्तर अधि बढिरहेकै छन्। उनीहरूका बोली, भाषा, निर्णय, अध्यादेश, नीति शैली सबका सब निरन्तर निरङ्कुशतातिर उन्मुख छन्। राजाले तीन वर्षे वाचा पूरा गर्लान् भन्ने कसैमा भ्रम छ भने त्यो सबभन्दा ठूलो ऐतिहासिक मुर्खता ठहर्नेछ। राजा प्रस्ट रूपले एक हातको तरवारले माओवादीलाई र अर्को हातको तरवारले बहुदलवादी शक्तिहरूलाई थड्याउँदै आफ्नो शक्ति बढाउने कसरतमा छन्। राजासित पहिलेभै वार्ता गरेर सरकार परिवर्तनद्वारा सङ्कट समाधानको कुनै सम्भावना छैन।

देशले फेरि पुष्पलालको दूरदर्शितालाई सम्झ्दै अर्को ठूलो ऐतिहासिक संयुक्त जनआन्दोलनको माग गरिरहेको छ। माओवादीहरू बन्दुकको बलले गाउँ-गाउँमा जति प्रभावशाली देखिए पनि उनीहरूलाई आमजनताको भित्री मनले राजीखुसी समर्थन गर्न सकिरहेको छैन। जनता अहिले उनीहरूलाई ओंठेभक्ति देखाउन, गासवास काटेर चन्दा बुझाउन र युद्धमा मानवबल बन्न विवश छन्। अर्कातिर समग्र अन्तर्राष्ट्रिय र राष्ट्रिय परिवेश माओवादी शैलीको सफलता निमित्त प्रतिकूल छ। उनीहरूले हतियार बोकेरै संयुक्त जनआन्दोलनको नेतृत्व गर्न सक्तैनन्। उनीहरूले हतियार विसाएर संयुक्त जनआन्दोलनतिर पाइला नबढाएसम्म अन्तर्राष्ट्रिय नवउपनिवेशवादी शक्तिहरूले नेपाललाई शोषण र षड्यन्त्रको सैनिक अखडा बनाई नै रहने छन् र नेपाल धुलिने, सैनिक शक्तिमा सबै अर्थतन्त्र होमेर नाङ्गो जर्जर भिखारी बन्ने क्रम बढ्दै जानेछ। त्यसैले सबै राजनीतिक शक्तिहरूको संयुक्त प्रयासले माओवादीहरूलाई हतियार विसाएर संयुक्त जनआन्दोलनमा एकताबद्ध भई क्रियाशील हुन आग्रह गर्नु आवश्यक छ।

अतः यसवेला एमाले पङ्क्ति आन्तरिक कमजोरी र असन्तुष्टिहरूलाई पद्धतिसङ्गत ढङ्गले समाधान गर्दै, हाम्रो एकता फुटाउन घूसपैठ गर्न चाहनेहरूलाई हतास पाउँ सुदृढ एकता कायम राखी देशव्यापी संयुक्त जनआन्दोलनमा दृढ रूपले अधि बढ्नु आवश्यक छ।

पुष्पलाल र नेपाली प्रजातान्त्रिक आन्दोलन लोकृष्ण भट्टराई

नेपाल आमका सपुत कमरेड पुष्पलालका वारेमा नेपाली छापाहरूले धेरैभन्दा धेरै खर्चेका छन्। पुष्पलालले नेपाली समाजको आमूल रूपान्तरण स्वच्छ, प्रजातान्त्रिक, शोषणविहीन, सभ्य, सुसंस्कृत समाजको सिर्जनाका लागि नेपाली माटोमा मार्क्सवादको विरुवा रोप्नुभयो। उहाँले नेपाली साहित्यमा मार्क्सवादको विरुवा रोपेको ५८ वर्ष भयो भने मार्क्सवादको अगुवा दस्ता कम्युनिस्ट पार्टी स्थापना गरेको ५६ वर्ष पूरा भएको छ। सामन्ती अधिनायकवादको समूल नष्ट गरी शोषणविहीन सभ्य प्रतिस्पर्धात्मक समाजको निर्माण हेतु सङ्घर्ष गर्दागर्दै २०३५ साल साउन ७ गते निर्वासनमा रहेका बखत भारतको नयाँदिल्लीस्थित गोविन्दबल्लभ पन्त अस्पतालमा उहाँको निधन भयो। मर्नभन्दा अधि नजिकमा रहेका कार्यकर्ताहरू तिलक पराजुली र केशव खड्कासंग उहाँले भन्नुभएको अन्तिम वाक्य यस्तो छ- 'कार्यकर्ताहरू सङ्गठित हुनुपर्दछ, जनता गोलबन्द हुनुपर्दछ, क्रान्ति अवश्यम्भावी छ। यसलाई कसैले रोकेर रोक्न सक्दैन।' पुष्पलालको माथिका वाक्यले उहाँ नेपाली समाजको आमूल क्रान्तिकारी प्रजातान्त्रीकरण गर्न चाहनुहुन्थ्यो भन्ने स्पष्ट छ।

पुष्पलालको निधन भएको २७ वर्ष पूरा हुँदैछ। हामी यस अवस्थामा उहाँको २७ औं स्मृति दिवस मनाउँदैछौं। हरेक वर्ष श्रद्धाको भावले हामी सबै चिन्तकको स्मृति गर्छौं। पुष्पलाल र उहाँजस्ता दार्शनिक चिन्तकको स्मृति मनाउनु भनेको उहाँको जीवनदर्शनलाई व्यवहारमा उतार्नु हो। उहाँको पदचिन्हमा हिँडेकाले त रहनसहन, उठवस् वा लवाइखवाइलगायत सामाजिक व्यवहार र सङ्गठन निर्माण पद्धति र मूल्याङ्कनमा व्यवहारतः उहाँलाई पछ्याउनु हो। व्यवहारतः उहाँलाई पछ्याएपछि मात्र हामीले जनताको सेवा गर्न सक्छौं।

पुष्पलालले लिनुभएको रणनीति र कार्यनीति नेपालको समाजको विकासमा अझै एक शताब्दी लागू हुने कुरा तथ्यगत छ। नेपाली समाज यहाँका राजनीतिक पार्टीहरू, सङ्घसंस्था र नागरिक समाज कुनै कुराको गहिरिएर अध्ययन नगरी लहलहेमा हिँड्छ, र एउटा भड्खालामा जाकिएपछि अनि पछुताउँछ, र पुनःमूल्याङ्कन गर्न थाल्छ। हिजो गहिरिएर अध्ययन नगर्ने, विश्लेषण नगर्ने र पातपातै हावामा हिँड्ने बानी नेपाली समाजका अगुवा वर्गको भएकाले आज २९ औं शताब्दीमा नेपाली समाजको आर्थिक, राजनीतिक, सामाजिक, सांस्कृतिक स्थिति भने १७ औं शताब्दीभन्दा उन्नत छैन। चाहे ००७ सालको क्रान्ति भनौं वा ०९४ सालको भद्र अवज्ञा आन्दोलन वा ०९७

सालपछिका ३० वर्षका जति पनि आन्दोलनहरू भनौं- सबैमा यहाँका हरेक वर्गका अगुवाले विश्लेषणात्मक आन्दोलन र सफल कार्यनीति लिन वा पछ्याउन सकेनन् ।

पुष्पलालले ००७ सालपछि सामन्ती अवशेषको समूल नष्टका निमित्त प्रजातान्त्रिक शक्तिहरूबीचको द्वन्द्व एकताका लागि अपिल गर्नुभयो तर यो अगुवा समाजले उहाँको विचारलाई पछ्याएन, उल्टो सामन्ती अवशेषका प्रतिनिधिहरूसँग सम्झौता गर्न पुग्यो र बलियो प्रजातान्त्रिक एकताको अभावले फेरि निरङ्कुशताले टाउको उठायो र ३० वर्ष देश अन्धकारमा जाकियो । पुष्पलालको मृत्युपछि पनि हामी उहाँका अनुयायीहरूले उहाँले लिनुभएका संयुक्त जनआन्दोलनको कार्यनीतिक नारा र बलियो प्रजातान्त्रिक शक्तिबीचको एकताका लागि निरन्तर आवाज उठाइरह्यौं । यहाँको अगुवा दस्ताले ०४६ सालमा हाम्रो आवाज सुन्यो र ०४६ सालको सशक्त तथा संयुक्त जनआन्दोलनले नै ३० वर्षको सामन्ती अधिनायकवादी निरङ्कुश व्यवस्थालाई ढालेर प्रजातान्त्रिक युगको सूत्रपात भयो ।

जसरी ००७ सालमा प्रजातन्त्रको सूत्रपातसँगै प्रतिगमनको वीउ रोपिएको थियो, ०१७ सालमा त्यो पूर्ण प्रतिगमनमा परिणत भयो । जनताका हकअधिकार खोसिए । यसैगरी ०४६ सालमा पुनः प्राप्त भएको प्रजातन्त्रसँगै प्रतिगमनको वीउ रोपिएको थियो । त्यो प्रतिगमनको वीउलाई हुर्काउन मलजल गर्ने काम हामी प्रजातन्त्रका वाहकहरूले नै गरेका हौं । प्रजातन्त्र प्राप्तपछि ३० वर्ष शोषण र भ्रष्टाचार गरेकाहरूलाई न्यायको कठघरामा नउभ्याई रातो कार्पेट विच्छाएर अत्याचारी दस्तालाई हामीले आफ्नो दल विशेषमा स्वागत गरेकै हौं । र, प्रजातन्त्र प्राप्तपछि, यसलाई संस्थागत विकास गर्न भन्ने दह्रो प्रजातान्त्रिक एकता हुनुपर्नेमा सत्ताको हड्डीमा हामी एकआपसमा लुँछाचुँडी गर्दै ड्यारड्यार डुरडुर गरेकै हो । यसले पनि प्रतिगमनलाई मलजल गर्‍यो, यो यस्तोसँग भाँडुगियो कि यसलाई फाँड्न हामीले नसकेकै हो र यो ०५९ साल असोज १८ मा आएर पुनः भाँडुगिएको निरङ्कुश प्रतिगमनको भोक्काले जनताको सार्वभौम अधिकार खोस्यो । अझ आएर ०६१ साल माघ १९ गते त निरङ्कुश शक्तिले आफ्नो नाङ्गो शरीर देखायो । यहाँ यी कुरा किन उल्लेख गरिएका हुन् भने प्रजातन्त्रका वाहक शक्तिहरूले प्रजातन्त्रको संस्थागत विकासका लागि पुष्पलाललाई बिर्सि, उहाँको नीति बिर्सि । उनीहरूले सत्ता र प्रतिपक्ष जहाँ बसे पनि यही उपयोगितावादी भद्दा संस्कृतिलाई आत्मसात् गरे, निरङ्कुश व्यवस्थाले अँगालेका सामन्ती तथा दलाल नोकरशाही आर्थिक नीतिलाई पछ्याए ।

यति मात्र नभएर जनताको मत लिएका जनप्रतिनिधि मुखियाजस्ता भद्दा फोहोरी संस्कृतिमा फसे । सामन्ती सरदारहरूले यिनलाई सत्ताको फोहोरी नालमा फसाए, फसे । फलस्वरूप जनताको सार्वभौमसत्ता आज पुनः अपहरण भएको छ । प्रजातन्त्रका वाहक दलहरू र सङ्घ-सङ्गठनहरूमाथि अधोषित प्रतिबन्धजस्तै छ । प्रेस स्वतन्त्रता र जनताको मौलिक अधिकार अपहरण भएको छ, हर क्षेत्रमा नेपाली समाज विखण्डन र असफलतातिर जाँदैछ । सामन्ती सरदारहरू यो सब दलहरूको १२ वर्ष शासनले गर्दा हो भनेर भ्रम खडा गर्दैछन् तर उनीहरूले नेपाली राज्यसत्ता सञ्चालन गरेको २ सय ३५ वर्ष भयो । विकास र निर्माणको के आधारशीला यिनले खडा गरे त ? ठीक छ, ०४६ पछिका १२-१५ वर्ष र ००७-०१७ बीचमा करिब पाँच वर्ष गरी जम्मा १७/१८ वर्ष जनताका प्रतिनिधि दल र दलको टिकटमा निर्वाचितले शासन गरे, बाँकी २ सय १० वर्ष उनीहरूको बित्ता भनेर यिनले नेपाली जनताको ढाड भाँचेर स्वदेश तथा विदेशमा धन थुपारेको तथ्याङ्क कसरी छल्लिएला ? वास्तवमा यिनको २ सय १० वर्षको शासन अवधिको समग्र विकासको मापक सूचकलाई र दलहरूको १७/१८ वर्ष शासनको मापक सूचकको तुलना गर्ने हो भने दलहरूको शासनकालमा नेपाली समाजको आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिक विकास सयौं गुणा भएको छ । विकासका पूर्वाधार खडा भएका छन्, जनताको चेतना अभिवृद्धि भएको छ । यसको अर्थ दलहरूले गरेका नकारात्मक कार्यविधिको समर्थन होइन । दलहरूमा दह्रो प्रजातान्त्रिक एकता भए प्रतिगमनले शिर उठाउन सक्ने थिएन र अरू १० गुणा पूर्वाधार विकास हुने थियो । यो एउटा आमजनताको गुनासो हो ।

संसदीय सर्वोच्चताको पक्षमा सामाजिक न्यायसहितको समावेशी प्रजातन्त्रको पक्षमा पुष्पलालले ००८ सालमै प्रस्ताव गर्नुभएको हो । जनतालाई सार्वभौमसत्ता सम्पन्न गराउन संविधानसभाको निर्वाचन र निरन्तर आर्थिक शोषणको विरुद्ध संयुक्त जनआन्दोलनको कार्यनीति उहाँले दिनुभएको छ । आज उहाँको कार्यनीतिलाई प्रजातन्त्रका पक्षमा लागेका दलहरू र नागरिक समाज, पेसागत सङ्घसंस्थाहरूले आत्मसात् गरेका छन् । असोजतन्त्र र त्यसको पराकाष्ठा मकरतन्त्रका विरुद्ध संयुक्त जनआन्दोलन उठेदेखि । भेला, संयुक्त जनआन्दोलनमा लागेका दलहरू, नागरिक समाज र पेसागत सङ्घसंस्थाहरूले प्रजातन्त्रलाई वास्तविकतामा आधारित जनमुखी र प्रजातन्त्रभित्रको सामन्ती सोचमा आधारित चाकरीतन्त्रलाई छाड्दै अब वहाली गर्ने प्रजातन्त्र त्यो नेतातन्त्र होइन, वास्तविक आर्थिक समानतासहितको प्रजातन्त्र हो भन्ने व्यवहारतः देखाउनुपर्नेको छ र देखाउनुपर्दछ । वास्तवमा आधुनिक युगमा देवता भनेकै जनता हुन्, जनताको सर्वोच्च हित नै वास्तविक जनवाद (प्रजातन्त्र) हो भन्ने पुष्पलालको भनाइलाई हामी सबैले मनन गर्नु जरुरी छ । 'कनै पनि व्यक्तिविशेष राष्ट्रिय एकताको प्रतीक हुन सक्दैन, लाखौंलाख किसान र तिनका भोपडीको एकता नै राष्ट्रियता र राष्ट्रिय एकताका प्रतीक हुन् । तिनको सर्वाङ्गीण विकास नै सर्वोत्कृष्ट प्रजातन्त्र हो ।' उहाँको यस उक्तिलाई हरेक नेपालीले आत्मसात् गर्नुपर्दछ । यदि यसो गर्‍यो भने मात्र पुष्पलालप्रति सच्चा श्रद्धाञ्जली हुनेछ । यो २७ औं स्मृति दिवसले नेपाली समाज, यसका अगुवा दलविशेष, नागरिक समाज र सबै वर्गका बुद्धिजीवीलाई असङ्ख्य शोषित, पीडित नेपाली जनताका वारेमा सदा सोच्ने र चिन्तन, मनन गर्ने सद्बुद्धि देओस् ।

जनताको भविष्यमाथिको हमला

तुलसीलाल

प्रजातान्त्रिक व्यवस्थाअन्तर्गत नेपाल कम्युनिस्ट पार्टी खुद दिन दुईगुना र रात चौगुना बढ्न लागेको थियो । पार्टीको सङ्गठनले व्यापकता लिइराखेको थियो । ठाउँठाउँको स्थानीय चुनावमा कम्युनिस्ट पार्टी विजय हासिल गर्दै अगाडि बढ्न लागेको थियो । मेहनतकश जनताले आफ्नो पार्टी कम्युनिस्ट पार्टीलाई चिन्न लागेका थिए ।

निश्चय पनि यो अवधिभित्र प्रजातन्त्रको स्वरूप पुँजीवादी प्रजातन्त्र थियो, जुन प्रजातन्त्रले जनताको मूल समस्याहरू हल गरी जनतालाई एक नयाँ जीवन दिन सकेको थिएन र जुन प्रजातन्त्रमा अनेकौं कमजोरीहरू पनि थिए । तर, कसलाई र कुन पार्टीलाई सरकार बनाउन दिने हो भन्ने अधिकार जनताको हातमा रहन जाँदा यसपालि पुँजीवादी पार्टी सरकारमा भयो भन्दैमा अर्कोपालि पनि पुँजीवादी

पार्टी नै सरकारमा हुनुपर्ने कुनै जरूरत थिएन । जनतालाई व्यापक चेतना दिई जनताको व्यापक सङ्गठन बनाएर कम्युनिस्ट पार्टीले अन्य क्रान्तिकारी वर्ग तथा प्रजातान्त्रिक पार्टीहरूसँग संयुक्त मोर्चा बनाएर संसद्मा बहुमत प्राप्त गरी जनताको क्रान्तिकारी तागतमाथि भरोसा गरी यस संसद्लाई पुँजीपति वर्गको स्वार्थ साधन गर्ने यन्त्रको सट्टा राष्ट्रका तमाम मेहनतकश जनता र क्रान्तिकारी वर्गहरू मजदुर, किसान, क्रान्तिकारी बुद्धिजीवीहरू, सहरिया मध्यम वर्ग, राष्ट्रिय पुँजीपति वर्गसमेतको स्वार्थ साधना गर्ने यन्त्रमा परिणत गर्न सकिन्छ्यो । संसद्को वर्गचरित्र पुँजीवादी वर्गचरित्रबाट बदलिएर जनवादी वर्ग चरित्रमा परिणत गर्न सकिन्छ्यो । पुँजीवादी प्रजातन्त्रअन्तर्गत नै भएर पनि पुँजीवादीहरूको थिचोमिचो र आतङ्कका बावजुद यो सम्भावना भन्नुभन्नु बढ्दै गइराखेको थियो । कम्युनिस्ट पार्टीको सङ्गठनले व्यापक रूप लिनुका साथै ठाउँठाउँमा बेलाबेलामा कम्युनिस्ट पार्टीको नेतृत्वमा भएका सङ्घर्षहरू, काठमाडौंमा कम्युनिस्ट पार्टीको नेतृत्वमा ४० औं हजारको विशाल जुलुस, ठाउँठाउँको स्थानीय चुनावमा कम्युनिस्ट पार्टीको जित आदि सबै प्रजातान्त्रिक व्यवस्थाअन्तर्गत कम्युनिस्ट पार्टीको बढ्दो तागतको लक्षण थियो । कम्युनिस्ट पार्टी एक वैकल्पिक पार्टीको रूपमा विकसित भइरहेको थियो ।

यसले गर्दा साम्राज्यवादीहरू, प्रतिक्रियावादीहरू, सामन्तहरू र खुद राजा आतङ्कित हुन थालेका थिए । कम्युनिस्ट पार्टी मजबुत होस् र देशमा जनवादी सरकार कायम होस् भन्ने कुरा राजालाई कदापि पनि मान्य हुने छैन । 'नरहे बाँस, नबजे बाँसुरी', न प्रजातन्त्र नै रहोस् न जनवादी प्रजातन्त्र नै कायम हुने मौका पाइयोस् । यसै उद्देश्यले प्रेरित भई राजाले प्रजातान्त्रिक व्यवस्थालाई नै खत्म गरेको हो । राजाले नेपाली काङ्ग्रेसमाथि आरोप लगाए तर प्रहार गरे प्रजातान्त्रिक व्यवस्थामाथि । खोसे तमाम जनताको मौलिक अधिकार अनि प्रतिबन्ध लगाए नेपाल कम्युनिस्ट पार्टी र जनताका जनवर्गीय सङ्गठनहरूमाथि पनि । नेपाली काङ्ग्रेसमाथि नातावाद, कृपावाद, भ्रष्टाचारको आरोप लगाइए । यसबारे यो त मुकद्दमा चलाउनुपर्ने हो अथवा यसको इन्साफ गराउन जनतालाई अर्को आमचुनाव गराउनुपर्ने हो तर राजाले न आफैले मुकद्दमा चलाए, न त यसको इन्साफ गर्ने मौका जनतालाई दिए । बरु जनताको मौलिक अधिकार खोसे र कम्युनिस्ट पार्टीमाथि प्रतिबन्ध लगाए । के तमाम जनता अथवा कम्युनिस्ट पार्टीमाथि प्रतिबन्ध र जनताको मौलिक अधिकार खोसेको किन ? राजाको यस हुकुमी राज्यमा के नातावाद, कृपावाद र भ्रष्टाचार खत्तम भयो त ? राजाको यस हुकुमी राजमा जनताका समस्या के कति हल भए त ? राजाको यस हुकुमी राजमा जनताका समस्या हल हुन त परै जाओस्, देशमा भइरहेको दुई-चार आना काम पनि बन्द हुँदछ । स्कूल खारेज हुँदछन्, दवाईदारको प्रबन्ध बन्द हुँदछ, कारण ? राजा भन्दैछन्- पैसा छैन, देशको पैसा कता गयो ? के देश निर्माण भइरहेछ ? राजा महेन्द्र करोडौं रुपियाँ खर्च गरी आफ्नो निम्ति आलिसान राजमहलको निर्माण गर्दछन् । देशका तमाम पैसा राजाकै ऐसआराम, राजाकै व्यक्तिगत सुरक्षा अनि जनतामाथि हमला गर्न सीआईडी र फौजमा अन्धाधुन्ध खर्च हुँदछ । जब यस्तो चीजमा पैसा खर्च गरिन्छ, देश निर्माणको निम्ति पैसा कहाँबाट आउँछ ? यसरी राजा महेन्द्रको हातमा देश चौपट्टै भएर गइरहेको छ । राजा महेन्द्रका तमाम काम-कुराहरू प्रजातन्त्रमाथि हमला गर्ने एक बहाना मात्र हो भन्ने कुरामा के अझ पनि कुनै शङ्का छ ? राजा महेन्द्रको यो हमला नेपाली काङ्ग्रेसमाथिको हमला मात्र हो वा प्रजातान्त्रिक व्यवस्थामाथिको हमला हो ? वास्तवमा नेपाली काङ्ग्रेसमाथिको हमला मात्र नभएर भविष्यमा हुने जनवादी प्रजातन्त्रमाथिको हमला हो, जनताको भविष्यमाथिको हमला हो, मार्क्सवादी-लेनिनवादी सिद्धान्तमा आधारित मेहनतकश जनताको पार्टी कम्युनिस्ट पार्टीमाथिको हमला पनि हो ।

संसदीय प्रजातान्त्रिक व्यवस्था, जनजीवनमा यसको असर र हाम्रो कर्तव्य

संसदीय प्रजातान्त्रिक व्यवस्था नै यस्तो प्रजातान्त्रिक व्यवस्था हो, जसमा जनताले जानी वा नजानी आफ्नो खुसीको पार्टीलाई बहुमतमा ल्याएर सरकारमा भर्ना गर्दछ र बराबर हुने आमचुनावमा आफूलाई मन पर्ने पार्टीलाई भोट नदिई हराएर सरकारबाट बर्खास्त पनि गर्न सक्दछ अथवा वीचैमा पनि जनआन्दोलनद्वारा सो सरकारलाई राजीनामा गराएर अर्को चुनाव गराई आफ्नो खुसीको पार्टीलाई सरकारमा भर्ना गर्न सक्दछन् । यसरी सरकारमा भर्ना गर्ने र खोस्ने अधिकार संसदीय प्रजातान्त्रिक व्यवस्थाअन्तर्गत जनताले पाएका हुन्छन् ।

राजा महेन्द्रले संसदीय व्यवस्थालाई खत्तम गरी जनताको यस अधिकारलाई खोसेका छन् । पञ्चायती प्रजातन्त्र, निर्देशित प्रजातन्त्र अथवा नियन्त्रित प्रजातन्त्रमा जनताको यो असूय अधिकार खोसिएको हुन्छ । निश्चय पनि निर्देशित प्रजातन्त्र अथवा नियन्त्रित प्रजातन्त्रमा जनताको इच्छाअनुकूल राज्य चल्नुको सट्टा राजाको निर्देशनमा अथवा राजाको नियन्त्रणमा नै चल्ने हुन्छ र यस्तो प्रजातन्त्र राजाको हुकुमशाहीको अर्को नाम हो ।

राजाले नपाएको अधिकार प्रयोग गरी विधानलाई बदल्ने र संसदीय व्यवस्था खत्तम गर्ने जुन काम गर्दछन्, यो काम जनताको अधिकारमाथि भयङ्कर हमला हो । यदि विधानलाई परिवर्तन गर्न दिने हो र संसदीय व्यवस्था खत्तम गर्न लागे हो भने हाम्रो देशमा यस्तो एउटा खतरनाक परम्परा बसेर जानेछ, जुन परम्पराअनुसार राजाले कुनै किसिमको राजनीतिक व्यवस्थालाई स्थायी रहन दिने छैनन् र हाम्रो देशको राजनीतिक व्यवस्था र राजाको हातमा मैनाको खेलौना मात्र हुन जानेछ र राजाको तरङ्गले, लहडले जनताको भाग्यमाथि खेलवाड गर्नेछ, अनि राजाको हातमा जनताको के दशा हुने हो, कसैले भन्न सक्दैन ।

तसर्थ आजको राजनीतिक समस्या राजालाई मनपरि विधान बदल्ने अधिकार दिने हो वा होइन ? संसदीय व्यवस्था खत्तम गर्न दिई राजाको मनपरि हुकुमी शासन चलाउन दिई जनताको जीवन बर्बाद हुन दिने हो वा होइन ? जबसम्म यी अधिकारहरू राजाको हातमा रहन्छन्, कुन बेला कस्तो राजा आई जनतामाथि के आपत ल्याउने हो, कसैले भन्न सक्दैन । १ सय ४ वर्षको राणा हुकुमी शासन मात्र होइन, जनताले राजा रणबहादुर शाह, सुरेन्द्र वीर विक्रम शाह आदिको बहलट्टी हुकुमतलाई पनि विसँका छैनन् । राजालाई संसदीय प्रजातान्त्रिक व्यवस्था खत्तम गर्ने र विधानमा परिवर्तन गर्ने अधिकार दिनुको मतलब हो, फेरि पनि जनतामाथि यस्तो निरङ्कुश तानाशाही हुकुमतलाई निस्तो दिनु ।

प्रजातन्त्रलाई खत्तम गर्ने मनपरि अधिकार राजाकै हातमा राखेर, विधान खारेज गर्ने अधिकार राजाकै हातमा राखेर, जनतालाई मौलिक अधिकारसम्म पनि दिने वा नदिने अधिकार पनि राजाकै हातमा छाडेर, मनपरि हुकुम चलाउने अधिकार राजाकै मुखमा छाडेर के कुनै पनि प्रजातन्त्रको कुनै महत्त्व हुनेछ ? तसर्थ आजको हाम्रो राजनीतिक समस्या निर्देशित, हुकुमीशाही प्रजातन्त्र, नियन्त्रित प्रजातन्त्रको स्थापना गर्ने होइन । यस्तो प्रजातन्त्रमा निर्देशन दिने को ? नियन्त्रित गर्ने को ? हुकुम चलाउने को ? स्पष्ट छ, जबसम्म यस्ता तमाम शक्ति राजाको हातमा रहने छन्, त्यसबेलासम्म यस्तो प्रजातन्त्रमा निर्देशन दिने, नियन्त्रित गर्ने अथवा हुकुम चलाउने तानाशाही राजासिवाय अरु कोही पनि हुन सक्दैन । राजाको गलत कदमलाई रोक्नु, प्रजातन्त्रमाथिको हमलालाई नाकामयाव गर्नु, राजाको मनपरि शासन चलाउने अधिकार खोस्नु, यसकै निम्ति संसदीय प्रजातन्त्रको स्थापना गर्नु, स्थापित संसदीय प्रजातन्त्रलाई दिगो गर्न र राजाको हातमा सञ्चित हुन गएका तमाम शक्ति जनताको हातमा हस्तान्तरित गराउनु नै आजको हाम्रो मुख्य राजनीतिक समस्या हो ।

आन्दोलनको अर्को नाम तुलसीलाल

केशव बडाल

जोसिलो अनुहारले पार्टी र आन्दोलनको पक्षमा उहाँले ओजपूर्ण अभिव्यक्ति दिएको भखेरिजस्तो लाग्छ । तर आठ वर्ष भइसकेछ । कमरेड तुलसीलाल अमात्यलाई स्मरण गर्नुपर्ने अनेक विषय छन् । ती अनेक क्षेत्र र विषयमध्ये सबैभन्दा महत्त्वपूर्ण पक्ष उहाँको वर्ग पक्षपात हो । उहाँले कसैलाई समर्थन गर्दा र विरोध गर्दा वर्गीय सोचका आधारमा नै गर्नुहुन्थ्यो । जस्तोसुकै परिस्थितिमा पनि श्रमजीवी जनताको भर पर्नुपर्छ । जुनसुकै नीति, सिद्धान्त र कार्यक्रम तय गर्दा, लागू गर्दा पनि श्रमजीवी वर्गको हितलाई केन्द्र भागमा राखेर गरिनुपर्छ भन्ने कुरामा उहाँ अटल हुनुहुन्थ्यो ।

एउटा खातापिता परिवारको एक्लो छोरो । नेपालको सन्दर्भमा त्यो जमानामा अर्थशास्त्रमा मास्टर डिग्री गरिसकेका मेधावी विद्यार्थी निजी जीवनकै लागि लागेको भए सुखैसँग जीवन बिताउन सक्नुहुन्थ्यो । तर, आफ्नो निजी सुखलाई श्रमजीवी जनताको सुखभन्दा माथि राख्नुभएन । तुलसीलाल अन्तर्राष्ट्रिय भावनासमेत प्रदर्शन गरेर भारतीय स्वतन्त्रता सङ्ग्राममा समेत सामेल हुनुभयो । सामन्ती अधिनायकवादी राणाशाहीका विरुद्ध सङ्घर्ष गरिरहेको नेपाली काङ्ग्रेसलाई प्रजातन्त्र, राष्ट्रियता र श्रमजीवी जनताको समेत हित गर्ने प्रजातान्त्रिक जनवादी पार्टीको रूपमा स्वीकार गरेर नेपाली काङ्ग्रेसमा सामेल भएर काम गर्न थाल्नुभयो । नेपाली काङ्ग्रेस पनि सामन्तवादबाट पीडित नेपाली किसान र मजदुरहरूको हितमा कार्यक्रमसहित अधि बढ्न सक्छ भनेर उहाँ लाग्नुभयो । यही सोचाइ राखेर उहाँले 'अखिल नेपाल किसान मजदुर सङ्घ' आफ्नै अध्यक्षतामा गठन गरी घोषणापत्रसमेत तयार पार्ने काम गर्नुभयो तर नेपाली काङ्ग्रेसका तत्कालीन सभापति मातृकाप्रसाद कोइरालालाई त्यो कुरा मन परेन । नेपालका प्रमुख उत्पादनशील किसान र विकासवान मजदुर शक्तिलाई पार्टीको भन्डामुनि गोलबन्द गर्ने काममा उहाँले राम्रो काम थालेकोमा राम्रै प्रभाव पर्छ भन्ने ठानेकोमा परिणाम उल्टो भयो ।

नेपाली काङ्ग्रेसका सभापति मातृकाप्रसाद कोइरालाले भने- 'तुलसीलाल, तिमीले दुईमध्ये एक कुरा छाड्नुपर्छ, कि अखिल नेपाल किसान मजदुर सङ्घ छाड कि त नेपाली काङ्ग्रेस छाड ।' यस्तो भनाइले सरल र पवित्र भावनाले नेपाली काङ्ग्रेसको केन्द्रीय नेताको रूपमा काम गरिरहनुभएका तुलसीलाललाई ठूलो धक्का लाग्यो । त्यसवेला उहाँले दुईमध्ये एक बाटो रोज्नु पर्थ्यो । किसान-मजदुरको हितमा सङ्घर्ष गर्न कष्टको बाटो समात्ने कि मातृका-सुवर्णहरूको विचारमा आत्मसमर्पण गरेर जाने ? यसमध्ये तुलसीलालले श्रमजीवी वर्गको मुक्तिमार्गबाट विमुख नहुने अठोट लिनुभयो र नेपाली काङ्ग्रेस स्वरमा समाजवाद भने पनि सारमा श्रमजीवी वर्गको प्रतिनिधित्व गर्ने पार्टी होइन रहेछ भनेर नयाँ मार्गको खोजीमा लाग्नुभयो ।

यसै क्रममा कोलकातातर्फ लाग्नुभयो । त्यहाँ कमरेड पुष्पलालसँग भेट भयो र गहन छलफल र सल्लाहपछि कम्युनिस्ट पार्टीमा सँगसँगै काम गर्ने अठोट साथ पुष्पलालको सल्लाहअनुरूप तुलसीलाल, हिक्मतसिंह भण्डारी र डीपी अधिकारी तीनै जनालाई अयोध्यासिंहबाट मार्क्सवादका आधारभूत विषयको अध्ययन गर्ने व्यवस्था भयो । यसपछि, पुष्पलाल महासचिव रहनुभएको नेपाल कम्युनिस्ट पार्टीको नेतृत्वमा रहँदै दक्षिण गण्डक क्षेत्रको जिम्मेवारीसाथ तुलसीलाल कार्यक्षेत्रमा उत्रनुभयो । राणाशाहीविरोधी आन्दोलनमा नेपाल कम्युनिस्ट पार्टीको नेतृत्वमा सिंगै पार्टीपङ्क्ति लाग्यो । राणाशाही विरोधी आन्दोलनको नेतृत्व नेपाली काङ्ग्रेसले गरेको थियो । कम्युनिस्ट पार्टी त्यो आन्दोलनको सहायक शक्तिका रूपमा क्रियाशील थियो । आन्दोलन सफल हुने निश्चित थियो, किनभने राणालाई आडभरोसा दिने अङ्ग्रेज साम्राज्यवाद नै भारतबाट विस्थापित भइसकेको हुँदा पुरानो ढाँचाबाट राणाशासन चलनसक्ने आधार देशभित्र पनि थिएन । त्यसैले आन्दोलन सकारात्मक दिशातर्फ अधि बढ्ने प्रशस्त सम्भावना थियो र २००७ सालमा सफल पनि भयो ।

नेपालका दरबारियाहरूको इतिहास जालझेल, षड्यन्त्र, हत्याहिसाले भरिएको कुरा सर्वविदितै थियो । राणाको जहानियाँ शासनको अन्त्य गर्ने सङ्घर्ष सफल भइसकेपछि, देशै छाडेर भागिसकेका राजालाई फेरि सक्रिय भूमिका खेल्ने वातावरण बनाउन आवश्यक थिएन । तर, नेपाली काङ्ग्रेसभित्र पहिले नै प्रवेश गरिसकेका दरबारिया तत्त्वले सच्चा लोकतान्त्रिक शक्तिलाई कमजोर बनाउने र दरबारियाकै सेरोफेरोमा नयाँ सरकार सञ्चालन गराउने दरबारको चालमा काङ्ग्रेस फस्यो । १९५० मा नै बहुदलीय व्यवस्था स्थापना हुने वित्तिकै राजा त्रिभुवन र राणाहरूको सहमतिमा भारतका शासकहरूको योजनामा १९५० मा असमान सन्धि भयो । यो सन्धिको सूक्ष्म व्याख्या गर्दा नेपाल भारतसँग विशेष सम्बन्ध भएको संरक्षित राज्यजस्तो देखिन्छ । यस्तो सन्धि आफैमा समानता शब्दभित्रको असमानता थियो । हात्ती र कृबुरालाई बराबर हैसियत दिएजस्तो लाग्ने सन्धि भएकाले तुलसीलालसमेत नेपाल कम्युनिस्ट पार्टी डा. केआइ सिंहलगायत धेरै नेपाली व्यक्ति र संस्थाले विरोध गरे । यसकै विरोध गरेबापत तुलसीलालले भारतको मोतीहारी र भागलपुर जेलमा यातना सहनुपर्थ्यो ।

नेपाली काङ्ग्रेसले आफ्नो वर्ग स्वार्थका कारण कम्युनिस्ट पार्टी, लोकतान्त्रिक पार्टी र सुधारवादी शक्तिलाई समेत बेवास्ता गरेर राणासँग संयुक्त सरकार र सहकार्य गर्दै कम्युनिस्ट पार्टीमा प्रतिबन्ध लगाउने काम गर्‍यो । २००७ सालमा बहुदल आइसकेपछि सबै प्रगतिशील तथा लोकतान्त्रिक शक्तिसँग सहकार्य वा मोर्चा बनाउँदै सामन्तवाद, सामन्ती आधार र दरबारिया षड्यन्त्रकारी शक्तिका विरुद्ध संयुक्त भएर लोकतन्त्रलाई जनताको आधारभूत तहसम्म स्थापित गर्नुपर्नेमा दरबारिया शक्तिसँगै सहकार्य र साँठगाँठतर्फ लाग्यो ।

संविधानसभामार्फत गणतन्त्रात्मक संविधानद्वारा प्रजातन्त्रलाई बलियो बनाउने अठोट गर्ने राजा त्रिभुवन राणाको बन्धनमुक्त भएपछि पुरानै दरबारिया षड्यन्त्रमा लागे। नेपाली काङ्ग्रेसका तत्कालीन सभापति मातृकाप्रसाद कोइरालालाई उचाल्ने र बीपी कोइरालालाई पछार्ने राजाको षड्यन्त्रलाई नेपाली काङ्ग्रेसले बुझेन वा बुझ्नपचायो। राजाले मातृकालाई प्रधानमन्त्री बनाए। बीपी कोइराला पनि राजाको काङ्ग्रेस फुटाउने, कम्युनिस्टलाई प्रतिबन्ध लगाउने चालबाट सतर्क हुनुपर्ने ठाउँमा मातृकालाई हटाएर आफूलाई प्रधानमन्त्री बन्ने प्रयत्नतर्फ लागे। यसको रहस्य बुझेपछि राजालाई षड्यन्त्र गर्न भन्नुपर्ने सजिलो भयो। नेपाली काङ्ग्रेसभित्रका अन्तरविरोधलाई उपयोग गरी राजाले कदम चाल्न थाले।

मातृकालाई प्रधानमन्त्रीबाट हटाएर केशरशमशेरको नेतृत्वमा परामर्श दातृ सरकार गठन गरेर आफ्नै इसारामा सञ्चालन हुने सरकार राजाले चलाउन थाले। यसरी काङ्ग्रेसलाई फुटाउने, काङ्ग्रेस र कम्युनिस्ट पार्टीका अवसरवादीहरूलाई किन्ने, किसान आन्दोलनलाई छिन्नभिन्न पार्ने, भारतलाई खुसी पार्ने उत्तरी चेकपोस्ट राख्न दिने, सरकारलाई श्री ५ को सरकार नामकरण गर्ने, सेनालाई शाही सेना नामकरण गर्ने आदि काम गरेर निरड्कुशतावादी दरबारिया शक्तिलाई मजबुत बनाउने र लोकतान्त्रिक शक्तिलाई कमजोर बनाउने षड्यन्त्रमा नेपाली काङ्ग्रेस फस्यो। हाम्रा भावना, भनाइ र सुभावलाई वास्तै गरेन भन्ने तुलसीलालको भनाइ छ। यसको पुनरावृत्ति आज ०६२ सालमा समेत भएको छ।

यहाँ सबै राजनीतिक दल, समाजशास्त्री, अर्थशास्त्रीहरूले बुझ्नुपर्ने तर पर्याप्त ध्यान नदिएको विषय के हो भने देशको राजनीतिक, आर्थिक, सामाजिक र सांस्कृतिक क्षेत्रको विकासका लागि निर्णायक शक्ति बहुसङ्ख्यक श्रमजीवी जनता हुन्। यिनै जनताको विश्वास आर्जन गर्ने गरी नीति, सिद्धान्त र कार्यक्रम सञ्चालन गरेमा हस्तक्षेप, प्रतिगमन वा प्रतिक्रान्ति हुनबाट देशलाई जोगाउन सकिन्छ। सामन्ती दरबारिया शक्ति वा बाह्य शक्तिको सहारामा कुनै राजनीतिक शक्तिले उन्नति, प्रगति र विकास गर्न सक्दैन भन्ने विषयमा हेक्का रहेन। विगत समयमा प्रतिस्पर्धा गरिनुपर्ने घोर दक्षिणपन्थी प्रतिक्रियावादी शक्तिको सहारा लिन खोज्ने राजनीतिक भूलका कारण प्रजातन्त्र वा लोकतन्त्रका लागि आधा शताब्दी भन्दा बढी समय व्यतित गर्नुपयो। त्यसैले हाम्रो देशले अग्रगति लिन सकेको छैन। तुलसीलालले जोड दिनुभएको छ : श्रमजीवी वर्गमा भर पर। बहुसङ्ख्यक श्रमजीवी वर्गबाट नै पार्टी पङ्क्तिका बहुसङ्ख्यक नेता, कार्यकर्ता तयार गर्न अथक प्रयास गर्नुपर्छ। आर्थिक तथा राजनीतिक क्रियाकलापमा श्रमजीवी वर्ग आफैँ आत्मनिर्भर हुन अथक प्रयास गर्नुपर्छ। नेपाली काङ्ग्रेसले यदि सुवर्णशमशेर र त्यस्तै कुलिनहरूको आर्थिक सहयोगमा नतमस्तक भएर त्यस्तै वर्गको सेवामा पार्टीलाई जानबाट रोकेको भए यो देशमा दशकौँदेखि बारम्बार लोकतन्त्रका निमित्त नेपाली जनताले बलिदान हुनुपर्ने थिएन। यस कुरामा तुलसीलाल दृढ हुनुहुन्थ्यो र यसलाई अहिले पनि हामीले गम्भीर रूपमा लिन जरुरी छ।

०४६ सालको आन्दोलन सफल भएपछि पनि दलहरूले प्रतिस्पर्धा गर्नुपर्ने शक्ति र क्रमशः समाप्त पारिनुपर्ने शक्तिका बीच फरक छुट्याउन सकेनन्। प्रतिस्पर्धा गरिने शक्तिसँग कहिलेकाहीँ निकै कठोर र तीतोपन हुनसक्छ तर त्यो समाप्त पारिने र हुने शक्ति होइन भने त्यसै आधारमा सहिष्णु व्यवहार हुनुपर्ने हो। तर, त्यस्तो हुनसकेन। घोर दक्षिणपन्थी शक्तिले लोकतान्त्रिक शक्तिलाई जुधाउने, कमजोर पार्ने र शक्ति हत्याउने काममा उपयोग गर्‍यो। यसै गरी देशको आर्थिक विकास, रोजगार सिर्जना, गरिबी निवारण, आयात प्रतिस्थापन र निर्यात प्रवर्द्धनमा देशको श्रमशक्ति, जमिन, जङ्गल, जल, जडीबुटीको प्रभावकारी उपयोग गरेर जनताको हातमा भएको सीप र जाँगरलाई प्रथम स्थानमा राखेर आर्थिक नीति बनाउनुपर्नेमा अन्तर्राष्ट्रिय मुद्राकोष, विश्व बैंक, एसियाली विकास बैंकलगायतका बाहिरी पुँजी र तिनकै निर्देशनलाई आधार मानेर अघि बढ्न खोज्दा देशी तथा विदेशी प्रतिक्रियावादको आर्थिक एवम् राजनीतिक जालमा फस्दै गयो। यसले हामीलाई जनताबाट टाढा पुऱ्यायो अनि 'घरको न घाटको' बनायो। यहाँ तुलसीलालले जोड दिनुभएको 'राष्ट्रिय अर्थतन्त्रमा भर परेनौँ भने देश राजनीतिक रूपले स्वतन्त्र हुन सक्तैन' भन्ने भनाइलाई सबैले मनन गर्न र सिंहावलोकन गर्न जरुरी छ।

अर्थतन्त्र राजनीतिको जग हो भन्न पनि छाडेनौँ तर व्यवहारमा त्यसअनुरूपको दरो अडान राखेनौँ। त्यसैमा केन्द्रित भएर अघि बढ्न पनि सकेनौँ। ००७ सालपछि नेपाली काङ्ग्रेसले पार्टी चलाउन जुनखाले वर्गमा भर पयो, ०४६ पछि काङ्ग्रेसवाहेक कम्युनिस्ट पार्टीहरू पनि आफ्नो वर्गभन्दा बाहेकमा भरपर्ने स्थितिमा भरे। नेपाली काङ्ग्रेसले कृषि औजार कारखाना, चिनी मिल, दुग्ध विकास संस्थानजस्ता संस्थालाई निजीकरण गरेर कृषि तथा पशु विकासमा बल पुग्ने विश्लेषण अघि साऱ्यो। एमालेले पनि त्यसको जमेर विरोध गर्न सकेन। एकचौँथाइ जनसङ्ख्या भूमिहीन भएको देशमा क्रान्तिकारी भूमिसुधार लागू हुनसकेन। यसका विपक्षमा दरबारिया र अरू दक्षिणपन्थी पार्टी मात्र होइन, हाम्रो पार्टीमा पनि प्रस्ट अठोट र आँट देखिएन। यी सबै यस्ता विषय हुन्, जसले प्रजातान्त्रिक आधार कमजोर बनाउँदै गयो।

तुलसीलालका धेरै विचारहरू स्वच्छ, निर्मल र व्यवहारवादी थिए। सायद त्यसैकारणले होला, तेस्रो महाधिवेशनमा तुलसीलालका पक्षमा ७२ मत र पुष्पलालका पक्षमा १२ मत मात्रै पयो। तर, इतिहासले देखायो, भोटले मात्रै सबै कुराको निर्धारण गर्दोरहेनछ। महाधिवेशनपछि तुलसीलालले पोलिटब्युरो र केन्द्रीय नेताहरू सबैलाई समेट्न सक्नुभएन। सबैलाई मात्र होइन, आफैँलाई मतदान गर्ने नेता-कार्यकर्तालाई पनि विश्वासमा लिएर त्यसबेलाको चुनौतीलाई सामना गरेर आन्दोलनको मूलधारको रूपमा लगातार अघि बढाउन सक्नुभएन। नेताहरूले आ-आफ्नै ढङ्गले काम गर्न थाले। कति त पलायन र निष्क्रिय भए। केन्द्र र जिल्लाबीचको सम्पर्कसमेत निरन्तर सुमधुर रहिरहन सकेन।

उता, पुष्पलालले हिक्मत सिंह, देवेन्द्रलाल, प्रेमप्रकाश, बलराम, एकदेव आलेसमेतको भेलाद्वारा आफू नै नेतृत्वमा पार्टी पुनर्गठन गर्न थाल्नुभयो। आज हिक्मत सिंह होइन, प्रेमप्रकाश होइन तर तुलसीलाल ८२ वर्षको अन्तिम घडीसम्म क्रान्तिकारी जोस र उत्साहका साथ तुलसीजस्तै पवित्र र सच्चा कम्युनिस्ट भएर लालभन्डा फहराउँदै हामीलाई क्रान्तिकारी ऊर्जा दिँदै नेपालको कम्युनिस्ट आन्दोलनको मूलधार नेकपा एमालेको सम्मानित स्थायी कमिटी सदस्यको रूपमा विदा हुनुभयो। तुलसीलाल आन्दोलनको अर्को नाम हो।

भारतमा बेलायती उपनिवेशवादका विरुद्धको सङ्घर्षमा साम्राज्यवादविरोधी भन्डा बोकेर उहाँ उत्रनुभयो। नेपालमा सामन्तवादको केन्द्रीय सत्ता राणाशाहीका विरुद्ध लोकतन्त्रको भन्डा बोकेर उत्रनुभयो। किसान हकहित र इज्जतका लागि सङ्घर्षमा, असमान सन्धि-सम्झौताका विरुद्धको सङ्घर्षमा, सार्वभौमसत्ता सम्पन्न संसद्को पुनःस्थापनाको सङ्घर्षमा, राष्ट्रिय अर्थतन्त्रको पक्ष र वैदेशिक आर्थिक हस्तक्षेपका विरुद्धको सङ्घर्षमा लोकतन्त्रका लागि भएका ०४६ साललगायत सबै सङ्घर्षमा अग्रपङ्क्तिमा रहेर सङ्घर्ष गर्नुभयो। सङ्घर्षमा निरन्तरता र क्रान्तिकारी धैर्यता उहाँबाट सिक्नुपर्ने गुण हुन्। सादा जीवन र कठोर सङ्घर्षका लागि नेपालको राजनीतिक इतिहासमा अद्वितीय व्यक्तित्वको रूपमा उहाँले आफूलाई स्थापित गर्नुभयो। मूल्य-मान्यताको राजनीतिका लागि उहाँ अग्रस्थानमा रहनुभयो। अनेकखाले भूटा आरोपको भारी बोक्दै कष्टसाध्य जीवन ज्यून तयार हुनुभयो तर मूल्य र मान्यतामा कसैसँग सम्झौता गर्नुभएन। उहाँका यिनै आदर्श भावनालाई मार्गदर्शनका रूपमा लिएर आन्दोलनमा लाग्नेहरू अवश्य पनि सफल हुन्छन्। यही विश्वासका साथ तुलसीलालप्रति हार्दिक श्रद्धासुमन !

तुलसीलाल अमात्यः संघर्षमय गाथा

जन्म : १९७३ जेठ १४।

मृत्यु : २०५४ साउन १७।

शिक्षा : एमए- (अर्थशास्त्र) लखनउ।

ठेगाना : ग्वाछे, स्वठ, ललितपुर- १८।

राजनीतिक जीवनको सुरुवात

१. भारतमा पढ्न बस्दा सन् १९४३ तिर नै भारतीय स्वतन्त्रता सङ्ग्राममा सहभागी।
२. भारत स्वतन्त्र भएको खुसीयालीमा सन् १९४७ मा ललितपुरमा जुलुसको नेतृत्व।
३. अखिल नेपाल किसान मजदुर सङ्घको अध्यक्ष, नेपाली काङ्ग्रेसको केन्द्रीय सदस्य र उपत्यकाका जिम्मेवार, सन् १९४८।
४. नेपाली काङ्ग्रेस परित्याग र कम्युनिस्ट पार्टीको सदस्यता (सन् १९४९), पुष्पलाल र भारतीय कम्युनिस्ट नेताहरूसँग सम्पर्क, कम्युनिस्ट पार्टीमा रहेर काम गर्ने अठोट।
५. अखिल नेपाल किसान सङ्घको संस्थापक अध्यक्ष (सन् १९५०), प्रथम र द्वितीय राष्ट्रिय सम्मेलनबाट पनि अध्यक्षमा निर्वाचित।
६. नेपाल कम्युनिस्ट पार्टीको पोलिटब्युरो सदस्य (सन् १९५२)।
७. प्रथम आमनिर्वाचनमा नेकपाबाट निर्वाचित सांसद, संसदीय दलका नेता (सन् १९५८)।
८. नेकपाको तेस्रो महाधिवेशनबाट महासचिवमा निर्वाचित (सन् १९६१, बनारस)।
९. संयुक्त वाममोर्चाका मानार्थ अध्यक्ष (सन् १९९०)।
१०. नेकपा (एमाले) र नेकपा (अमात्य) बीच पार्टी एकीकरण (१४ डिसेम्बर, १९९३)।
११. नेकपा एमालेको स्थायी कमिटी सदस्य।
१२. जनवादी गणतन्त्र चीनका लागि राजदूत (सन् १९९५)।

आन्दोलनमा नेतृत्व

- भारतमा अङ्ग्रेजी साम्राज्यवादविरोधी स्वतन्त्रता आन्दोलन।
- नेपालमा जहानियाँ राणाविरोधी स्वतन्त्रता आन्दोलन।
- असमान दिल्ली सम्झौताविरोधी आन्दोलन।
- नेपाली काङ्ग्रेसको दरबारिया सामन्त वर्गसँग साँठगाँठ र सम्झौतापरस्त नीतिविरुद्धको आन्दोलन।
- सामाजिक न्याय, स्वाभिमान र किसान हकका लागि राष्ट्रव्यापी किसान आन्दोलनको अगुवाइ।

- बारा, पर्सा, रौतहटलगायतका क्षेत्रमा किसान आन्दोलनको अगुवाइ ।
- सार्वभौमसत्ता सम्पन्न संसद् स्थापनाका लागि आन्दोलन ।
- विदेशी पुँजीको थिचोमिचोका विरुद्ध राष्ट्रिय उद्योगको स्थापना, संरक्षण र विकासका लागि आन्दोलन ।
- लोकतन्त्र स्थापना र विकासका लागि आन्दोलन । निरङ्कुश तानाशाही राजाको नेतृत्वमा रहेको पञ्चायती व्यवस्थाविरुद्धको आन्दोलन ।

जेल जीवन

- भारतको स्वतन्त्रता दिवसका दिन पाटनमा निकालेको जुलुसको नेतृत्व गरेबापत गिरफ्तार, (सन् १९४७) ।
- दिल्ली सम्झौताको विरोध गरेबापत भारतको विहार राज्यको मोतीहारी जेलमा आठ महिना कारावास, (सन् १९५०) ।
- गण्डक सम्झौताको विरोध गरेबापत जेल, (सन् १९६१) ।
- २०४६ को आन्दोलनका क्रममा फागुन ७ गते गिरफ्तार, (सन् १९९०) ।

भूमिगत जीवन

- नेकपामाथि प्रतिबन्ध लागेपछि भूमिगत, (सन् १९५१-१९५४) ।
- राजा महेन्द्रले सत्तापलट गरेपछि १८ वर्ष निर्वासन, (सन् १९६१-१९७९ सम्म) ।

सर्वस्वहरण

- राणा शासनकालमा दुईपटक सर्वस्वहरण ।
- पञ्चायतीकालमा १९६१ मा सर्वस्वहरण ।

उहाँका प्रकाशित कृतिहरू

- कुन बाटो
- राष्ट्रिय प्रजातान्त्रिक कार्यक्रम
- संशोधनवाद वा जनवादी प्रजातान्त्रिक समाज
- लेनिनको संक्षिप्त जीवनी
- नेपाल कम्युनिस्ट पार्टीभित्र देखापरेका मतभेदहरू
- पार्टीको सङ्गठनात्मक समस्या
- मानव र मानवअधिकार
- नेपालको भावी संविधान कस्तो हुनुपर्छ ?
- प्रगतिशील मजदुर सङ्घको प्रस्तावना र विधान
- अखिल नेपाल किसान सङ्घको घोषणापत्र
- नेपालको स्वतन्त्र आर्थिक विकासको बाटो के हो ?
- भव्य नेपालको निर्माण गरौं, जनवादी राष्ट्रिय प्रजातन्त्र स्थापना गरौं
- सोभियत सङ्घको विरोध कसको सेवामा ?
- सहिद शुक्रराज शास्त्रीको जीवनी
- नेपाल-भारत सम्बन्ध
- संस्मरणका पानाहरू

‘माघ १९’ पछिको मुलुकी प्रशासन

विश्वबन्धु शर्मा

‘प्रजातन्त्रको निष्ठापूर्ण अभ्यास, सार्थक वजारमुखी अर्थतन्त्र, सुशासन, पारदर्शिता र भ्रष्टाचारमुक्त विधिको शासन नै जनताको स्पष्ट चाहना हो ।’ ०६१ माघ १९ गते राष्ट्रका नाममा दिएको शाही सम्बोधनको एक अंश हो यो । राजाले प्रजातन्त्र र विधिको शासनको वकालत गर्दै प्रत्यक्ष शासन चलाउन थालेको आज पाँच महिना बितेको छ । यस अवधिमा राष्ट्रसामु घोषित प्रतिबद्धताहरूबारे विभिन्न चर्चा/परिचर्चा हुन थालेका छन् । उक्त विषय बौद्धिक जगतको चासोको विषय बनेको छ ।

विधिको शासन प्रजातन्त्रको महत्त्वपूर्ण आधार हो । तर, आज गम्भीर प्रश्न उठेको छ । विधिको शासन कायम छ कि छैन ? राज्यको मूल कानूनमाथि नै बलात् हमला भएको अवस्था छ । संविधानप्रदत्त हकहरूमाथि बन्देज छ । मुलुकलाई आदेशका भरमा चलाइएको छ । कानून निर्माण गर्ने संस्था (प्रतिनिधिसभा) छैन । स्वेच्छाचारी ढङ्गले कामचलाउ अध्यादेशमार्फत राज्य सञ्चालन गर्न खोजिएको अवस्था छ । यस अवधिमा मात्रै, गरिवी निवारण कोष अध्यादेश, पूर्वाधार संरचना निर्माण तथा सञ्चालनमा निजी लगानीसम्बन्धी अध्यादेश, नेपाल

राष्ट्र बैंक (पहिलो संशोधन) अध्यादेश, विद्युतीय कारोबार अध्यादेश, राष्ट्रिय न्यायिक प्रतिवेदन अध्यादेश, कारागार दोस्रो संशोधन अध्यादेश, भूमिसम्बन्धी (छैटौँ संशोधन अध्यादेश, खानेपानी संस्थान (तेस्रो, संशोधन अध्यादेश), नेपाल सन्धि (पहिलो संशोधन) अध्यादेश, स्थानीय प्रशासन (पाँचौँ संशोधन) अध्यादेश, खानेपानी व्यवस्थापन बोर्ड अध्यादेश, खानेपानी महसुल निर्धारण आयोग अध्यादेश, मानवअधिकार आयोग (पहिलो संशोधन) अध्यादेश, सूचनाप्रविधि प्रतिष्ठान अध्यादेश गरी १४ वटा अध्यादेश जारी भइसकेको छ भने निजामती सेवा ऐन (दोस्रो संशोधन) अध्यादेश, सञ्चारसम्बन्धी केही नेपाल ऐन (पहिलो संशोधन) अध्यादेश, विश्वविद्यालयसम्बन्धी छाता ऐन अध्यादेश तथा प्रशासकीय अधिकारले न्यायिक निर्णय गर्दा अपनाउनुपर्ने कार्यविधि व्यवस्थासम्बन्धी अध्यादेशसमेत चार अध्यादेश जारी हुने क्रममा छन् ।

- अधिल्लो सरकारको समयमा राज्यको कोषबाट १ करोड २० लाख हेलेन शाहको नाममा वितरण गरिएको घटनालाई यो सरकारले ढाकछोप गरेको छ । जनताको रगतपसिनाबाट सञ्चित यत्रो ठूलो धनराशिलाई मनोमानी वितरण गर्नु के भ्रष्टाचार होइन ? हेलेन शाहसँग बयान लिने आँट शाही आयोगसँग किन छैन ?

- पञ्चायती राजनीतिमा समेत बदनाम भई धर्म, नामसमेत परिवर्तन गरी विगत १९ वर्षदेखि विदेश पलायत भएका शाही सरकारका वरिष्ठता सरकारका १ नम्बर उपाध्यक्ष तुलसी गिरी भ्रष्टाचारका मुहान बनेका छन् । नेपाल बैंक लिमिटेड बालाजु शाखाबाट २० वर्षअघि लिएको ऋण नतिरेकाले कर्जा सूचना केन्द्रले विगत चार वर्षदेखि गिरीलाई कालोसूची नम्बर १६८० राखेको छ । हिमालय प्लास्टिक प्रालिको नाममा लिएको ऋण आजसम्म भुक्तानी भएको छैन । २०४२ फागुन १६ गते हिमालय प्लास्टिकको नाममा डा. गिरीले व्यक्तिगत जमानामा २० लाख रुपियाँ लिएका थिए । हाल उक्त कम्पनीले ०६१ चैतसम्म सावाँ, ब्याजसमेत एक करोड ७४ लाख रुपियाँ नेपाल बैंकलाई बुझाउन बाँकी छ । यसबाहेक पनि उनकी पत्नी र नजिकका नातेदारले समेत ऋण नतिरेकाले कालोसूचीमा छन् । डा. गिरी सञ्चालक रहेको प्लास्टिक कम्पनीले कर्मचारीहरूको पारिश्रमिक २८ लाख रुपियाँसमेत पचाएको छ ।

- डा. गिरीलाई सरकारले मासिक पारिश्रमिकबाहेक थप मासिक पारिश्रमिक २१ हजार र त्यसको २० प्रतिशत महँगी भत्ताबाहेक ७५ हजार रुपियाँ विशेष भत्ता उपलब्ध गराएको छ । यो भत्ता इन्धन, टेलिफोन, मसलन्दबाहेकको हो । ०४७ सालयता मन्त्रिपरिषद् सदस्यलाई अतिरिक्त रकम दिएको यो पहिलो घटना हो । जबकि प्रमले मासिक २२ हजार, उप-प्रमले मासिक १८ हजार र मन्त्रीले मासिक १७ हजार पाउने व्यवस्था छ । त्यसैगरी मन्त्रीक्वार्टर खाली हुँदाहुँदै डा. गिरीलाई मासिक ६० हजार आवास खर्च दिइँदै आएको छ । डा. गिरीले घर मर्मत तथा फर्निचिड्गका लागि भनी पटकपटक गरी नौ लाख १० हजार लिएका छन् । राजपत्रमा सूचना प्रकाशित नगरी मन्त्रीहरूले तलवसुविधा बढाउन नपाइने व्यवस्था हुँदाहुँदै मन्त्रिपरिषद्ले मनपरी ढङ्गले यस्तो गैरकानुनी कार्य गर्दै आएको छ । उनले पाँच महिनासम्म सम्पत्ति विवरण पनि सार्वजनिक गरेनन्, जबकि भ्रष्टाचार निवारण ऐन, ०५९ अनुसार सार्वजनिक पदमा बहाल रहेका व्यक्तिले ६० दिनभित्र आफ्नो वा आफ्नो परिवारको नाममा रहेको सम्पत्तिको स्रोतसहितको सम्पत्ति विवरण बुझाउने व्यवस्था छ ।

- मन्त्रिपरिषद्का अर्का उपाध्यक्ष कीर्तिनिधि विष्टलाई सरकारले मासिक पारिश्रमिक २१ हजार रुपियाँका अतिरिक्त मासिक ७५ हजार रुपियाँ विशेषभत्ता उपलब्ध गराउँदै आएको छ । प्रजातन्त्र पुनःस्थापनायता प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रीहरूलाई यस प्रकारको भत्ता थिएन । यो भत्ताबाहेक थप विभिन्न तहका नौ जना कर्मचारीबराबरको रकमसमेत उपाध्यक्षद्वयलाई राज्यकोषबाट दिइँदै आएको छ । उपाध्यक्ष विष्ट ज्ञानेश्वरस्थित आफ्नै घरमा बस्दै आएका छन् तर पनि विष्टको घर मर्मतका लागि भनी सरकारले १० लाख रुपियाँ उपलब्ध गराएको छ ।

- पराराष्ट्रमन्त्री रमेशनाथ पाण्डेको दुई वर्षको अवधिमा एकाएक ५० लाख नगद थप भएको छ । ०६१ फागुन १२ गते सार्वजनिक सम्पत्ति विवरणअनुसार सो रकम देखिएको हो । दुई वर्षअगाडि लोकेन्द्रबहादुर चन्दको पालामा ०५९ मङ्सिर २० मा प्रस्तुत सम्पत्ति विवरणमा आफ्नो वा परिवारका सदस्यको नाममा कतै पनि सेयर नभएको, कसैसँग ऋण नलिएको, कसैलाई ऋण नदिएको उल्लेख थियो । तर, यसरी ५० लाख नगद कहाँबाट आयो ?

- एक अर्बभन्दा बढी सम्पत्तिको मालिक (जाउलाखेलमा पचासौँ रोपनी जग्गा र घर, हीरा, जवाहरात, हजारौँ तोला सुन, चाँदी भएका) अर्थमन्त्री मधुकरशमशेर राणाले मिर्गौला प्रत्यारोपण गर्दा लागेको खर्च भनी पाँच लाख रुपियाँ जेठ २८ गतेको मन्त्रिपरिषद्ले दिने निर्णय गर्‍यो । विद्यमान आर्थिक ऐन, नियमअनुसार यसरी आर्थिक सहायता रकम उपलब्ध गराउनु गैरकानुनी काम ठहर्छ ।

- वर्तमान शिक्षामन्त्री राधाकृष्ण मैनालीले घर आगो लागेको बहानामा २५ लाख रुपियाँ राज्यकोषबाट बुझेका छन् भने अन्य मन्त्रीहरू पनि आर्थिक सहायता लिने क्रममा छन् ।

- शाही नातेदार सुशीलशमशेर जबरा र उनकी कान्छी श्रीमती चन्द्रकला आँचल सञ्चालक रहेको विराटनगर औद्योगिक क्षेत्रको सबभन्दा पुरानो गणपति कटन मिलले नेपाल बैंक लिमिटेड, रानीशाखाबाट लिएको ऋण चुक्ता गर्न नसक्दा ०५२ माघ २९ मा मिलका सञ्चालकलाई कालोसूचीमा राखेको थियो । (कालोसूची नं. ६८२) । मिलले नेबैललाई साँवा, ब्याज गरी २४ करोड २१ लाख बुझाउनुपर्नेछ, भने राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकलाई साँवा, ब्याजसहित १६ करोड । उक्त मिलले एक दशकदेखि घरजग्गा र मालपोतवापत करिब २० लाखभन्दा बढी राजस्व तिरेको छैन । त्यसैगरी २५ वर्षदेखि काम गरेका कर्मचारी तथा मजदुरको सञ्चयकोष दिएको छैन । र, सोवापत करिब डेढ करोड रुपियाँ तिर्नुपर्ने छ । यसरी करिब ४३ करोडको ठगी गर्ने शाही नातेदारउपर शाही आयोग किन मौन छ ?

- ऋण नतिर्ने माफियाहरूको पोल सार्वजनिक हुन थालेपछि राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकका महत्त्वपूर्ण तथ्याङ्क रहेको कम्प्युटरका हार्डडिस्कहरूलाई नै बेपत्ता बनाउने कार्यहरू हुन थालेका छन् । यस्ता घटनाउपर शाही सरकार कानमा तेल हालेर बसिरहेको मात्र छैन, सरकारका वरिष्ठ व्यक्तिहरूले प्रमाण छिपाउने प्रयासमा लागेका छन् ।

- भ्रष्टाचारी मुक्त प्रशासनको दुहाई दिँदै आएको शाही सरकारले अदालतबाट भ्रष्टाचारी प्रमाणित भएका चेतबहादुर थापालाई बाँकेको जिल्ला सभापतिमा मनोनयन गरेको छ । निज थापा कोहलपुर नगर विकास समितिका अध्यक्ष हुँदा ०५३ सालमा २७ वटा घडेरी ठाडो आदेशमा विक्री गरी डेढ करोडभन्दा बढी भ्रष्टाचार गरेका थिए । साढे तीन लाखभन्दा बढी पर्ने घडेरी ८० देखि ८५ हजारमा विक्री गरेका कारण उनलाई ०५८ सालमा पुनरावेदन अदालतले दोषी ठहर गर्दै सबै घडेरी फिर्ता गरी ३६ लाख ७० हजार जरिवाना गरेको थियो । अदालतको फैसला जगजाहेर हुँदाहुँदै उनलाई सरकारले जिविस सभापतिमा मनोनयन गरेको छ ।

माथिका केही दृष्टान्तहरूले के देखाउँछ भने शाही सरकार यसभन्दा अधिका सरकारलाई माथ गर्दै राजस्व लुट्न उद्यत छ ।

शाही सरकार मुलुकको प्रशासनमा सुधार आएको, जनताले सुलभ सेवा प्राप्त गर्न सकेका छन् भन्दै हल्ला गर्दै हिँडेको छ । के साँच्चाँ जनअपेक्षाअनुरूप प्रशासन चलेको छ ? सबैको चासो बनेको छ ।

● ०६९ माघ १९ पछि कर्मचारीहरूमा भय, त्रास र आतङ्क व्याप्त छ। कतिखेर शाही सरकारको कोपभाजनको सिकार भइने हो, ठेगान छैन। कर्मचारी प्रशासनमा निर्भिकता हराउन थालेको छ। स्वाभिमान बन्धक बनेको छ। बुद्धि, विवेकमा बिको लगाइएको छ। कानूनद्वारा निर्देशित होइन, आदेशपालकको भूमिका वर्तमान कर्मचारीतन्त्रको विशेषता बनेको छ।

● भ्रष्टाचार नियन्त्रणका निम्ति प्रभावकारी भूमिका खेल्दै आएको अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगलाई निकम्मा सावित गर्दै असंवैधानिक ढङ्गले भ्रष्टाचार नियन्त्रण शाही आयोग निर्माण गर्दै आसेपासे पोस्ने र असहमतलाई सिध्याउने चाल चलेको छ। यसरी प्रशासनका स्थायी संयन्त्रलाई निकम्मा बनाउने र असंवैधानिक रूपमा संस्था खडा गरी भएको संरचनालाई ध्वस्त पार्ने काममा शाही सरकार लागेको छ।

● पाँच विकास क्षेत्रका क्षेत्रीय प्रशासकलाई हटाई राजनीतिक नियुक्ति गरिएको छ। पञ्चायतीकालमै अव्यावहारिक ठानिएको अञ्चलाधीश (अञ्चल प्रशासक) को व्यवस्था गरिएको छ। यस्तो व्यवस्था वर्तमान संविधानभन्दा बाहिरको कुरो मात्र होइन कि मनोनीत व्यक्तिहरू पञ्चायतीकालमा समेत बदनाम कहलिएका व्यक्ति हुन्। त्यसैगरी जिल्ला अनुगमन समितिको नाममा आसेपासे भर्ती गर्दै जङ्गी शैलीका साथ जिल्लास्थित कार्यालयका कर्मचारीलाई तर्साउने, को कताको भन्दै विवरण उताउँदै हिँड्ने, प्रशासनिक मूल्य, मान्यतामाथि धावा बोल्नेजस्ता कार्यहरू हुँदै आएका छन्। यस्ता कार्यले कर्मचारीको मनोबल उकास्ने होइन, फन् खलबल्याउने र निराशा पार्ने स्थिति सिर्जना भएको छ।

● ०६९ फागुन १९ को निर्णयअनुसार मुलुकको प्रशासनमा लामो अनुभव सङ्गालेका विशिष्ट श्रेणीका सचिवहरूलाई अतिरिक्त समूहमा थन्काई आठ जनाभन्दा बढीलाई कायममुकायम दिने काम भएको छ। जबकि निजामती सेवा ऐनले अतिरिक्त समूहमा एक महिनाभन्दा बढी राख्न नपाउने व्यवस्था गरेको छ। यसरी नै अहिले २० सह-सचिव, ७५ उप-सचिव र २३ शाखाअधिकृतलाई अतिरिक्तमै राखिएको छ। विभिन्न मन्त्रालयअन्तर्गतका कार्यालयहरूमा पदहरू रिक्त छन्। कानूनको पालना गराउने उच्च प्रशासकहरू नै कानुनी अपराधिक हुकुमी शैलीका कारण सिङ्गो कर्मचारीतन्त्र त्रसित र विचलित मनस्थितिमा पुग्नुले सिङ्गो राज्यतन्त्र नै कमजोर बन्न पुगेको छ।

● यतिबेला सरकार निजामती सेवा ऐन (दोस्रो संशोधन) अध्यादेश ल्याउने तयारीमा जुटेको छ। स्थायी सरकारको रूपमा रहेको निजामती प्रशासनलाई प्रभावित बनाउने दूरगामी महत्त्व राख्ने कानून संसद् नभएको मौका छोपी यति हतारोका साथ किन ल्याउन खोजिँदैछ ? समयानुकूल कानून संशोधन हुनु अस्वाभाविक होइन तर यतिबेला निजामती सेवा ऐन संशोधन नहुँदा बितिहाल्ने के छ ?

सार्वजनिक गरिएको निस ऐनको (दोस्रो संशोधन) अध्यादेशमा उल्लेखित कतिपय विषयवस्तुहरूले सिङ्गो प्रशासनयन्त्रलाई नकारात्मक प्रभाव पार्ने निश्चित छ।

■ पहिलो, एसियाली विकास बैंकको शासकीय सुधार कार्यक्रमअन्तर्गत कर्मचारी कटौती गर्नुपर्ने सर्तअन्तर्गत यो ऐन संशोधन गर्न लागिएको चर्चा छ। यदि यसो हो भने यसले थप समस्या सिर्जना गर्नेछ। कर्मचारी कटौती नै सबै समस्याको जड होइन। जड कुरो के हो भने भएको दरबन्दीलाई व्यवस्थित गर्दै परिणाममुखी काममा लाग्नु, कार्यक्षमता अभिवृद्धिमा जोड दिने र जथाभावी मान्छे, भर्ती गर्न रोक्ने प्रतिबद्धता रहने हो भने कर्मचारीको आकारमा परिवर्तनको कुनै आवश्यकता रहँदैन।

■ दोस्रो, प्रस्तावित अध्यादेशले अतिरिक्त समूह गठन तथा समयावधि किटान नगरी कुनै पनि कर्मचारीलाई सो समूहमा राख्न सक्ने व्यवस्था गरेको छ। विद्यमान ऐनले कर्मचारीतन्त्रमा हुने अनावश्यक हस्तक्षेपलाई हटाउन २०५४ सालमा निस ऐनमा अतिरिक्त समूह, काज, सरुवा-बहुवाका निमित्त निश्चित नियम र समयावधि किटान गरेको छ। अतिरिक्त समूहमा बढीमा एक महिनासम्म रहन सक्ने व्यवस्था ऐनले गरेको छ। तर, अहिले जतिसमय पनि राख्न सक्ने व्यवस्था प्रस्ताव गरिएको छ। राज्यकोषबाट तलब खाने कर्मचारीलाई यसरी जति समय पनि अतिरिक्त समूहमा विनाजिम्मेवारी राख्नु कुनै पनि दृष्टिले उपयुक्त हुँदैन भने सम्बन्धित कर्मचारीको वृत्ति विकासमा समेत यसले असर पार्दछ। त्यसैले निश्चित अवधिसहितको व्यवस्था नै उपयुक्त हुन्छ। अहिले शाही सरकारले कार्य सम्पादन मूल्याङ्कन होइन कि उसको आस्थाका आधारमा विभेद गर्दै अतिरिक्त समूहमा लगेर थन्क्याउने गलत मनसाय राखेको प्रस्ट हुन्छ।

■ तेस्रो, वर्तमान, अवस्थामा पेसागत हकहितका निम्ति क्रियाशील पेसागत सङ्गठनको अस्तित्व समाप्त पार्ने दफाहरू अध्यादेशमा प्रस्तावित गर्न खोजिएको छ। विद्यमान निस ऐनले निश्चित तहसम्मका कर्मचारीहरूलाई पेसागत हकहितका निम्ति सङ्गठित बन्न पाउने व्यवस्था गरेको छ। निस ऐनको दफा ५२ ले वैधानिक संस्थाको हैसियतले प्रतिनिधित्व गर्ने व्यवस्था छ भने दफा ५३ ले राजपत्रअनङ्कित तथा श्रेणीविहीन कर्मचारीहरूले सङ्गठन बनाउन सक्ने प्रावधान छ। तर, प्रस्तावित अध्यादेशले दफा ५२ खारेज गर्ने र दफा ५३ बमोजिम गठित संस्थालाई खारेज गरी सरकारले तोकेबमोजिमको संस्था मात्र गठन गर्न सक्ने व्यवस्था अगाडि सारेको छ। यसबाट प्रस्ट के भएको छ भने ०४६ सालको प्रजातान्त्रिक परिवर्तनपछि गठित संस्थाहरूलाई निमित्त्यान्न पाउँदै निर्देशित 'दास सङ्गठन' बनाउने प्रावधानलाई सरकारले अगाडि सारिरहेको छ। यो सरासर स्वतन्त्र सङ्गठनको मान्यता तथा मानवअधिकारको विश्वव्यापी मान्यताको विरुद्धमा छ, अन्तर्राष्ट्रिय श्रम सङ्गठनको मान्यताको विरुद्धमा छ। यो कुनै पनि सचेत जागरुक कर्मचारीले स्वीकार्न सक्तैन। आजको २९ औं शताब्दीमा, सिङ्गो विश्वले मानव अधिकारको पालना र सम्मानप्रति प्रतिबद्धता जाहेर गरिरहेको यस अवस्थामा शाही सरकार मानवअधिकारविरुद्ध देखिनु प्रत्येक जागरुक नेपालीका निम्ति चुनौतीको विषय बनेको छ।

■ चौथो, क्रमशः श्रेणीविहीन पदहरू खारेज गर्दै करारमा राख्ने व्यवस्था अध्यादेशले प्रस्ताव गरेको छ। सम्भवतः यसखालको सोचले कर्मचारीको सानो हिस्सा त घटला तर यसले पार्ने प्रभाव भने दूरगामी र गम्भीर हुने निश्चित छ। यसले सङ्गठित संरचना भत्काउने काम त गर्छ, नै, यसका अतिरिक्त सामाजिक सुरक्षाविहीनता सिर्जना गर्दछ। कार्यरत संस्थाप्रति जवाफदेहीको भावनाबाट वञ्चित गर्दछ। सङ्गठित बन्ने नैसर्गिक अधिकारबाट वञ्चित गर्दछ। यस्तो व्यवस्थाका विरुद्धमा सर्वोच्च अदालतमा मुद्दा विचाराधीन छ।

● 'माघ १९' पछि कर्मचारीतन्त्रको मनोबल खस्कंदो अवस्था छ। पेसागत हकहितका निम्ति सङ्गठित बन्ने अधिकारबाट वञ्चित गर्ने, कर्मचारीहरूलाई अतिरिक्त समूहमा खाँदी जिम्मेवारीविहीन बनाउने, शाही आयोग, अञ्चलाधीश वा अनुगमन समितिको हाउगुजी देखाई तर्साउनेजस्ता कार्यहरूले फन्फन् निष्क्रियता बढाएको छ।

● जनतालाई सर्वसुलभ सेवा प्राथमिकताको विषय होइन कि 'माथिको' आदेश र हाकिमको आदेशको तामेली गर्ने पञ्चायती शैली विकास हुन थालेको छ।

- अपारदर्शी शासन प्रणाली 'माघ १९' पछिको यथार्थ हो । फलतः चाकडी, चाप्लुसी, नातावाद र कृपावादले प्रश्रय पाउनु स्वाभाविक बनेको छ ।
- अहिले कर्मचारीतन्त्रलाई निरङ्कुशताको अनुशासित दास बनाउन खोजिएको छ । यसले सेवा प्रदान गर्ने काममा, निर्णय प्रक्रियाको सहभागितामा नकारात्मक प्रभाव पार्नु स्वाभाविक छ ।
- कतिपय जनसम्पर्क हुने कार्यालयमा सेनालाई प्रवेश गराउनेजस्ता कार्यहरू भएका छन् । यो विधिको शासनको अपमान हो । यसरी कार्यशैलीमा परिवर्तन कदापि सम्भव छैन ।
- प्रशासनमा राजनीतीकरण भयो भन्ने शाही सरकार, को कताको हो भनी दसैँका खसीबोका छानेभैं छानीछानी पजनी कार्यमा लागेको छ । त्यसको ज्वलन्त उदाहरण भनेको ठूलो सङ्ख्यामा कर्मचारीलाई अतिरिक्त समूहमा राख्नु, कूटनीतिक नियोगहरूमा राणा र भाइ-भारदार तथा आसेपासेलाई नियुक्त गर्नु, पञ्चायती निरङ्कुशताका हिमायतीहरूलाई छानीछानी नियुक्त गर्नु, क्षेत्रीय प्रशासक/अञ्चल प्रशासकको राजनीतिक नियुक्ति, यति मात्र नभएर शिक्षा क्षेत्रमा विश्व विद्यालयजस्तो प्राज्ञिक ठाउँहरूमा समेत राजालाई कुलपति बनाउन प्रस्ताव ल्याउने तयारी गर्नु, कथित राष्ट्रवादी शिक्षाको नाममा गुणगानमुखी शिक्षामा जोड दिनु, मानवअधिकार आयोगजस्तो स्वतन्त्र संस्थामा आफ्ना आसेपासे भर्ती गर्नु के यो राजनीति होइन ?
- शाही सरकारले विभिन्न बहानामा अहिलेसम्म २ लाख १० हजार मोबाइल (पोस्टपेड तथा प्रिपेड) ग्राहकको सेवा बन्द गरेको छ । जसका कारण 'माघ १९' यता नेपाल दूरसञ्चार कम्पनीलाई करिब १ अर्ब २० करोडभन्दा बढी घाटा पुगेको छ । यत्रो घाटा पुऱ्याउन शाही सरकार किन लागेको छ ? दूरसञ्चार कम्पनीलाई समाप्त पार्ने सुनियोजित चालबाजी त होइन ? अहिले बजारमा एउटा चर्चा चलेको छ, सरकारले अहिले जे बहाना बनाए पनि राजाका ज्वाइँले निजीस्तरमा स्पाइस टेलिकम सञ्चालन गर्दछन् । सो सेवा सञ्चालन नहुञ्जेलसम्म सरकारले दूरसञ्चार कम्पनीको मोबाइल सेवा सञ्चालन गर्न चाहिरहेको छैन ।
- शाही सरकारका वरिष्ठतम मन्त्रीहरू नातागोता, आफ्ना आसेपासेलाई विभिन्न ठाउँमा भर्ती गर्ने काममा ज्यान छडेर लागेका छन् । भर्खरै परराष्ट्र मन्त्रालयअन्तर्गत परराष्ट्र मामिला अध्ययन प्रतिष्ठानका प्रमुखमा परराष्ट्रमन्त्री रमेशनाथ पाण्डेका छोरा निश्चलराज पाण्डेले सो सौभाग्य प्राप्त गरेका छन् । यसैगरी उपाध्यक्ष कीर्तिनिधि विष्टले खानेपानी संस्थानलाई कर्मचारी भर्तीकेन्द्र बनाएका छन् ।

अर्थतन्त्रको अवस्था र बजेट

डा. प्रल्हाद बगाले थापा

आगामी वर्षको बजेटप्रति आमनेपाली नागरिकहरूले कुनै पनि किसिमको अपेक्षा गर्नु निरर्थक छ । किनभने यो बजेट प्रस्तुत गर्ने सरकार र अर्थमन्त्री दुवैले जनताको प्रतिनिधित्व नगर्ने भएकाले उनीहरूमा जनताको अवस्थाप्रति रतिभर संवेदनशीलता छैन । राजाले केन लगाएर तानेका, राजाप्रति मात्र उत्तरदायी, हिजो, आज र भविष्यमा समेत जनाधार नामको कुनै चीज नभएका र नहुने र यथार्थमा जनविरोधीहरूको भुन्डको रूपमा रहेको वर्तमान सरकारले प्रस्तुत गर्ने बजेटबाट सडकमा हिँड्ने नागरिकहरूले केही अपेक्षा गर्नु मुर्खता मात्रै हुन्छ । यस्तो दरिद्र मुलुकमा सुन, चाँदी, हीरा, जवाहरात र नगदले भरिपूर्ण र राजधानीमा अबौँ मूल्य पर्ने जग्गाजमिन हुने र गरिबी कस्तो हुन्छ भन्ने कुराको अनुभूतिसमेत कहिल्यै गर्नु नपरेका अर्थमन्त्रीले आफूहरू जस्तैलाई लाभ पुऱ्याउनेबाहेक जनतालाई केही देलान् भन्ने आशा गर्नु ठुङ्गा रसाउनुजस्तै हुन्छ ।

आगामी वर्षको बजेटका बारेमा आमनागरिकहरूमा दुई कुराको उत्सुकता भने निश्चित रूपमा रहेको पाइन्छ । तीमध्ये पहिलो कुरा हो, सुरक्षा निकायहरूले यसपटक कति बजेट तान्छन् र दोस्रो हो राजा आफैँले नेतृत्व गरेको सरकारबाट राजाले आफ्नै लागि कति बजेट लान्छन् । संसद्मा पेस नहुने, सञ्चारमाध्यमलाई नियन्त्रण गरिएको र नागरिक समाजलाई आतङ्कित पारिएको यस अवस्थामा सेना र दरबारले के-कति रकम 'आफ्नो हात जगन्नाथ' गर्ने हुन् भन्ने कुरा जान्न आमनागरिकहरू आतुर छन् । हिजो जनताको सरकार हुँदा जनताको अवस्थालाई मध्यनजर गरेर जनताका प्रतिनिधिहरूले बजेट निर्माण गर्दथे । त्यसैले सुरक्षा निकाय र दरवारलाई बजेट बढाउनु हुँदैन भन्ने सम्बन्धमा चौतर्फी दबाव आउथ्यो । र, बजेटबाट जनतालाई प्रत्यक्ष रूपमा लाभ पुऱ्याउने के काम हुन सक्लान् भन्ने विषयमा सरकार र अर्थमन्त्री अत्यन्त संवेदनशील हुन्थे । तर, अहिले स्थिति त्यस्तो छैन । न जनताको सरकार छ, न त जनताको प्रतिनिधिले नै बजेट बनाउँछन् । त्यसैले यस्तो प्रकृतिको सरकारले आफैँलाई मात्र हेरेर बजेट बनाउनु स्वाभाविक हुन्छ । वास्तवमा त्यही उद्देश्यले नै मुलुकमा यस्तो किसिमको सरकार बनाइएको छ । यसरी आगामी वर्षको बजेट जनताको दृष्टिले इतिहासमै सबैभन्दा 'होप्लेस' बजेट हुने निश्चित छ । त्यसैले यस्तो स्थितिमा बजेट यस्तो र उस्तो हुनुपर्दछ भनी रायसुझाव दिनु र यसबारे चर्चा गर्नु नै बेकार छ ।

जबकि अर्थतन्त्र घिटीघिटीको अवस्थाबाट गुञ्जिरहेको छ । मुलुकको खुद वैदेशिक सम्पत्ति गत वर्षको पहिलो नौ महिनामा १५.१ प्रतिशतको उच्च दरले बढेकोमा यस वर्षको सोही अवधिमा सो बृद्धिदर घटेर ७.८ प्रतिशत मात्र कायम रहेको छ । बैंकको मुद्रति निक्षेप पनि गत अवधिमा १०.५ प्रतिशतले बढेकोमा यस समीक्षा अवधिमा ५.८ प्रतिशतले मात्र बढेको छ । यसबाट आम्दानी गर्नेहरूले आफ्नो आय बैंकमा नराखी बाहिर लगीरहेका छन्, विलासिताका वस्तुहरूमा खर्च गरिरहेका छन् वा अनुत्पादक क्षेत्रमा लगानी गरिरहेका छन् भन्ने बुझिन्छ । त्यसैगरी विन्दुगत मूल्य (०६० चैतको तुलनामा ०६१ चैतमा) काठमाडौँ उपत्यकामा सामान्य रूपमा वृद्धि (५.३ प्रतिशतको तुलनामा ५.५ प्रतिशतले) भएता पनि तराई र पहाडी भेगका सहरी क्षेत्रमा उच्चदरमा वृद्धि भएको छ । उदाहरणका लागि ०६० चैतमा तराईको सहरी क्षेत्रमा ०.१ प्रतिशतले मात्र मूल्यवृद्धि भएकोमा ०६१ चैतमा ५.७ प्रतिशतले वृद्धि भएको छ । त्यसैगरी पहाडी भेगको सहरी क्षेत्रमा ०६० चैतमा ०.८ प्रतिशतले मात्र मूल्यवृद्धि भएकोमा ०६१ चैतमा ६.५ प्रतिशतले वृद्धि भएको छ । थोक मूल्यको स्थिति पनि त्यस्तै छ । ०६० चैतमा सहरी क्षेत्रको थोक मूल्य सूची २.६ प्रतिशतले मात्र वृद्धि भएकोमा ०६१ चैतमा सो मूल्य ८.४ प्रतिशतले बढेको छ ।

सरकारी बजेटतर्फ साधारण खर्च उच्चदरले बढ्ने क्रम जारी नै छ भने विकास खर्च नगन्य मात्रामा मात्र भएको छ । कर्मचारीहरूलाई २० प्रतिशतले भत्ता बढाइनु साधारण खर्च वृद्धिको एउटा कारण भएता पनि मुख्य कारण भनेको सुरक्षा खर्च बढ्नु नै हो । त्यसैगरी गत वर्षको तुलनामा यस वर्ष राजस्व परिचालन पनि शिथिल अवस्थामा रहेको छ । यस वर्षको बजेट सञ्चालनको सन्दर्भमा वैदेशिक ऋणको स्थिति साँच्चिकै उल्लेखनीय रहेको छ । ०६० चैत मसान्तसम्ममा ७ अर्ब २१ करोड १५ रुपियाँ बराबरको वैदेशिक नगद ऋण प्राप्त भएकोमा ०६१ चैत मसान्तसम्ममा केवल १ अर्ब ५७ करोड ५७ लाख रुपियाँ बराबरको मात्र वैदेशिक ऋण प्राप्त हुनसकेको छ । र, यो रकमको अधिकांश भाग ०६१ पुस मसान्तसम्ममा आइसकेकाले ०६१ माघपछि नेपालले नगन्य मात्रामा मात्र वैदेशिक ऋण पाउनसकेको छ । यसरी ०६१ पुसपछि दातृ समुदायले नेपाललाई प्रदान गर्न कबुल गरेको रकम पनि स्थगित गरेको तथ्य पुष्टि हुन्छ ।

नेपालको वैदेशिक व्यापारको स्थिति पनि यस वर्ष चौपट भएको छ । परिवर्त्य विदेशी मुद्रा आर्जन हुने प्रमुख स्रोतको रूपमा रहेको तेस्रो मुलुकतर्फको निर्यात निरन्तर ह्रासोन्मुख छ । ०६० चैतसम्ममा सो निर्यात ०.२ प्रतिशतले ह्रास भएकोमा ०६१ चैतसम्म आइपुग्दा २०.२ प्रतिशतले घटेको छ । यसमा निर्यातको प्रमुख वस्तु तयारी पोसाकको निर्यात ०६० चैतमा १७.९ प्रतिशतले घटेकोमा ०६१ चैत मसान्तमा थप ३८.२ प्रतिशतले घटेको छ । सन् २००५ जनवरीदेखि तयारी पोसाकको मुख्य आयातकर्ता संयुक्त राज्य अमेरिकाले प्रदान गर्ने कोटा खारेज भएकाले नेपाली तयारी पोसाकले अन्य मुलुकसँग प्रतिस्पर्धा गर्नुपरेका कारण तयारी पोसाकको निर्यात यस रूपमा घटेको भएता पनि यसमा यथासम्भव सुधार ल्याउन सरकारको तर्फबाट कुनै पहल नगरिनुले पनि यसको निर्यात लगातार रूपमा घटेर गएको हो । तर, कुनै कोटासोडाले नछोएका दाल, चिया, छात्रालाका तयारी वस्तु, पस्मिना र प्रशोधित छात्रालाको निर्यात पनि यस वर्ष घटेको छ । यस वर्षको समीक्षा अवधिमा दाल निर्यात ७६.८ प्रतिशतले, चिया ३२.५ प्रतिशतले, छात्रालाका तयारी वस्तु ९.४ प्रतिशतले, प्रशोधित छात्राला १३.९ प्रतिशतले र पस्मिना निर्यात ५.६ प्रतिशतले घटेको छ । समग्रमा ०६० चैत मसान्तसम्ममा कुल १७ अर्ब ३२ करोड मूल्य बराबरका नेपाली उत्पादन परिवर्त्य विदेशी मुद्रा आर्जन हुने गरी तेस्रो मुलुकतर्फ निर्यात भएकोमा ०६१ चैत मसान्तसम्मको नौ महिनामा सो निर्यात २०.२ प्रतिशतको उच्चदरले घटेर केवल १३ अर्ब ८२ करोड रुपियाँमा सीमित भएको छ । निर्यातको यो अवस्थाले औद्योगिक उत्पादन, आय र रोजगारी पनि तदनुसार नै घटेको तथ्य पुष्टि हुन्छ ।

सरकारको विकास खर्च नगन्य मात्रामा हुँदा सरकारको तर्फबाट मुलुकमा हुने निर्माण र विकासका कार्यहरू शून्यप्रायः अवस्थामा रहेको अनुमान गर्न सकिन्छ । असुरक्षाका कारणले सहरी क्षेत्रवाहिर यस्ता कार्यहरू सञ्चालन गर्न सम्भव नभएको कुरा बुझ्न सकिन्छ । तर, सम्भव भएका काठमाडौँ उपत्यकाभित्रका विभिन्न क्षेत्रहरू, धरान, विराटनगर, जनकपुर, वीरगन्ज, भैरहवा, बुटवल, तानसेन, पोखरा, दमौलीजस्ता सुरक्षित सहरी क्षेत्रहरू र तिनका आसपासका क्षेत्रहरूमा सरकारले गर्नुपर्ने हजारौँ किसिमका विकासका कार्यहरू हुँदाहुँदै पनि सरकार पूर्णतः अकर्मन्थ र निस्क्रिय बनेर बसेको छ । यही कारणले गर्दा यो वर्ष मुलुकको कुल गार्हस्थ्य उत्पादन सुरुमा ४.५ प्रतिशतले वृद्धि हुने अनुमान गरिएकोमा अहिले आएर २.१ प्रतिशतले मात्र बढ्ने भनी आधिकारिक रूपमा नै भनिएको छ । यसो किन हुन गयो भने वर्तमान सरकारले कुनै पनि क्षेत्रमा काम गर्न पहल गरिरहेको छैन । त्यसैले यो सरकार केवल राजनीतिक दलहरूलाई गालीगलौज गर्न र आफ्ना मानिसहरूलाई राज्यको टुकुटी लुटाउने प्रयोजनका लागि मात्र छ, भनेमा अत्युक्ति हुने देखिँदैन । तब यस्तो सरकारले तर्जुमा गर्ने बजेटबाट आमनागरिकहरूले के अपेक्षा गर्ने ?

नेपालको अर्थतन्त्र आगामी वर्ष अरू जर्जर बन्ने निश्चित छ । असार महिना बित्न लाग्दा पनि यो वर्ष मनसुनी वर्षा भइरहेको छैन । फलस्वरूप मुलुकभर अहिलेसम्म कतै पनि धान रोपाइँ भएको छैन । धानको बीउ केही हुर्केर र केही खडरीले डडेर विग्रन लागेको छ । त्यसैले कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा करिब ४० प्रतिशत योगदान पुऱ्याउने कृषि क्षेत्रअन्तर्गतको प्रमुख कृषि वाली धानको उत्पादन आगामी वर्ष उल्लेख्य रूपले घट्ने निश्चित छ । मुलुकमा चलिरहेको द्वन्द्व अन्त्य गर्ने सम्बन्धमा पनि यो सरकार पूर्णतः उदासिन रहेको छ । यसले गर्दा गैरकृषि क्षेत्रको अवस्था पनि यो वर्ष भन्दा अरू विग्रने निश्चित छ । यस आधारमा आगामी वर्ष मुलुकको कुल गार्हस्थ्य उत्पादन ऋणात्मक हुने सहज अनुमान गर्न सकिन्छ । निर्यात व्यापार अरू खस्कने, पर्यटन क्षेत्र अरू सुक्ने, औद्योगिक क्षेत्र अरू जर्जर बन्ने र आन्तरिक व्यापार व्यवसाय पनि अरू शिथिल बन्ने कुरामा कुनै शङ्का छैन । त्यसैले आगामी वर्ष नेपाली जनताको जीवन अरू कष्टकर बन्नेछ । यस्तो स्थितिमा उल्टै मुलुकमा जनविरोधी सरकारले राज गरिरहेको छ । त्यसैले जनता सडकमा ओर्लिएर निरङ्कुशताको अन्त्य नगर्ने हो भने जनता र मुलुकको स्थितिमा सुधार नआउने कुरा निश्चित छ ।

कार्यकर्ताका सुभाब र अपेक्षा

सूर्य थापा

२०६१ माघ १९ को शाही 'कू' पछि उत्पन्न परिस्थितिमा कसरी अघि बढ्ने ? ०४६ सालको ऐतिहासिक जनआन्दोलनका उपलब्धिहरू नामेट पारिएको आजको अवस्थामा पार्टीले कस्तो नीति, दृष्टिकोण र व्यवहार अख्तियार गर्ने ? राजाद्वारा अपदस्थ देउवा सरकारमा सहभागी हुने निर्णय र त्यो सरकारले गरेका कामको जनमानसमा परेको नकारात्मक प्रभाव कसरी हटाउने ? नयाँ परिस्थितिमा पार्टीलाई सही, सुस्पष्ट नीति र अडानका साथ अघि बढाउन के गर्नुपर्छ ? यतिबेला नेकपा (एमाले) भित्र आमकार्यकर्ता र मातहत कमिटीको सुभाब लिनै क्रम चलेको छ । तीन महिना लामो नजरबन्दबाट रिहा भएपश्चात् महासचिव माधवकुमार नेपाल मेचीदेखि राप्तीसम्मका अञ्चलस्तरीय अगुवा कार्यकर्ता भेला र बैठकमा स्वयम् उपस्थित भएर कार्यकर्ताको आलोचना सुन्न र सुभाब लिन सक्रिय रहेको देखिन्छ । बागमती अञ्चलस्तरीय भेला (वैशाख २८), उपत्यका समन्वय कमिटीको बैठक (जेठ १), गण्डकी अञ्चल समन्वय कमिटीको बैठक (जेठ ३), राप्ती अञ्चलस्तरीय कार्यकर्ता भेला, मध्यपश्चिमाञ्चल समन्वय कमिटीको बैठक र नेत्रलाल स्मृति सभा (जेठ ६-७), मेचीको भेला (जेठ २४-२५), कोसीको

भेला र बैठक (जेठ २६-२८), सगरमाथाको भेला (जेठ २९), रौतहटको जिल्ला भेला (जेठ १९), धनुषाको भेला (असार ५), महोत्तरी भेला (असार ६), सर्लाही भेला (असार ७) र ललितपुर जिल्लास्तरीय अगुवा कार्यकर्ता भेलामार्फत महासचिव नेपालसमक्ष कार्यकर्ताले आ-आफ्नो सुझाव राखिसकेका छन् ।

यस अवधिमा सम्पर्क मञ्चहरू, महिला र युवा जनसङ्गठनका केन्द्रीय समितिका बैठकहरूमा नेतृत्वलाई सुझाव दिने र शाही 'कू' ले उत्पन्न गरेको चुनौतीका सम्बन्धमा विचार आदान-प्रदान गर्ने काम पनि सम्पन्न गरिएको छ । मुलुकमा विकसित नयाँ अवस्था, सात दलको नेतृत्वमा चलिरहेको आन्दोलनको प्रभावकारिता र पार्टीहरूले खेल्नुपर्ने भूमिकाका सम्बन्धमा कार्यकर्तापङ्क्तिबाट नेतृत्वलाई प्राप्त सुझाव निकै महत्त्वपूर्ण र मार्गदर्शक रहेका छन् ।

अगुवा कार्यकर्ताका महत्त्वपूर्ण सुझावहरू पार्टीको नीति र निर्णयमा प्रतिबिम्बित हुने तथा पार्टीका संस्थागत निष्कर्ष र निर्णयहरू नेता, कार्यकर्ता र मातहत कमिटीमार्फत कार्यान्वयन गरिने सम्बन्धमा एउटा राजनीतिक पार्टी सक्रिय, गतिशील र जीवन्त हुन्छ । यही कसीमा उभिएर यतिबेला सिङ्गो पार्टीपङ्क्ति निरङ्कुशतन्त्रको अन्त्य र पूर्ण प्रजातन्त्र स्थापनाका खातिर एकताबद्ध र आन्दोलित भई राजतन्त्रविरुद्ध चोटिलो प्रहार केन्द्रित गर्नु जरुरी छ । यसका निम्ति नेतृत्वले आमकार्यकर्ताका जायज सुझावहरू ग्रहण गर्नु अनिवार्य हुन्छ । नेकपा (एमाले) ले वितेको १४ वर्षका उपलब्धि र कमजोरीहरूको समीक्षा गरिरहेको र त्यसका आधारमा पार्टीले तय गर्ने नीति र योजनालाई व्यवस्थित गर्न सिङ्गो पार्टीपङ्क्ति रचनात्मक सुझावका साथ प्रस्तुत भएर मात्रै पार्टीलाई एकताबद्ध, सबल र सुदृढ पार्न सकिन्छ । यस आवश्यकता र अभियानमा सरिक हुनु र पार्टीलाई हुकुमीतन्त्रको विरोधी तथा राष्ट्रिय सङ्कट र हिंसात्मक द्वन्द्व समाधानमा अगुवा दस्तामा परिणत गर्नु तमान नेता-कार्यकर्ताको यतिबेलाको अहम् जिम्मेवारी हो । यसका निम्ति प्राप्त सुझावहरू निकै विचारणीय छन् :

वालू आन्दोलनका सम्बन्धमा

- 'माघ १९' को 'कू' विरुद्ध प्रभावकारी जनआन्दोलन सङ्गठित गर्नुको विकल्प छैन ।
- निरङ्कुशताका सबै आधारहरू समाप्त पारी जनतालाई हरेक हिसाबले सार्वभौमसत्तासम्पन्न बनाउने पूर्ण प्रजातन्त्र प्राप्तिका लागि सात दलले अधि सारेको आन्दोलनलाई प्रभावकारी बनाउनुपर्छ । यसक्रममा राजतन्त्रमाथि प्रहार केन्द्रित गर्नुपर्छ ।
- १४ वर्षको वस्तुनिष्ठ समीक्षा गरी स्वतन्त्र जारी गरेर गल्ती-कमजोरी सच्याउँदै पार्टीलाई सैद्धान्तिक, राजनीतिक, वैचारिक र साङ्गठनिक हरेक हिसाबले पुनर्गठन र पुनर्व्यवस्थापन गर्नुपर्छ । यसको मियो र आधार 'माघ १९' को 'कू' विरुद्धको आवाज र आन्दोलन नै हुनुपर्छ ।
- राजतन्त्रका जनता र राष्ट्रविरोधी भूमिका र कदमहरूको आधारमा त्यसको व्यापक रूपमा भण्डाफोर अभियान सञ्चालन गर्नुपर्छ ।
- सशक्त आन्दोलन उठाएर त्यसको बलमा नै प्रतिनिधिसभा पुनःस्थापनादेखि संविधानसभाको चुनावमार्फत नयाँ संविधान निर्माण गर्न उच्च मनोबलसहित अधि बढनुपर्छ ।
- आन्दोलनमा नकारात्मक असर पार्ने क्रियाकलाप, राजसंस्थाप्रति अनावश्यक लचिलोपना, संवाद र सहमतिको अलाप-विलाप छाडेर जनताको निर्णायक शक्तिमा मात्रै अन्तिम रूपमा भरोसा गर्नुपर्छ ।
- संयुक्त आन्दोलनसँगै पार्टीको बेग्लै पहिचान र भूमिका देखिने ढङ्गले जनजागरण र सङ्घर्षको अगुवाई गर्न पहल गर्नुपर्छ ।

नेतृत्वका सम्बन्धमा

- विगतमा भएका कमी, त्रुटि र गलत निर्णय-निष्कर्षहरूप्रति गम्भीर र आत्मालोचक भई कार्यकर्ता र जनतासमक्ष विनम्रताका साथ प्रस्तुत हुनुपर्छ ।
- अभिव्यक्ति स्वतन्त्रताका नाममा नेतृत्व तहले नै पार्टीका संस्थागत निर्णयहरू बिर्सने, आ-आफ्ना निजी दृष्टिकोण प्रचार-प्रसार गर्ने र पार्टीलाई एक हिसाबले अराजकताको गोलचक्रमा फसाउने सम्पूर्ण क्रियाकलाप बन्द गर्नुपर्छ । कार्यकर्ताको सल्लाह, सुझाव र आकाङ्क्षाबाट निर्देशित भई जनपक्षीय अडान र व्यवहारमा कुनै प्रकारको विचलन देखाउनु हुँदैन ।
- स्थायी कमिटी, केन्द्रीय कमिटी र अन्य तहका सम्पूर्ण जिम्मेवार नेताहरू आ-आफ्नो परिभाषित काम र क्षेत्रमा केन्द्रित भई सम्बन्धित ठाउँको आन्दोलनको नेता हुनुपर्छ । नेतृत्व तहमा रहेका सबै नेताहरू आफ्नो क्रियाशीलता र नेतृत्व-क्षमताको आधारमा आमपार्टीपङ्क्तिका निम्ति अगुवा र नमुनायोग्य बन्न सक्नुपर्छ ।
- आपसी खुट्टा तानातान, पद र हैसियतकेन्द्रित विवाद त्यागेर पार्टीलाई हरेक हिसाबले एकताबद्ध, अनुशासित र उत्पन्न चुनौतीको सामना गर्नयोग्य तुल्याउनुपर्छ । निष्क्रिय, ढुलमुले, सम्भौतापरस्त र रकमी कार्यशैली त्यागेर सक्रिय, दृढ, जुझारु र खुला-खुलस्त बन्नुपर्छ ।
- आन्दोलनविरोधी स्वर, गुटगत मानसिकता र अपसंस्कृतिलाई नियन्त्रण गरी पार्टीको नेतृत्व सपना देखाउन, आदर्श बन्न र आवश्यक त्याग गर्न तत्पर हुनुपर्छ ।

■ योग्यता, क्षमता र योगदानको आधारमा बिनापूर्वाग्रह जिम्मेवारी दिने र जिम्मेवारी वहन गर्ने वातावरण सुनिश्चित गर्नुपर्छ । जिम्मेवारी लिएर पूरा नगर्ने, कार्यक्षेत्रलाई उपेक्षा गर्ने, कार्यकर्तामाथि भरोसा नगर्ने र मनैदेखि आन्दोलनको औचित्यमा सहमत नभएका व्यक्तिको प्रति कठोर बनेर कामको आधारमा मूल्याङ्कन, पदोन्नति र घटुवा हुने परिपाटी व्यवस्थित गर्नुपर्छ ।

■ पार्टीलाई आन्दोलनको मैदानबाट अलग-थलग गरेर आन्तरिक वहस-विवाद र आरोप-प्रत्यारोपमा फसाई विघटनउन्मुख हुनबाट जोगाउनुपर्छ ।

■ नेतृत्व परिवर्तन, विशेष महाधिवेशन र पदकेन्द्रित पुनर्गठन होइन, समीक्षा, मूल्याङ्कन, प्रभावकारी अनुगमनका माध्यमबाट कमजोरी आत्मसात गर्दै अघि बढेर पार्टीलाई 'विवादको क्लव' नभई जनताको आशा, विश्वास र भरोसाको केन्द्र बनाउनुपर्छ । यसक्रममा कतिपयको शीघ्र महाधिवेशन हुनुपर्ने भन्ने सुझाव पनि रहेको पाइन्छ ।

सङ्गठनका सम्बन्धमा

■ पार्टीको सिङ्गो सङ्गठनमा पुनर्व्यवस्थापन गर्नु आवश्यक छ ।

■ संसदीय प्रयोजनका भद्दा सङ्गठनहरूका सङ्घ आन्दोलनको नेतृत्व गर्ने आधारस्तम्भको रूपमा सङ्गठन निर्माणमा जोड दिनुपर्छ ।

■ पार्टीपङ्क्तिमा विद्यमान अन्योल, निराशा र अस्पष्टता चिरेर निरङ्कुशताको अन्त्य र आन्दोलनको विजय सुनिश्चित रहेको सन्देश प्रवाह गर्न जरुरी छ । यसका निम्ति जनपरिचालनको ठोस योजना बनाउनु आवश्यक छ ।

■ पार्टीको छविमा असर पर्ने क्रियाकलाप रोकेर नेताहरूले कार्यकर्ता र जनताप्रति मात्रै भरोसा गर्नुपर्छ । सही सिद्धान्त र कार्यक्रम भईकन पनि व्यवहारमा धक्का, क्षति र असफलता भोग्नुपरेको विद्यमान स्थितिबाट पाठ सिक्नुपर्छ ।

■ नेतृत्वप्रतिको अविश्वास हटाउन बृहत् रूपमा अभियान सञ्चालन गर्नुपर्छ । गल्ती-कमजोरी महसुस गर्ने र जस-अपजसको जिम्मेवारी लिने परिपाटी विकसित गर्नुपर्छ ।

■ महासचिव, स्थायी समिति तथा केन्द्रीय कमिटी हेरेर वा सहरिया बुद्धिजीवीहरूको भाउतामा लागेर र तिनको सिफारिस अनुसारको पुनर्गठन गर्ने होइन, गाउँ र ग्रामीण जनताको स्तरबाट नेता-कार्यकर्ताको विकास र पार्टीको कामलाई व्यवस्थित गर्ने निरन्तर प्रक्रियाको रूपमा यसलाई अघि बढाउनुपर्छ ।

■ संस्थागत निर्णयानुरूप जिम्मेवारी सम्हाल्दा भएका कमी-कमजोरी महसुस गराउने, पार्टीको छवि उज्यालो बनाउने र कार्यकर्ताको भर-विश्वास गर्ने नेताहरूको जिम्मेवारी बढाउने काम गर्नुपर्छ ।

■ नेतृत्वले आँट र हिम्मत देखाउनुपर्छ, जसको आधारमा जनता र राष्ट्रको हित र अग्रगमन हासिल गर्न जस्तोसुकै जोखिम उठाउन पनि तयार हुनुपर्छ । नेताहरू सबथोक जान्ने, कार्यकर्ता र जनताचाहिँ अबुझ हुन्छन् भन्ने पिछडिएको मानसिकता त्यागेर आन्दोलनको अग्रमोर्चामा नेता र नेतृत्वको औचित्य खोज्दा भेटिने स्थिति निर्माण गर्नुपर्छ ।

■ पार्टीको संस्थागत निर्णय र निर्देशनको उल्लङ्घन गरी जनतामा पार्टीको छवि बिगार्ने जो-कोही नेता-कार्यकर्तामाथि विधानअनुसार कारवाही गर्नुपर्छ । केही समययता देखापरेको दण्डहीनता र छाडापन तत्काल रोकिनुपर्छ ।

■ राष्ट्रव्यापी रूपमा व्यापक शुद्धीकरण अभियान सञ्चालन गर्नुपर्छ ।

राष्ट्रिय महत्त्वका मुद्दाहरूमा

■ जनविरोधी र राष्ट्रिय हितविपरीतका जुनसुकै विषयमा पनि पार्टी मौन बस्नुहुँदैन । अरूले के बोल्छन् भन्ने आधारमा होइन, आफ्नो निष्ठा र पक्षधरता प्रकट गर्न चुक्नुहुँदैन ।

■ सत्ताको खेलबाट मुक्त भई जनताको विश्वास र म्यान्डेटका आधारमा मात्रै जुनसुकै जिम्मेवारी वहन गर्न तयार हुनुपर्छ । समीकरणको चक्करमा फसेर जस्तोसुकै सरकारमा जाने र अकर्मण्य भई फर्कने वा त्यस्ता सरकारमा टिकन खोजिरहने गल्ती-कमजोरीबाट मुक्त हुनुपर्छ ।

■ पटकपटक प्रजातन्त्रको संहार हुने र राजाले त्यसको नेतृत्व गर्ने स्थितिको अन्त्य गरी भावी पुस्ताले पुनःप्रजातन्त्र प्राप्तिको लडाइँ लड्न नपर्ने स्थिति सिर्जना गर्न वैचारिक रूपले सुस्पष्ट हुनुपर्छ र तदनुरूपको योजना बनाएर अघि बढ्नुपर्छ ।

■ दरबार र दरवारिया तत्त्वहरूसँग कुनै प्रकारको निकटता वा नरम सम्बन्ध नराखी त्यसविरुद्धको मोर्चाबन्दीलाई बलियो बनाउनुपर्छ । माओवादीलाई हतियार र हिंसा छाडी शान्तिपूर्ण जनससङ्घर्षको कार्यनीति अख्तियार गर्न प्रेरित गर्नुपर्छ ।

■ अब प्राप्त हुने 'प्रजातन्त्र पाँच वर्षमा एकपटक मतदान गर्न पाउने' नाम मात्रको होइन, वास्तविक र साँचो हुनुपर्छ । त्यसका निम्ति समावेशी प्रजातन्त्रमा जोड दिँदै त्यसको अन्तर्वस्तु स्पष्ट पार्ने काम गर्नुपर्छ । जसले सीमान्त जनतालाई अधिकारसम्पन्न गराउनेछ ।

महासचिव माधवकुमार नेपाल ९० दिन लामो नजरबन्दबाट रिहा हुनुभएपछि आयोजित विभिन्न बैठक, अन्तर्क्रिया र कार्यकर्ता भेलाहरूमा उठेका आधारमा यी सुझावहरू सूत्रबद्ध गरिएको हो । पार्टीको आउँदो केन्द्रीय कमिटी बैठकले सङ्कटपूर्ण अवस्थाको लेखाजोखा, परस्परमा हार्दिक र कमरेडली व्यवहार एवम् सुदृढ एकता प्रवर्द्धनमा जोड दिनुपर्छ भन्ने आमकार्यकर्तापङ्क्तिको अपेक्षा रहेको छ । जडता, अकर्मण्यता, निराशा, अन्योल र सपनाविहीनता तोडेर पार्टीलाई सुदृढ, एकताबद्ध र जनआधारित बनाउन नेतृत्वले हालको तदर्थ कार्यशैली अपनाएर पुग्दैन भन्ने कुरा यतिबेला आत्मसात् गर्नुपर्छ । किनकि, थोरै पनि कमजोरी देखाउँदा वा ढङ्ग नपुग्दा पार्टीले यस्तै बखतमा ठूला धक्का र क्षति बेहोर्नुपरेको पाइन्छ, जसले पार्टीको एकताबद्ध राष्ट्रिय हैसियत नै गुमेर व्यक्तिकेन्द्रित गुट र समूहहरू बन्दै आन्दोलन अघि बढ्न नसकेको अवस्था यसअघि अविभाजित नेपाल

कम्युनिस्ट पार्टीको पछिल्लो समयमा नदेखिएको होइन । त्यो अवस्थाबाट जोगिन आज पार्टीको नेतृत्व र कार्यकर्तापङ्क्ति विशेष सजग, जिम्मेवार र गम्भीर बन्नु जरुरी छ ।

जित्दैछन् समाजवादीहरू

भानुभक्त ढकाल

हिलाहरू घरमा सीमित छैनन्

आधाभन्दा बढी पहाडले घेरिएर उत्तरमा रोमानिया, दक्षिणमा कालो समुन्द्र, पूर्वमा टर्की र ग्रीस तथा पश्चिममा मेसिडोनिया, सर्बिया र मोन्टेनेग्रो काखमा अवस्थित पूर्वी युरोपको राजतन्त्रात्मक, जनगणतन्त्रात्मक हुँदै गणतन्त्रात्मक मुलुकको नाम हो- बुल्गेरिया । ७९ लाख जनसङ्ख्या भएको यो मुलुकको राजधानी सोफिया हो । यसको क्षेत्रफल १,१०,९१२ वर्ग किलोमिटरमा फैलिएको छ । ९८ प्रतिशत साक्षर रहेको यो देशमा ८५ प्रतिशत मानिसहरू क्रिश्चियन धर्म मान्दछन् । यहाँको मुद्राको नाम लेभो हो र यो १ यूएस डलरबराबर १७ लेम्ते पर्छ । युरोपमा आर्थिक तथा जनजीवनमा यो मुलुक सबभन्दा कमजोर मानिन्छ । कम्युनिस्ट पार्टी सत्तामा गएपछि खोलिएका उद्योगधन्दा र गरिएका सुधारहरूका कारण करिब ६७ प्रतिशत मानिसहरू अहिले सहरमा बस्छन् । खेती किसान, पशुपालन गरे पनि खाद्यान्नको अभाव, आवश्यक चीजको चर्को मूल्य, गुणस्तर कमजोर भएका पसलहरू छन् । सीमित व्यक्तिहरूसँग मात्र कार छ, अन्यसँग टीभी र रेडियो मात्र । यहाँका ८० प्रतिशत महिलाहरू घरबाहिरको काम गर्छन् । राष्ट्रको उत्पादक जनशक्तिको ५० प्रतिशत महिलाहरूले नै ओगटेका छन् । टेक्सटाइल उद्योग यहाँको प्रमुख हो, यसमा महिलाहरूको सहभागिता नै बढी छ । ७ हजार ६ सय ३० किमि रेलवे, ३६ हजार ४ सय ७० किमि सडक, तीन टीभी स्टेसन, २४ वटा रेडियो स्टेसन, १४ दैनिक पत्रिका र कालो समुन्द्रमा जलमार्ग पनि बुल्गेरियाको आफ्नै परिचय हो ।

सत्ताको स्वार्थका लागि विदेशी हस्तक्षेप

इतिहासको पानामा आफ्नो सत्ता विस्तारका लागि र अरूलाई नियन्त्रण गर्नका लागि एक देशले अर्को देशमाथि आक्रमण गरेका थुप्रै घटनाहरू छन् । जस्तै, बुल्गेरियामा पनि कहिले हङ्गेरीले त कहिले सर्बियाले, कहिले टर्कीले त कहिले ग्रीसले, कहिले छिमेकी राष्ट्रहरूको मोर्चाबन्दीले त कहिले विश्वका शक्ति राष्ट्रहरूको स्वार्थानुरूप बनेका गठबन्धनले लामो समय बुल्गेरियामाथि आक्रमण भएको पाइन्छ । राज्यभित्र राज्य सञ्चालनका सन्दर्भमा होस् वा धार्मिक विषयलाई आधार बनाएर होस्- बुल्गेरियाको राष्ट्रियतामाथि अनेकपटक धावा बोलिएको छ । यसले राज्य स्वयम्मा विभाजित भएको छ । विदेशीहरूको समर्थन या विरोधबाट सत्तापलट धेरैपटक भएको पाइन्छ । यसमध्ये सन् १३८२ मा तुर्क ओटोमेनको साम्राज्य करिब-करिब पाँच सय वर्षसम्म रहेको देखिन्छ । यो आक्रमणपछि मुलुकमा मुस्लिम धर्म लादियो । सन् १७६७ मा ग्रीकले पुनः क्रिश्चियन धर्मको आधारमा आफ्नो प्रभुत्व बढायो । सन् १७७४ मा अस्ट्रेलियनसँग रसियनहरू पनि बुल्गेरिया प्रवेश गरे । सन् १८७६ मा रसियन र रोमानियालीहरू बुल्गेरियाका सुल्तानसँग मिली अरूको विरुद्धमा लडेर सन्धि गरे । टी.सार अलेक्जेन्डर द्वितीय सबैको सहमतिमा शासक बने । यसको उद्देश्य रसियनहरू वाल्कन क्षेत्रमा आफ्नो एकछत्र प्रभुत्व राख्न चाहन्थे । सत्ता स्वार्थका लागि भएका यस्ता घटनामा सन् १८२१ मा एकैपटक तीस हजारभन्दा बढी जनताको हत्यासमेत गरिएको थियो । धेरैपटक बुल्गेरियाले स्वतन्त्रताको घोषणा त गर्‍यो नै तर समयक्रममा पुनः शासित राज्यमा रूपान्तरण हुँदै अन्ततः कठपुतली सरकार बन्ने र अन्य शक्तिको स्वार्थका लागि उपयोग हुने घटनाहरू पनि बुल्गेरियाका आफ्ना विशेषताभित्र पर्ने विषय मान्नुपर्छ ।

रुसले नै राजतन्त्र जन्मायो र सिध्यायो

सन् १८७८ मा बर्लिन-सम्झौता गराई रुसको समर्थनमा सत्तामा आएको टी.सारले सन् १९०८ मा स्वतन्त्र राजतन्त्रको घोषणा गरे । यसपछि सन् १९१२ र १९१३ मा वालकन क्षेत्रमा लडाइँ हुँदा बुल्गेरिया ब्रिटिस, फ्रान्स र इटालीको पक्षमा लाग्यो र रुसको विपक्षमा उभियो । सन् १९१७ मा रुसमा भएको अक्टोबर क्रान्तिको असर पूर्वी युरोपलगायत विश्वमा नै पयो । बुल्गेरियामा सन् १९२० मा भएको निर्वाचनमा पहिलो प्रजातान्त्रिक सरकार बन्यो, अलेक्जेन्डर स्ट्याम्बोलिस्कीको नेतृत्वमा । यो सरकारले सामाजिक सुधारका काम अगाडि ल्यायो । जसलाई रुस र बुल्गेरियन कम्युनिस्ट पार्टीको पनि समर्थन थियो । राजतन्त्र र उसको सेनालाई यो कदम रुचिपूर्ण लागेको थिएन । सन् १९२३ मा युगोस्लाभसँग यो सरकारले गरेको सीमासम्बन्धी सन्धिलाई लिएर जनमत विपक्षमा लाग्यो । यही बहाना बनाएर सरकारलाई अपदस्थ गरियो । कम्युनिस्ट पार्टीका नेता रुसको शरणमा गए । १९२५ मा राजामाथि बम प्रहार भयो । टी.सारको समर्थनमा आएको दक्षिणपन्थी सरकारले मुलुकमा श्वेतआतङ्क मच्चायो, मूलतः कम्युनिस्ट र प्रजातान्त्रिक शक्तिविरुद्ध । यतिले मात्र नपुगेर सन् १९३५ मा त्यहाँको राजतन्त्रले आफ्नो हातमा शक्ति केन्द्रित गर्‍यो । जर्मनको नाजी र इटालीको फासीवादीसँग हात मिलाउँदै सन् १९३८ मा दलमाथि प्रतिबन्ध लगायो । दोस्रो विश्वयुद्धमा यो त्यो क्याम्पमा लाग्यो । सन् १९४४ मा टी.सारको मृत्यु भयो । छ वर्षका छोरा सिमोन द्वितीय राजा भए र काकाले नायबीमा शासन चलाए । प्रधानमन्त्री भने जर्मनभक्त थिए । दोस्रो विश्वयुद्धको समाप्तिसँगै रुसको समर्थनमा कम्युनिस्टहरूको समेत संलग्नतामा सुरुमा सरकार बन्यो र सन् १९४६ देखि कम्युनिस्टहरू सत्तासीन बन्दै गए र राजतन्त्र समाप्त भई जनगणतन्त्र घोषणा भयो । यी सबै काम रुसको सहयोग र समर्थनमा नै भएको थियो ।

कम्युनिस्ट पार्टी र बुल्गेरिया

औपचारिक रूपले भन्नुपर्दा कम्युनिस्ट पार्टीका संस्थापक नेता दिमित्रोभको नेतृत्वमा सन् १९०३ मा कम्युनिस्ट पार्टीको स्थापना भएको पाइन्छ। एकातिर रुसको प्रभाव र अर्कोतिर युगोस्लाभका समाजवादी नेता टिटोका कारण पनि बुल्गेरियामा समाजवादीहरूलाई सहयोग नै मिलेको थियो। कहिले समाजवादी प्रजातन्त्र त कहिले श्रमिक पार्टी हुँदै बुल्गेरियामा सन् १९४८ देखि १९८९ सम्म बुल्गेरियन कम्युनिस्ट पार्टीले जनतालाई पार्टीगत एवम् राजकीय नेतृत्वसमेत दियो। दिमितोभले सन् १९२५ मा देश छोडेर रुस जानुपरेको थियो। सन् १९४८ पछि कम्युनिस्ट पार्टीको मात्र हैन, सरकारको समेत नेतृत्वमा यिनी आए। यिनको विचार टिटोसँग मिल्ने भएकाले स्टालिनसँग उति मिल्ती थिएन। सन् १९४९ मा दिमितोभको मृत्युपछि स्टालिनवादी बाटो समाएर भेल्को चेरभेन्को सत्तामा आए। सन् १९५४ मा स्टालिनको मृत्युपछि एक वर्षमै उनलाई सत्ताबाट हटाइयो। टिटोपन्थीको नाममा उदारवादी र विपक्षीहरूलाई हजारौंको सङ्ख्यामा निलम्बन गरियो। यसपछि तोडोर भिक्कोभले सोभियत सङ्घको सहयोगमा ३० वर्ष शासनसत्ता सञ्चालन गरे। जनता, राष्ट्र र पार्टीका हितमा यिनले उल्लेख्य सुधारहरू पनि गरे। अल्पजातिहरूको अधिकार मात्र होइन, मानवअधिकारको प्रत्याभूति पनि गराए। खुशचेभलाई ब्रेभ्नेभले हटाएपछि भएको सुधारको क्रमले सोभियत सङ्घ मात्र होइन, पूर्वी युरोपलाई पनि प्रभावित गर्‍यो। सन् १९८९ मा यिनले राजीनामा गरे र मार्क्सवाद-लेनिनवाद छोडी बुल्गेरियन समाजवादी पार्टी बनाए। केही पुरातनपन्थीहरूले कम्युनिस्ट पार्टी नै खोले, केहीले अन्य सङ्गठनहरू बनाए। यसरी बुल्गेरियामा कम्युनिस्टहरूको नाम सुरुमा समाजवादी, बीचमा श्रमिक पार्टी, पछिल्लो कालमा कम्युनिस्ट पार्टी र हाल फेरि यसको मूलप्रवाह समाजवादी पार्टीकै रूपमा रूपान्तरण भएको छ।

निर्वाचनबाट राजा प्रधानमन्त्री भए

१९४३ मा टी सारको मृत्यु हुँदा सिमोन द्वितीय सात वर्षका थिए। सन् १९४६ को जनमतसङ्ग्रहमा ९५ प्रतिशतले राजतन्त्र हटाउने निर्णय गरेपछि यिनले स्पेनिश महिलासँग विवाह गरे। अध्ययनका क्रमसँगै उनले व्यापार गर्न थाले। व्यापारकै सिलसिलामा ५९ वर्षको उमेरमा सिमोन द्वितीय सन् १९९६ मा बुल्गेरिया आए। राजतन्त्रका हिमायती र उनका समर्थकहरूले 'हामी तिमीलाई चाहन्छौं' भने। कम्युनिस्ट पार्टीले प्रतिबन्ध लगाएको उनको पत्रिक सम्पत्ति अदालतले फिर्ता दियो र उनी २००१ मा एनएमएस द्वितीयको पार्टीको नाममा समाजमा सुधार ल्याउने घोषणा साथ निर्वाचनमा भाग लिए। राजाको पार्टीले २ सय ४० स्थानको संसद्मा १ सय २० स्थान प्राप्त गरी सरकार बनायो। राजाले पार्टी खोलेर निर्वाचनमा भाग लिई बहुमत प्राप्त गरी प्रजातान्त्रिक सरकारको प्रधानमन्त्री बनेको बुल्गेरियाको यो घटना सायद विश्वको एउटा नमुनामा पर्ला। यसपछि राजतन्त्रको स्थापनाका लागि पहल गर्ने तत्त्वहरू क्रियाशील भए पनि एक्काइसौं शताब्दीमा त्यसको सम्भावना छैन भन्ने कुरा बुल्गेरियन जनताले मात्र होइन कि व्यापारी राजा सिमोन द्वितीयले पनि राम्ररी बुझेको पाइन्छ।

जनता समाजवादकै पक्षमा छन

बुल्गेरियामा २ सय ४० सदस्यीय संसद् छ। संसदले प्रधानमन्त्रीको चयन गर्छ र देशको कार्यकारी प्रमुख पनि उही हुन्छ। यसको अवधि चार वर्षको हुन्छ। १८ वर्ष पुगेका नागरिकहरू मतदाता हुने व्यवस्था छ। राष्ट्रपतिको निर्वाचन पाँच वर्षमा प्रत्यक्ष मतदानबाट हुन्छ। राष्ट्रपति सेनाको प्रमुख हुन्छन्, कानुनी र प्रशासनिक काम पनि राष्ट्रपति अन्तर्गत नै पर्छन्। ११ सदस्यीय सर्वोच्च अदालतमा तीन जना न्यायाधीश राष्ट्रपतिले मनोनीत गर्छन्, बाँकी संसदले।

यसपटकको निर्वाचनमा २२ पार्टीका ६ हजार उम्मेदवार सहभागी बनेका थिए। सन् १९८९ मा कम्युनिस्ट सरकारको विघटनपछि भएका छ वटा निर्वाचनमा कुनै पार्टीले पनि दोहोर्‍याएर सरकार बनाउने जनादेश जनताले दिएका छैनन्। २००१ मा विजयी बनेको राजा सिमोन द्वितीयको पार्टी २००५ को निर्वाचनमा जम्मा २० प्रतिशत मत (५३ स्थान) मा विजयी बन्यो जबकि अघिल्लो निर्वाचनमा १ सय २० स्थानमा विजयी भई सरकार बनाएको थियो। बुल्गेरियामा लामो समय सत्ता सञ्चालन गरेको कम्युनिस्ट पार्टीले गठन गरेको बुल्गेरियन समाजवादी पार्टी ३१ प्रतिशत मत (८२) स्थान प्राप्त गरी सबैभन्दा ठूलो दलको रूपमा स्थापित भएको छ र सरकारको नेतृत्व गर्ने दावीसमेत गरिरहेको छ। विश्वको जुनसुकै स्थानमा होस्, जनताको अभिमतमा विश्वास गर्ने र जनसेवाबाट अभिप्रेरित कम्युनिस्ट तथा समाजवादी आन्दोलन पुनः जनताको आकर्षणको केन्द्र बन्दै गएको परिप्रेक्ष्यमा बुल्गेरियाको निर्वाचनमा जनताको विजयलाई यहीँबाट शुभकामना !

आर्थिक तथ्यमा राजदरबार र सेना

गणेश सुवेदी

जपरिवार तथा राजदरबारको खर्चको व्यवस्था राजपरिवार खर्च व्यवस्था ऐन, २०३१ ले गरेको छ। यो ऐन पञ्चायतकालमै बनी जारी भएको थियो। राजा र राजपरिवारका सदस्यहरूको तलबभत्ता तथा विशेष खर्च, राजदरबारका कर्मचारीहरूको तलबभत्ता र शाही विमान विभागको खर्च : यी तीन प्रकारको खर्चको व्यवस्था यसै ऐनबाट गरेको छ। विशेष गरी यो ऐनको दफा १८ र १९ उल्लेखनीय छन्। दफा १८ मा राजदरबारको खर्च बढाउने सम्बन्धमा उल्लेख गरिएको छ। जसअनुसार ऐनमा व्यवस्था गरिएका खर्चहरूमा कुनै हेरफेर वा बढाउन आवश्यक छ भन्ने राजालाई लागेका त्यस विषयमा प्रधानमन्त्री, राष्ट्रिय पञ्चायतका अध्यक्ष, राजसभा स्थायी समितिका सभापति, अर्थमन्त्री वा अर्थराज्यमन्त्री, राजाको प्रमुख स्वकीय सचिव वा स्वकीय सचिव र राष्ट्रिय पञ्चायतको आर्थिक समितिका सभापति रहेको समिति बन्नेछ। त्यस समितिमा खर्च बढाउने प्रस्तावमा छलफल हुनेछ र उक्त समितिले प्रतिवेदन पेस गरी राजासमक्ष पेस गर्नुपर्नेछ। त्यस समितिले पेस

गरेको सिफारिसबमोजिम कुनै रकम बढाउन राजालाई आवश्यक छ भन्ने लागेमा आदेश जारी गरी राजपत्रमा प्रकाशित गरिनेछ र राजको खर्च बढ्नेछ ।

माथि उल्लिखित तीनै शीर्षक राजपरिवारको तलब भत्ता, विशेष खर्च, राजदरवारको कर्मचारी प्रशासन खर्च, राजदरवारको वायु सेवाको खर्च वा कुनै प्रकारको खर्चमा पूरा, आंशिक वा केही समयका लागि कटौती गर्नुपर्ने भन्ने त्यो राजाले मात्र गर्ने सक्ने धारा १९ ले गरेको छ । ०४६ सालको जनआन्दोलनपछि निर्मित नेपाल अधिराज्यको संविधान, ०४७ ले यस संविधानसँग बाभ्रिने ऐन कानून खारेज हुने व्यवस्था गरेको छ । सबै कानूनहरू संविधानबमोजिम सुधार गरिनेछ भन्ने कुरा उल्लेख भएको थियो । तर, संविधान जारी भएको यति लामो समय वितिसक्दा र संसदीय अभ्यासको १० वर्षसम्म यस्तो ऐनलाई संशोधन गर्न कुनै काम गरिएन । बरु, ०५९ असोज १८ गतेको प्रतिगमनपछि लोकेन्द्रबहादुर चन्दको मन्त्रिमण्डलको सिफारिसमा राजा ज्ञानेन्द्रले राजपरिवार खर्च व्यवस्था ऐन, ०३१ को अध्यादेशद्वारा संशोधन गरी साविक दफा १८ लाई खारेज गरी नयाँ दफा १८ राखेका छन् । जसबमोजिम दरवारको खर्चको वृद्धि गर्न आवश्यक छ भनी राजालाई लागेमा कसैसँग परामर्श लिनुपर्ने छैन । आफ्नै इच्छामा रकम वृद्धि गर्न आदेश दिनसक्ने छन् । राजाको सो आदेश राजपत्रमा प्रकाशित गरिने र सो आदेश ऐनसरह मानिने व्यवस्था गरियो । पञ्चायतकालमा पनि राजालाई नदिएको अधिकार यो संशोधन ऐनले दियो र राजाको स्वेच्छाचारितालाई बढावा दियो । राजा, राजपरिवार र राजदरवारको खर्चमा स्वेच्छाचारिता देखिएको यही ऐनका व्यवस्थाले गर्दा हो ।

०४६ सालको जनआन्दोलनपछि बनेको पहिलो बहुदलीय अन्तरिम सरकारको बखतमा राजदरवारको खर्च ४ करोड २३ लाख रुपियाँ थियो भने यो बढेर अहिले ३३ करोड ७५ हजार भएको छ । यसरी यो खर्च विगत १४ वर्षमा झन्डै आठ गुणाले बढेको छ । यो देशले धान्न नसक्ने खर्च हो । यो खर्चको बढ्तीलाई अवलोकन गर्ने हो भने ०४८ सालमा नेपाली काङ्ग्रेसको पहिलो बनेको सरकारले चारवटा बजेट पेस गर्दा राजदरवार खर्चलाई डेढ गुणा बढाइदियो । आर्थिक वर्ष ०४७/०४८ मा ४ करोड २३ लाख भएको खर्च ०५१/०५२ मा ६ करोड ५ लाख रुपियाँ पुग्यो । ०५१/०५२ को नेपाल कम्युनिस्ट पार्टी (एमाले) को सरकारको पालामा ३७ लाख थपिएको देखिन्छ । त्यसपछि काङ्ग्रेसको सरकारले ५४ लाख थप्यो । २०५४/०५५ मा भएको राप्रपाको सरकारले ३८ लाख थप्यो । फेरि ०५५/०५६ मा काङ्ग्रेसको सरकारले १ करोड थप्यो । ०५६/५७ मा नेपाली काङ्ग्रेसको सरकारले ४४ लाख थप्यो र फेरि दुई वर्षमा नेपाली काङ्ग्रेसको सरकारले झन्डै १ करोड रुपियाँ थप्यो । त्यसपछि काङ्ग्रेसकै अर्थमन्त्री रामशरणमहतले ०५८/०५९ मा अधिल्लो वर्ष आफूले विनियोजन गरेको रकममा २ करोड ३३ लाख बढी थपिदिए । नेपाली काङ्ग्रेस फुटेर नेपाली काङ्ग्रेस प्रजातान्त्रिक बनेपछि त्यस पार्टीका प्रधानमन्त्री तथा अर्थमन्त्री शेरबहादुरले ६१ करोड ९० लाख पुऱ्याइदिए । ०६०/०६१ मा दरवारको विकास खर्च काटिएको हुँदा राप्रपाका प्रकाशचन्द्र लोहनीले ३३ करोड ७५ हजार बनाए । चार पार्टीको सरकारमा नेकपा (एमाले) को उप-प्रधानमन्त्री तथा अर्थमन्त्रीले ३३ करोड ७५ लाख यथावत् राखिदिए । यसरी विगत १४ वर्षको राजदरवार खर्च अवलोकन गर्दा यो खर्च झन्डै आठ गुणा वृद्धि भयो यो बढाउने काम विभिन्न समयमा भएको नेपाली काङ्ग्रेसको सरकारले गरेको हो र यो ०५९/०६० मा एकैचोटि ठूलो वृद्धि नेपाली काङ्ग्रेसमा फुट भएपछि प्रधानमन्त्री अर्थमन्त्री शेरबहादुरले गरेका हुन् । यो कुरा तलको तालिकाले पुष्टि गर्दछ । यो तालिकाले पनि के देखाएको छ भने पछिल्लोपटक शेरबहादुरले नेतृत्व गरेको एमालेसमेत संलग्न रहेको सरकारको बखतमा राजदरवार खर्च बढेको थिएन । यथावत् रहेको थियो ।

०५८ जेठ १९ गतेको राजदरवार हत्याकाण्डपछि राजदरवारमा तलब र भत्ता खाने राजपरिवारको सदस्य सङ्ख्या घटेको अवस्थामा त्यसको लगत्तैपछि राजदरवार खर्च एक्कासि बढ्यो । यो राजदरवार खर्च बढ्ने औचित्य देखिँदैन । न यो वृद्धि तलब भत्ता खाने सदस्य सङ्ख्या बढेर भएको हो, न महँगी बढेर भएको हो, न त यसमा कुनै पारदर्शी कारण नै देखिन्छ । देशको आर्थिक अवस्था कमजोर भइरहेको कमचारीहरूले कानूनबमोजिम तलब वृद्धिको सुविधा नपाई रहेका अवस्थामा जनताबाट राजदरवार खर्च घट्टनुपर्छ भन्ने कुरा उठ्नु न्यायसङ्गत हो । यही कुरा ०६० सालको आन्दोलनमा सडकबाट उठेको थियो र अहिले पनि राजदरवारको खर्च घटाउनुपर्ने आवश्यकता विद्यमान नै छ । यसै सन्दर्भमा ०६१ असार २१ गते शेरबहादुरको नेतृत्वमा नेकपा (एमाले) नेपाली काङ्ग्रेस प्रजातान्त्रिक, राप्रपा सद्भावना र राजाका दुई प्रतिनिधि राखेर चार पार्टीको सरकार बनेको थियो । जसमा एमालेका भरतमोहन अधिकारी उपप्रधानमन्त्री तथा अर्थमन्त्री हुनुहुन्थ्यो । माथि उल्लेख भएकै छ राजदरवारको खर्चलाई घटाउने अधिकार राजालाई मात्र छ । कानून नफेरी यो खर्च घटाउन सकिन्न । यसकारण खर्च घटाउन कानून फेर्नुपर्ने । कानून या त राजाले अध्यादेशद्वारा फेर्न सक्छन् या संसदले कानून बनाएर फेर्न सक्छ । आफ्नै खर्च घटाउने कानून फेर्न राजा किन मान्थे ? यसकारण संसद् नभई कानून नफेरिने भयो । यही कुरालाई तत्कालीन उपप्रधानमन्त्री तथा अर्थमन्त्री भरतमोहन अधिकारीले एक सार्वजनिक कार्यक्रममा र *नवयुग*को लेखमा दरवारको खर्च घट्टनुपर्छ, यो घटाउन संसद्बाट कानून बनाउनुपर्छ भन्नुभएको थियो । यस्तो खुला तथ्य हुँदाहुँदै पनि केही उच्छृङ्खल तत्त्वले एमालेले सडकमा ठूलो स्वरमा राजदरवार खर्च घटाउँछु भनेको थियो तर सरकारमा पुगेपछि बढायो भनेर भूटो प्रचार गर्न पनि पछि परेनन् ।

सुरक्षा खर्चमा सेनातर्फ निकै वृद्धि भएको देखिन्छ । जनआन्दोलनपछि पहिलोपटक गठन भएको बहुदलीय अन्तरिम सरकारको पालामा एक अर्ब १५ करोड १४ लाख भएकोमा आर्थिक वर्ष ०६१/०६२ मा ९ अर्ब २१ लाख रुपियाँ पुगेको छ । यसरी सेना खर्च आठ गुणा बढेको देखिन्छ । माओवादीहरूले सशस्त्र सङ्घर्ष सुरु गरेपछि सेनामाथिको खर्च बढ्दै गएको देखिन्छ । माओवादी द्रुन्द्र सुरु भएपछिको आर्थिक वर्ष ०५१/०५२ मा २ अर्ब १३ लाख रुपियाँ थियो भने विगत ९ वर्षमा यो बढेर ९ अर्ब पुगेको छ । यो बढ्ती नेपाली काङ्ग्रेस सरकारमा भएको बखत देखिन्छ । ०५६ सालको आमनिर्वाचनपछि यो खर्च तीव्र गतिका साथ बढेको देखिन्छ । काङ्ग्रेसमा विभाजन भई नेपाली काङ्ग्रेस प्रजातान्त्रिक भएपछि निकै बढेको देखिन्छ भने राप्रपाका प्रकाशचन्द्र लोहनी अर्थमन्त्री भएका बखत ८ अर्ब ५३ करोड ९५ लाख रुपियाँ देखिन्छ । ०६१ असार २१ गते बनेको

चार पार्टीको सरकारमा अर्थमन्त्रालय एमालेको जिम्मामा परेको थियो। आर्थिक वर्ष ०६१/०६२ को बजेटमा ५० करोड ९६ लाख कम रकम विनियोजन गरेको देखिन्छ। चार पार्टीको सरकारले माओवादीलाई शान्तिवार्तामा बोलाएको र बजेट शान्तिको बजेटको रूपमा प्रस्तुत गरी शान्ति सचिवालयको व्यवस्था भएको, त्यसका लागि बजेट विनियोजन भएको कुरालाई सम्मान गर्दै सेनाको खर्च पनि ५० करोड कटौती गरेको थियो। यो सामान्यतया नहुने कुरा हो। सशस्त्र मुठभेडमा रहेको सेनाको खर्च घट्टैन सामान्यतः। राजनीतिक सन्देश दिने उद्देश्यबाट विनियोजित रकम घटाइएको थियो। तर, माओवादीहरू वार्तामा आएनन्। सरकार र माओवादीहरूको सशस्त्र भिडन्त भइरह्यो। सेना र प्रहरीका जवान मारिने, उनका परिवारलाई क्षतिपूर्ति दिने लडाइँमा सेना परिचालन गर्दा विविध प्रकारका खर्च बढ्ने हुन्छ नै। यो सबैले जानेको कुरा हो। यस्तो बखत सेनाबाट, प्रधानमन्त्रीबाट बारम्बार सेनाको खर्च बढाउन दबाव आई नै रह्यो र ०६१ माघ १ गतेको बजेटमा १ अर्ब १८ करोड बजेट विनियोजन गरियो। यसप्रकार ०६०/०६१ को तुलनामा ०६१/०६२ मा ६५ करोड सेनालाई थप रकम दिएको थियो।

सेनाको खर्च बढिरहेछ। माओवादीहरूसँगको सशस्त्र भिडन्तमा सेना परिचालन, राजनीतिक अस्थिरता र उत्तरदायित्व र नियन्त्रण गर्ने संसद् नहुँदा यो बढ्दो छ। देशको अर्थतन्त्रले धान्न नसकिने गरी बढिरहेछ। मन्त्रपरिषद्ले सेनाको सङ्ख्या घटाउने र खर्च घटाउने निर्णय पनि गरेको थियो। तर, त्यसलाई कार्यान्वयन गर्न सकिएन। देशको अर्थतन्त्रले धान्न सक्ने हाम्रो नेपाललाई चाहिने सेना राख्ने निर्णय पनि आजको प्रजातान्त्रिक आन्दोलनसँग जोडिएको छ। जनताप्रति उत्तरदायी संसद्ले व्यापक अग्रगामी सुधारको प्याकेजमा सेनालाई संसद् र संसद्ले निर्वाचित गरेको मन्त्रपरिषद्प्रति उत्तरदायी बनाउनुका साथसाथै सेनालाई आधुनिकीकरण गर्ने, नयाँ सीप, ज्ञान र हातहतियारबाट सुशासित गर्ने र नेपाली जनताप्रति निष्ठावान गौरवशाली उच्च मनोबल भएको राष्ट्रिय सेना बनाउनेतर्फ पनि ध्यान दिनुपर्नेछ।

राजदरबार खर्चको स्थिति

आठ ०८७/०८८ देखि ०६१/०६२ सम्म

०४७/०४८	४ करोड २३ लाख	देवेन्द्रराज पाण्डे (आन्तरिम सरकार)
०४८/०४९	४ करोड ८६ लाख	महेश आचार्य (नेपाली काङ्ग्रेस)
०४९/०५०	५ करोड ३९ लाख	महेश आचार्य (नेपाली काङ्ग्रेस)
०५०/०५१	५ करोड ८२ लाख	महेश आचार्य (नेपाली काङ्ग्रेस)
०५१/०५२	६ करोड ०५ लाख	महेश आचार्य (नेपाली काङ्ग्रेस) ♣
०५१/०५२	६ करोड ०५ लाख	भरतमोहन अधिकारी (नेकपा एमाले) ♣
०५२/०५३	६ करोड ४२ लाख	भरतमोहन अधिकारी (नेकपा एमाले) ♥
०५२/०५३	६ करोड ४२ लाख	रामशरण महत (नेपाली काङ्ग्रेस) λ
०५३/०५४	६ करोड ९६ लाख	रामशरण महत (नेपाली काङ्ग्रेस)
०५४/०५५	७ करोड ३४ लाख	रवीन्द्रनाथ शर्मा (राप्रपा)
०५५/०५६	८ करोड ३४ लाख	रामशरण महत (नेपाली काङ्ग्रेस)
०५६/०५७	८ करोड ७८ लाख	महेश आचार्य (नेपाली काङ्ग्रेस)
०५७/०५८	९ करोड २९ लाख	रामशरण महत (नेपाली काङ्ग्रेस)
०५८/०५९	११ करोड ६२ लाख	रामशरण महत (नेपाली काङ्ग्रेस)
०५९/०६०	६१ करोड ९० लाख **	शेरबहादुर देउवा (नेपाली काङ्ग्रेस प्रजातान्त्रिक)
०६०/०६१	३२ करोड ९१ लाख ७५ लाख	प्रकाशचन्द्र लोहनी (राप्रपा)
०६०/६१ थप ९ लाख *		प्रकाशचन्द्र लोहनी (राप्रपा)
०६०/०६१ कूल		३३ करोड ७५ हजार प्रकाशचन्द्र लोहनी (राप्रपा)
०६१/०६२	३३ करोड ७५ हजार	भरतमोहन अधिकारी (नेकपा एमाले)
०६१/०६२ माघको		३३ करोड ७५ हजार भरतमोहन अधिकारी (नेकपा एमाले) नोट : ♣ असार ३१ गते, ♣ पुस ११ गते, ♥ असार २७ गते, λ आश्विन २९ गतेमा प्रस्तुत भएका

** ६१ करोड ९० लाख ६३ हजारमध्ये विकास खर्च २३ करोड ११ लाख ६३ हजार

* नवयुवराजपछि जन्मेकी छोरीका लागि जन्मनासाथ ९ लाख रुपियाँ दिनुपर्ने भएकाले ९ लाख बढेको

स्रोत : विभिन्न वर्षका बजेट वक्तव्य, आर्थिक सर्वेक्षण ०६१/०६२

सेना र प्रहरीको खर्च

आर्थिक वर्ष	रक्षा खर्च (सेना)	प्रहरी
०४५/४६	८९ करोड ८७ लाख	५४ करोड ३४ लाख
०४६/४७	१ अर्ब २ करोड ७२ लाख	६५ करोड ५ लाख
०४७/४८	१ अर्ब १५ करोड १४ लाख	८९ करोड २२ लाख
०४८/४९	१ अर्ब ४८ करोड ९ लाख	१ अर्ब १५ करोड १९ लाख
०४९/५०	१ अर्ब ७२ करोड ३६ लाख	१ अर्ब ३३ करोड १२ लाख
०५०/५१	१ अर्ब ८७ करोड ७४ लाख	१ अर्ब ४७ करोड ४६ लाख

०५१/५२	२ अर्ब १३ लाख	१ अर्ब ५८ करोड ४ लाख
०५२/५३	२ अर्ब १२ करोड ६४ लाख	१ अर्ब ९२ करोड ६९ लाख
०५३/५४	२ अर्ब ३५ करोड ७६ लाख	२ अर्ब १९ करोड ५८ लाख
०५४/५५	२ अर्ब ५८ करोड २८ लाख	२ अर्ब ४८ करोड ७२ लाख
०५५/५६	२ अर्ब २९ करोड ४८ लाख	२ अर्ब ८९ करोड ७८ लाख
०५६/५७	३ अर्ब ४८ करोड २१ लाख	३ अर्ब २६ करोड ७८ लाख
०५७/५८	३ अर्ब ८१ करोड ३४ लाख	५ अर्ब १८ करोड ३ लाख
०५८/५९	५ अर्ब ८५ करोड ९८ लाख	६ अर्ब ४ करोड ४ लाख
०५९/६०	७ अर्ब ४२ करोड ३ लाख	६ अर्ब २१ करोड ८२ लाख
०६०/६१	८ अर्ब ५३ करोड ९६ लाख	६ अर्ब २२ करोड ४१ लाख
०६१/६२	८ अर्ब ३ लाख	६ अर्ब ७४ करोड ९८ लाख
०६१/६२***	१ अर्ब १८ करोड	-

® संशोधित अनुमान, \$ प्रस्तावित, *** माघको बजेटमा थप रकम

स्रोत : आर्थिक सर्वेक्षण, रातो किताब, अर्थमन्त्रालय

स्वागतयोग्य वक्तव्यको शङ्कायोग्य नियत

कोमल भट्टराई

नि रकुञ्ज राजतन्त्रको अन्त्य र पूर्ण प्रजातन्त्रका लागि आन्दोलनरत सात दलको सरोकारलाई माओवादी पार्टीका अध्यक्षले तत्कालै प्रतिक्रिया दिएपछि त्यसको आलोचना र प्रत्यालोचनाले नेपाली राजनीतिलाई प्रभावित गरिरहेको छ। नेपाली राजनीतिलाई दुई कितामा पुऱ्याई कुनै एक किताको केन्द्र बन्ने राजा र माओवादीको सपना दुवै शक्तिका लागि असम्भव भएपछिको समयमा दिइएको माओवादीको प्रतिक्रिया आफैँमा नेपाली राजनीतिलाई सन्देश हो। सात दलको आन्दोलनमा माओवादी आउने या माओवादीसँग सात दलले सहकार्य गर्ने कुरा असम्भव हुँदाहुँदै पनि अब नेपाली राजनीतिको धुवीकरण प्रक्रिया तेज बन्नसक्ने सम्भावना बढेको छ। यो वक्तव्यमार्फत माओवादीले बहुदलीय प्रतिस्पर्धा स्वीकार गरेको र लोकतान्त्रिक गणतन्त्रका लागि सहकार्य गर्न आएको कुरालाई स्पष्टता र प्रतिबद्धताका लागि माओवादीसँग गम्भीरता र जिम्मेवारीपूर्वक अन्तरक्रिया गरिनुपर्दछ। यो वक्तव्य निरङ्कुशतन्त्रविरोधी आन्दोलनका सन्दर्भमा जतिसुकै स्वागतयोग्य देखिए पनि त्यसको नियतबारे भने छलफल गरिनुपर्दछ।

वक्तव्यमाथि क्रिया-प्रतिक्रिया

माओवादीका वक्तव्यहरू हरेक घटनाहरू र सन्दर्भमा आउने गरेका छन् र ती ध्यानयोग्य भए पनि प्रतिक्रिया दिनयोग्य हुने गर्दैनन्। माओवादीलाई मूलधारको राजनीतिमा ल्याउन विभिन्न राजनीतिक दलहरू र नेताहरूले उनीहरूका सुरक्षाखातिर कैयनपटक गोप्य र स्थानगोप्य, खुला वार्ता गर्दै आएका हुन् र लिखित-अलिखित समझदारीहरूमा पुगेका पनि हुन्। हाम्रो पार्टीका तर्फबाट पनि सिलगुडीदेखि लखनउ वार्ता भएका थिए र विभिन्न कुराहरूमा समझदारीसमेत भएका थिए। लखनउमा हाम्रो पार्टीका महासचिवले माओवादीसँगको गरिएको समझदारीपश्चात् शान्ति स्थापनार्थ नौ बुँदे मार्गचित्र नै नेपाली राजनीतिक मैदानमा प्रस्तावित गरिएको थियो। तर, त्यस मार्गचित्रलाई माओवादीले परोक्ष या अपरोक्ष खण्डन गरेपछि उनीहरू समझदारी र कबुल तोड्नेमा नेपाली राजनीतिमा राजाको लाममै उभिन पुगे। यसकारण माओवादीका यस्ता वक्तव्यप्रति नेपाली राजनीतिमा शङ्का गरिनु स्वाभाविक नै छ।

यसपटक पनि हरेक दलहरूले माओवादीको प्रतिक्रिया-वक्तव्यमा शङ्काकै दृष्टिले विभिन्न अर्थहरू लगाउँदै आएका छन्। कसैले बन्दुक विसाए सहकार्य गरिने, कसैले राजनीतिक दलहरूका नेता र कार्यकर्ताहरूलाई भौतिक आक्रमण र हत्या नगरिने प्रत्याभूति मागे। यसैगरी, कसैले माओवादीको हतास मनस्थिति वा शक्ति क्षीण भएको सङ्केत गरे भने कसैकसैले भारतमा भएको नेताहरूबीचको सहमतिसमेत भनेका छन्। अर्कोतिर प्रतिगमनकारीका पक्षधरहरूले यसै प्रतिक्रिया वक्तव्यलाई आधार मानेर आन्दोलनकारीलाई पनि आतङ्ककारी घोषणा गर्ने धमासा दिए, यस धमासाको लगत्तै काङ्ग्रेसका सभापति गिरिजाप्रसादले माओवादीसँग लुकेर होइन, खुला वार्ता गर्ने जवाफ दिएका छन्। यी केवल तत्कालका प्रतिक्रियाहरू मात्र हुन्। यी खुद्रे प्रतिक्रियाहरूले माओवादीलाई मूलधारमा ल्याउन गरिने सात दलको प्रयासमा तात्त्विक महत्त्व राख्न सक्दैनन् र माओवादीले पनि उसको सो वक्तव्यमा उल्लेखित बहुदलीय प्रतिस्पर्धा र लोकतान्त्रिक गणतन्त्रलगायतका अन्य प्रतिबद्धताबारे स्पष्ट गर्न सात दलले चाहेका हुन् भन्ने अर्थ लगाउनु व्यर्थ छ। मुख्य कुरा त के हो भने दलहरूको प्रयत्न माओवादीलाई सो प्रतिक्रिया-वक्तव्यको सैद्धान्तिक आधारका वारेमा स्पष्ट गराउने हुनुपर्दछ।

माओवादीका तीन जानकारी र एक प्रस्ताव

माओवादी अध्यक्ष प्रचण्डको प्रतिक्रिया-वक्तव्यमा जम्मा चारवटा बुँदाहरूमध्ये तीनवटा जानकारीहरू र एउटा प्रस्ताव छन् । ती हुन् :

जानकारी नं. १. निरकुड्श राजतन्त्रको अन्त्य गर्न सात दलहरूसँग व्यापक सहकार्य र आन्दोलनलाई सशक्त र संयुक्त पार्न तयार हुनसक्ने ।

जानकारी नं. २. आन्दोलनकारीका निःशस्त्र व्यक्तिमाथि भौतिक आक्रमण नगर्न उसका सम्पूर्ण अङ्गहरूलाई निर्देशन ।

जानकारी नं. ३. कथित स्थानीय निर्वाचनको बहिष्कार र राजनीतिक नियुक्तिको भण्डाफोर गर्ने सात दलको निर्णयलाई जोडदार र सक्रिय समर्थन रहेको, र

प्रस्ताव नं. १. माओवादीको बहुदलीय प्रतिस्पर्धा, लोकतान्त्रिक गणतन्त्रप्रतिको प्रतिबद्धतामा शङ्का नगरीकन त्यस पार्टीसँग सहकार्य गर्न र संयुक्त मोर्चालाई खुला रूप दिन सात दल हिचकिचाउन नहुने ।

माथि उल्लिखित तीन जानकारीहरूले तत्कालको नेपाली राजनीतिलाई कुनै मतलब र अर्थ दिन सक्दैनन् । यी जानकारीहरूलाई माओवादीले स्पष्ट गरिहाले पनि आन्दोलनमा सहकार्य गराउन सात दलहरू राजी भइहाल्ने छैनन् । यसैगरी हतियार बिसाएपछि सहकार्य गर्नसकिने जुन सन्दर्भ छ, हतियार बिसाउँदै माओवादी पटकपटक वार्तामा आएको कुरालाई स्मरण गर्नुपर्ने हुन्छ । माओवादी राजनीतिक सुपाच्यताका लागि हतियार बिसाइदिन्छन् र वार्तामा आइदिन्छन् । धेरै वर्ष भएको छैन, माओवादीले काङ्ग्रेससँग मात्र होइन, दलीय स्वरूप भताभुङ्ग पार्न कदम चालिएको 'असोज १८' लाई वैधानिकता दिने गरी राजासँग वार्तामा आएका थिए । त्यसबेला राजा र दलहरू 'एकै काँटका प्रतिक्रियावादी' भन्ने र 'दलहरू देखा आश्चर्य' लाग्थ्यो भन्नेले निरकुड्श राजतन्त्रविरुद्ध सहकार्य गर्न आइपुग्नु पनि आश्चर्य नै हो । तैपनि, सहकार्यमा आउनका लागि यो जानकारीमूलक प्रतिक्रिया वक्तव्य पर्याप्त पनि छैन र नकारात्मक पनि छैन । जानकारी नं. २. ले निःशस्त्र आन्दोलनकारीलाई भौतिक कारवाही नगर्ने भने पनि माओवादीसँग प्रत्याभूति माग्नुको पनि खास अर्थ छैन । आफ्नै पार्टीका वैचारिक प्रतिस्पर्धीहरूलाई त भौतिक कारवाही र सफाया गर्ने पार्टीबाट यस्तो आशा राख्नु बेकार पनि छ, र यस वक्तव्यमा उल्लेखित 'सुराकी', 'अपराधी', 'मुद्दा लगाउने' जस्ता शब्द र वाक्यहरूले उनीहरूको दबदबा भएका स्थानमा दलहरूका कार्यकर्ताहरू सम्मानपूर्वक बाँच्न पाउलान् भन्ने आशा गर्न सक्ने ठाउँ नै दिएको छैन । जानकारी नं. ३. सात दलको निर्णयको समर्थनमा गरिएको भनिने पनि यो माओवादीका लागि हिजोका जनप्रतिनिधिहरूलाई उसले गरेको कारवाहीलाई सुपाच्य गराउने अवसर पनि हो । निर्वाचन बहिष्कार उसको नियमित कार्य र पहिचान नै हो । यसकारण यी सबै जानकारीहरू उसबाट आउनुमा कुनै नौलो सन्दर्भ नै होइन । तर, यी जानकारीहरूमा नै बढी चर्चाहरू भइरहेका छन्, जसले भावी नेपालको राजनीतिमा कुनै ताल्त्विक प्रभाव पार्न सक्दैनन् ।

माओवादीको वक्तव्यको बुँदा ४ मा माओवादीको बहुदलीय प्रतिस्पर्धा, लोकतान्त्रिक गणतन्त्रप्रतिको प्रतिबद्धतामा शङ्का नगरीकन उसको पार्टीसँग सहकार्य गर्न र संयुक्त मोर्चालाई खुला रूप दिन सात दल हिचकिचाउन नहुने एउटा प्रस्ताव राखिएको छ । यो प्रस्तावमा नै आफैँले उसको प्रतिबद्धतामा राजनीतिक दलहरूलाई शङ्कारहित बनाउन नसकेको स्वीकारोक्ति छ र राजनीतिक दलहरू सहकार्य गर्न हिचकिचाउने सम्भावना रहेको कुरा व्यक्त गरिएको छ । माओवादी स्वयम्ले शङ्का गरेको कुराका बारेमा विभिन्न दलका नेताहरू र नागरिक समाजका प्रवुद्ध वर्गहरूले जुन गहिराइका साथ माओवादीको बहुदलीय प्रतिस्पर्धा र लोकतान्त्रिक गणतन्त्रको धारणामा स्पष्टता खोज्नुपर्ने हो, त्यति गहिराइ र गम्भीरताका साथ खोजिएको छैन ।

बहुदलीय प्रतिस्पर्धा तनाम प्रचण्डपथ

माओवादीद्वारा बहुदलीय प्रतिस्पर्धामा आफ्नो प्रतिबद्धता भएको कुरा निरन्तर स्पष्ट पाउँ आएको कुरा सो वक्तव्यमा उल्लेख गरिएको भए पनि उसको प्रतिबद्धता कहिलेदेखि सुरु भएको हो, नेपाली राजनीतिक क्षेत्रलाई जानकारी नै छैन । यो नै प्रथम जानकारी हो भने यस प्रतिबद्धतालाई 'प्रचण्डपथको आलोक' मा या उसका विचारधारात्मक वा सिद्धान्तमा कसी लगाई परख गर्नुपर्ने हुन्छ । अनि मात्र माओवादीको प्रतिबद्धतामा हिचकिचाइरहनु पर्दैन । तर, प्रचण्डपथ या माओवाद या चिनिर्था सांस्कृतिक क्रान्तिको जगमा उभिएको विचार या सिद्धान्तमा बहुदलीयता स्वीकार गर्नसकिने आधार नै छैन । सांस्कृतिक क्रान्ति जसले आफ्नै पार्टीका वरिष्ठ नेताहरूको फरक मतहरूलाई प्रतिक्रियावादी भन्दै दमन गर्‍यो र त्यसैको आधारमा पेरु क्रान्तिको असफलता र शिक्षा र 'नेपालको विशिष्ट परिवेशमा संश्लेषित प्रचण्डपथ' ले बहुदलीय प्रतिस्पर्धामा विश्वास गर्न आइपुगेको कुरालाई सात दलका अन्य घटकहरूले पत्याइहाले पनि बहुदलीय प्रतिस्पर्धामा व्यवहाररत हाम्रो पार्टीले पत्याउनका लागि माओवादीले सैद्धान्तिक आधार दिनुपर्दछ ।

उग्रवादी वामपन्थको सैद्धान्तिक यात्रा द्वन्द्ववादको गलत बुझाइबाट आरम्भ हुन्छ । कुनै पनि वस्तु मूलतः दुई विपरीत तत्वले बनेको हुन्छ, अरु सबै तत्वहरू मूल तत्वका अधीनस्थ हुन्छन् । ती दुईमध्ये एउटा गलत हुन्छ, अर्को सही हुन्छ । गलतलाई हटाएर सहीलाई स्थापित गर्नु क्रान्ति र क्रान्तिकारीहरूको काम हो भन्ने गैरमार्क्सवादी र मार्क्सवादविरोधी व्याख्याले गर्दा समाज र पार्टीभित्र एउटा पक्ष निरपेक्ष रूपले गलत र अर्को पक्ष निरपेक्ष रूपले सही देख्छ । अनि, व्यवहारमा के हुन्छ, भने नेतृत्वले बहुमतको शक्तिद्वारा आफूलाई ठीक सावित गर्दछ । अझ माओवादीजस्तो पार्टीमा बन्दुकले ठीक या बेठीकको फैसला गर्दछ । यसकारण, वामपन्थी उग्रवादले बहुदलीय प्रतिस्पर्धा गर्दछ, भनेर विश्वास गर्न सकिने सैद्धान्तिक आधार नै हुँदैन । यसमा

सैद्धान्तिक आधार नभएको कुरा माओवादीभिन्नको वर्तमान अन्तरसङ्घर्ष नै दृष्टान्तका लागि काफी छ । माओवादी पार्टीको अन्तरसङ्घर्ष नेतृत्वका लागि कृत्रिम सङ्घर्ष नै हो भनेर मान्ने हो भने पनि उनीहरूद्वारा नै नजिकका मित्रशक्तिको रूपमा घोषणा गरिएका मसाल-एकताकेन्द्रका नेता-कार्यकर्ताहरूमाथि गरिएको बर्बरतापूर्ण हमलाले पनि उनीहरू बहुदलीय प्रतिस्पर्धामा आइपुग्दछन् भन्ने आधार भेटिँदैन ।

यसकारण माओवादीले बहुदलीय प्रतिस्पर्धाको बारम्बार रट लगाए पनि विश्वास गर्नसकिने सैद्धान्तिक आधार नदिइकन उनीहरूको प्रतिबद्धतामा हिचकिचाहट र शङ्का रहिरहन्छ, उनीहरूको नियतमा विश्वास गर्न सकिन्न ।

जुलुसमा सैनिक हस्तक्षेप

दैलेख । शाही निरङ्कुशताविरुद्ध आयोजित प्रदर्शनमा हस्तक्षेप गरी सेनाले दुई प्रदर्शनकारीलाई घाइते बनाएको छ । गएको असार ३ गते आयोजित प्रदर्शनका क्रममा एमाले कार्यकर्ता हस्तबहादुर महतारा र नेर्माकपाका कार्यकर्ता जगत रावलको टाउको फुटाउने गरी सेनाको निर्देशनमा प्रहरीले निर्घात कृतेको थियो ।

सदरमुकाममा राजनीतिक दलले दिनहुँ शाही निरङ्कुशताविरुद्ध प्रदर्शन गर्न थालेपछि अत्तालिएको शाही सरकारले सदरमुकामलाई नै निषेधित क्षेत्र घोषणा गरी आफ्नो कायरता प्रदर्शन गरेको छ । सो दिन गणेशचोकबाट निस्केको जुलुसले विभिन्न स्थानमा शाही घोषणाका विरुद्ध नाराबाजी र कोणसभा गर्दै अगाडि बढेको थियो ।

प्रहरीले नेकपा (एमाले) अञ्चल कमिटी सदस्य अमरबहादुर थापा, जिल्ला कमिटी उपसचिव राजबहादुर बुढालगायत तीन दर्जन नेता, कार्यकर्तालाई गिरफ्तार गरेको थियो । जिल्लास्थित राजनीतिक दलले शाही सरकारको दमनकारी रवैयाको कडा विरोध गरेका छन् ।

चलन

नारायण तिवारी

क सले कोट्याउँदैछ ? यसो फर्केर हेर्छु- मेरी सानी छोरी एकातर्फ इसारा गर्दैछे, र भन्दैछे, 'के गरेको त्यो बुवा ?'

म देख्छु- एउटा २०/२२ वर्षको सलसलाउँदो युवक आफ्नो दुवै कान आफ्नै हातले समातेर हाफ उठ्बस् गर्दैछ । मेरो मुखमा व्यङ्ग्यको मुस्कान छरिन्छ ।

'किन हाँस्नुभएको बुवा ? किन कान समातेको बुवा ?' छोरीको डबल प्रश्न फेरि मतिर तैर्छिन्छ ।

आज मेरी छोरीको जन्मदिन ! यही जन्मदिन मनाउन हामी सपरिवार मन्दिर आएका हुन्छौं । र मन्दिरमा देवीको मूर्तिका अघि छोरीलाई ढोगाइदिएर फूल-टीका, प्रसाद ग्रहणपश्चात् देवीको मूर्तिका वरिपरि फेरी लगाउने क्रममा फेरी लगाउँदै आफ्नो कान आफैँ पकडिँदै हाफ उठ्बस् गर्दै गरेको त्यो सलसलाउँदो युवकलाई मेरी छोरीले देखेर आश्चर्यमा परि मलाई प्रश्न गरेको हुन्छे ।

म त्यो युवकलाई यस सहरको व्यापारीपुत्र भनेर सजिलै चिन्छु । र, म यो पनि बुझ्छु- कठै ! कलिलो उमेरमै भगवान्का अघि कान समात्ने स्थितिमा पुऱ्याउने खालको पाप पनि गरिसकेछौं नि हगि ! च्च..च्च...च्च...बरा ! अब भगवान्ले तिमिलो माफी दिइहाल्छन् नि ! भगवान्को पनि यस्तै चलन छ- जति पाप गरे पनि कान समात, मन्दिर धाऊ, लड्डु चढाऊ- सय खून माफ ...!

मनभिन्न हलचल हुँदै छोरीलाई खुसुक्क भन्छु, 'छोरी ! त्यसले कुनै पाप गरेको होला । त्यसैले भगवान्का अघि माफी माग्दै होला !'

'अनि भगवान्ले माफी दिइहाल्नुहुन्छ त ?' छोरी पुनः प्रश्न गर्छे ।

त्यतिबेरसम्ममा त्यो युवक त्यस ठाउँबाट लुप्त भइसकेको हुन्छ ।

'माफी त नदिनुपर्ने हो तर दिनुहुन्छ भगवान्ले ! किनभने भगवान् साँझ दयालु हुनुहुन्छ ।' म साथैमा रहेकी आफ्नी श्रीमतीको मुखमा पुलुक हेर्छु ।

श्रीमती प्रतिक्रिया जनाउँदैनन् । उनलाई थाहा छ- धेरैजसो शास्त्रार्थमा उनी मसित हाँछिन् ।

'नानी छोरी !' म पुनः छोरीतिर उन्मुख हुन्छु, 'यी हाम्रा देवीदेवता छन् नि, साँझ दयालु छन् । जसले जतिसुकै ठूलो अपराध गरे पनि यी पापीहरूले देवीदेवताका अघि कान समाते भने सय खून माफ !'

'आऽऽ यो मन्दिरमा त नास्तिक कुरा नगर्नु नि !' श्रीमती फत्फताउँदै मन्दिरबाट छिटोछिटो बाहिरिन चाहन्छिन् ।

हामी पनि उनलाई पछ्याउँछौं ।

त्यसपछि हामी पुरी-जेरीको दोकानमा पस्छौं ।

प्रायः सकेसम्म हरेक साल छोरीको जन्मदिनमा देवीदेवताको दर्शन र पण्डितजीको दोकानको पुरी-जेरी हजम्- यही हाम्रो छोरीको जन्मदिन मनाउने तरिका बनेको छ ।

पुरी-जेरीमा खर्च हुने पचास रुपियाँले एउटा साधारण केक ल्याउन सकिन्थ्यो होला ! वा त्यतिले साधारण केक नआउने रहेछ भने १०/२० रुपियाँको पाउरोटीलाई केकको रूप दिन सकिन्थ्यो होला । अनि ८/१० वटा मैनवती ल्याएर 'ह्याप्पी बर्थ डे टू यू- ह्याप्पी बर्थ डे टू यू' भन्दै लेघ्रो तान्न सकिन्थ्यो होला ।

'यत्रो हल्लीखल्ली छ, यस घराँ तर हामीलाई त बोलाएनन्'- छेऊछाऊका छिमेकीले भने भन्दै गरुन्- धाक, रवाफ नदेखाएर आफ्नै परिवारबीच उधुम मच्चाएर 'ह्याप्पी बर्थ डे' मनाउन सकिन्थ्यो होला ! तर अहँ ! मलाई यो कहिल्यै पचेन ! यो हाम्रो संस्कार होइन भनेर पनि होइन, विदेशी संस्कार अपनाउँदैमा जात गइहाल्छ भन्ने धारणा बनाएर पनि होइन, हाम्रो संस्कार नै सबै ठीक छन्, बोकी राख्नुपर्छ भनेर पनि होइन, खोइ कुन्नि किन यस्तो 'ह्याप्पी बर्थ डे' मलाई पचेन-पचेन ।

छोरीले पनि 'कि मैनवती वालू ?' भन्दा 'पदैन्' भनिदिन्थी । आमाचाहिँ पनि यो मैनवती वाल्ने-साल्ने होइन, वरु घरमा पण्डितजी बोलाएर विधिपूर्वक पूजापाठ गराएर जन्मदिन मनाउन पाए हुन्थ्यो भन्ने घिड्घिडो ओकल्थी बेला-कुबेला ! अर्थात्, आर्थिक हैसियत कमजोर भएको कुबेला !

'आर्थिक हैसियत कमजोर हुने मान्छेले यो रीतिथिति, परम्परा, धर्मकर्म सबै गर्न धान्न सक्छन् त ?'

फेरि भन्थे- 'मन्दिर जाऊ, ढोग, बस् ! सकियो ।'

देखाउँथे- यी जन मजदुरी गर्ने मान्छेले कहिल्यै पूजापाठ गरेको देखेकी छ्यौ के ?'

म ओठ लेप्प्राउँथे- 'अहँ ! कमसेकम मैले त देखेको छैन ।'

फेरि थप्थे- 'तिम्रो पनि आज शनिवार परेकाले न मन्दिर आउन सक्थौ । नत्र त मैले मात्रै लिएर आउनुपर्थ्यो, होइन त ...?'

श्रीमतीलाई जेसुकै भने पनि भगवान्लाई साँच्चै चाकरी नै चाहिने रहेछ भन्ने गुह्य मभिन्न नखुल्ने कुरै थिएन ।

गरिबको सहारा भगवान् भने पनि गरिबले त भगवान्को छेऊ कान समात्न पुग्ने कहिल्यै समय नै पाउँदैनन् । लौ केही पाप गरेका हुँदैनन्, कान समात्नुपर्दैन अरे तर सधैं अभाव र कष्टसाध्य जीवन किन यिनलाई ?

दक्षिण र उत्तरका देशमा त तै अथवा खान, लाउन पाएका छन्, केही असमानता वितरणमा भए पनि तर यो नेपाल खाल्डोमा यतिविधि तेतीस कोटी देवता बस्छन् भने मूला अढाई करोड मानिसका आँठमा हाँसो उमारिदिन सक्दैनन् यी कोटीकोटी परमेश्वरहरूले ... !

हामी छोरीको जन्मदिन मनाउने काम मन्दिर र पुरी-जेरी दोकानमा सम्पन्न गरेर घर आइपुग्छौं ।

मनमा नानाथरी कुरा खेलिरहन्छन् । मेरी धर्मभीरु श्रीमतीका मनमा पनि नानाथरी कुरा खेलिरहेका हुनसक्छन्, जतिसुकै भगवान्प्रति नतमस्तक भए पनि...।

म त श्रीमतीको आरोपित नास्तिक भएँ नै- पूर्ण नास्तिक पनि हुन सकिन, न हुन सकेँ पूर्ण आस्तिक, कुराहरू नानाथरी खेलिरहने भइहाले ।

मेरी छोरीको बालसुलभ हृदयलाई पनि नानाथरी कुरा खेल्ने भूमि प्रदान गरिदियो त्यस युवकको कान समातेर गर्ने प्रार्थनाले ।

उसले मसित राती सुत्ने बेलामा भनी- 'बुवा ! बुवा ! हामीले पाप गरेका छौं कि छैनौं ?'

मैले सहज भएर उत्तर दिएँ- 'छैनौं !'

'हामीले भगवान्का अघि कान समात्नुपर्दैन त ?'

'अहँ ! पदैन् ।' मैले दृढताका साथ भनँ ।

छोरी केहीछिन चुप लागी र फेरि बोली- 'बुवा ! बुवा ! पाप गर्नेले त सजाय पाउनुपर्छ नि हगि ?'

'हो छोरी ! पाउनुपर्ने नै हो । तर, यहाँ त्यस्तो छैन ...।'

त्यसपछि अचानक उसले भनिदिई- सय खुन माफी दिने भगवान्लाई त्यसो भए हामीले किन मानिराख्ने हगि बुवा ! हामी भगवान् नमान्ने हगि बुवा !'

अप्रत्यासित थियो उसको यो जवाफ । सधैं आमासित लागेर घण्टी बजाउने मेरी छोरी मानौं मलाई 'यस्तै हो भने भगवान् नमान्ने' निर्णय सुनाउँदै थिई ।

उसलाई थाहा थियो- भगवान् मान्ने र नमान्ने द्वन्द्वमा म भगवान् नमान्ने पक्षमा छु र उसकी आमा मान्ने पक्षमा । त्यसैले मैले सुतेकी आमातिर उसलाई आफ्नो निर्णय सुनाउन इसारा गरें ।

'आऽऽ सुत्न पनि दिँदैनन् यी बाउछोरी !' छोरीले केही बोल्नुअघि नै ऊ भगवान् कोठामा एकलै सुत्ने नियतले कुम्लो-कटेरो बोकेर हिँडी ...!

'इमान गुमाएको छैन, यसैमा गौरव गर्छु'

कमला पराजुली

राजनीतिक जीवनका अनगिन्ती उकाली र ओरालीको यात्रा गर्दै कमरेड महेशमणि दीक्षित अहिले ब्रेनट्युमरको अप्रेसन गरेर आफ्नै विद्युयौनालाई विसौनी बनाइरहनुभएको छ ।

दीक्षित वि.सं. १९८६ जेठ कृष्ण चतुर्दशीका दिन पिता लक्ष्मणमणि दीक्षित र माता विष्णुकुमारी दीक्षितका माइला छोरा भएर काठमाडौंको गैरीधारामा जन्मनुभएको थियो । "म अहिलेसम्म कम्युनिस्ट भएर बाँचिरहेको छु, इमान गुमाएको छैन, यसैमा गौरव

गर्छु” भन्नुहुन्छ दीक्षित। भनिन्छ, राजनीतिक नेताको जीवन कहिले चपरीमुनिको बास, कहिले हस्तीनापुरीको राज। लाग्छ, महेशमणि दीक्षितको जीवन पनि यो उक्तिसँगै सार्थक हुन्छ।

काठमाडौंको सम्भ्रान्त दीक्षित परिवारमा जन्मनुभएका महेशमणि को विवाह २००२ सालमा काठमाडौंको कोमलप्रसाद गौतम र मन्दाकिनी गौतमकी ११ वर्षीया छोरी माधुरी दीक्षितसँग भएको थियो। जिजुबाजेकै पालादेखि राणा परिवारसँग निकट सम्बन्ध भएको दीक्षित परिवारमा राणाविरोधी र प्रजातन्त्रप्रेमी विचारको जन्म हुनु चुनौतीकै कुरा थियो।

तर, दीक्षित परिवारभित्र त्यो चुनौतीको विजारोपण महेशमणि आमा विष्णुकुमारीले गर्नुभयो। भारतमा जन्म भएर भारतमै हुर्किएकी विष्णुकुमारी एउटा व्यापारी र जमिनदार परिवारकी छोरी हुनुहुन्थ्यो। त्यतिखेर छोरीलाई औपचारिक शिक्षा दिने चलन नभए पनि भारतीय पत्रपत्रिका पढ्ने र स्वतन्त्रतावादी आन्दोलनप्रति मोह बढ्ने क्रम उहाँमा आरम्भ भयो। सानै उमेरमा लक्ष्मणमणि दीक्षितसँग विवाह भएपछि उहाँको प्रजातन्त्र र स्वतन्त्रताप्रतिको मोह फस्टाउन पाएन। जब आफ्ना छोराहरू थाहा पाउने भए, उहाँ सधैं ‘मेरा छोराहरू गान्धी र नेहरूजस्ता हुनुपर्छ, देशको मुक्तिका लागि लड्नुपर्छ, राणाको निरड्कुशताबाट देशलाई मुक्त गराउनुपर्छ’ भनिरहनुहुन्थ्यो। हरेकपटक आमाको काखमा ढल्किएको छोराको कपाल मुसादेँ ‘छोरा तिमी यो देशको गान्धी र नेहरू बन्नुपर्छ, प्रजातन्त्रको सिपाही बन्नुपर्छ’ भन्नुहुन्थ्यो।

वाल्यकालको विकाससँगै पटकपटक आफ्नी आमाले राखेको आशा र चाहनाअनुरूप महेशमणिमा पनि राजनीतिक भावना र विचारको जन्म भयो। ००४ सालमा बनारसमा आईएस्सी पढ्दै गरेका महेशमणि डिल्लीरमण रेग्मीको सम्पर्कमा पुग्नुभयो। रेग्मीको सम्पर्कले राष्ट्रिय काङ्ग्रेसमा समावेश भएर राजनीति प्रारम्भ गर्नुभएका दीक्षित ००६ सालमा मनमोहन अधिकारीसँगको सम्पर्कबाट प.क.क. कम्प्युनिस्ट विचारतर्फ आकर्षित हुनुभयो। आफ्नी आमाको निरन्तर प्रेरणा र पत्नी माधुरीको सहयोगले उहाँमा कम्प्युनिस्ट विचार र राजनीतिप्रति अझ दायित्वबोध भयो। ००७ साल मङ्सिर महिनामा कमरेड महेशमणि वीरगन्ज मुक्ति सेनाको कमान्डर भएर पार्टीबाट खटिनुभयो। उहाँकी आमा विष्णुकुमारीले क्रान्तिमा विजय गरेर फर्क भनेर दही-अक्षताको टीका लगाएर विदाई गर्नुभयो। तेह्र जना कम्प्युनिस्ट सिपाहीको नेतृत्व गरेर वीरगन्ज परवानीपुर मोर्चामा सामेल भएका कमरेड महेशमणि आमाको आशीर्वादअनुरूप क्रान्ति जितेर बनारस फर्कनुभयो। ००७ सालमा उहाँले कम्प्युनिस्ट पार्टीको सदस्यता प्राप्त गर्नुभयो।

बनारसको रामकोटरामा महेशमणि जजुबाजेको घर थियो, जहाँ त्यतिखेर नेपालबाट जाने राजनीतिक नेता, कार्यकर्ताको ठुलसु, आउने-जाने भइरहन्थ्यो।

उहाँका जिजुबाजे, बाजे र पिताजी राणाका भक्त हुनुहुन्थ्यो। राणाजीकै सद्भावका कारण, उनीहरूकै दान-पुण्य र सहयोगले आफ्नै हैसियत राम्रो भएको हो भन्ने उहाँहरूमा विश्वास थियो। त्यसैले आफ्नो घरपरिवारमा राजनीतिक चलखेल भएको, अझ राणाविरोधी गतिविधि भएको कुरा महेशमणि पिताजीलाई पटककै मन पर्दैनथ्यो। तर, उहाँकी माता विष्णुकुमारीको प्रजातन्त्र र स्वतन्त्रताप्रतिको दृढ अटोटका कारण त्यो घर राजनीतिक घर बन्न पुग्यो।

महेशमणिका दाजु वरिष्ठ साहित्यकार मदनमणि दीक्षित भन्नुहुन्छ- ‘हाम्री माताजी मनमोहन अधिकारीकी असाध्यै भक्त हुनुहुन्थ्यो। राजनीति गर्ने मानिसको जीवन कठिन र दुखी हुन्छ, उनीहरूलाई हामीले सधैं माया र प्रेरणा दिनुपर्छ, सहयोग गर्नुपर्छ’ भन्नुहुन्थ्यो। त्यसैगरी महेशमणिपत्नी माधुरी भन्नुहुन्छ- ‘मेरा पतिसँगै हामीलाई राजनीतिमा डोच्याउने काम सासूआमाबाटै भएको हो। बनारसको हाम्रो घर सेल्टरजस्तै थियो। त्यहाँ मान्छे आउनेजाने र राजनीतिक गतिविधि भइरहने गर्थ्यो। आमा हामी (छोरी-बुहारी) लाई पनि साथ लिएर राजनीतिक कार्यक्रमहरूमा सहभागी हुन जानुहुन्थ्यो।’

तर, २००७ सालबाट उहाँहरूको आर्थिक अवस्था धेरै नै विग्रियो। बग्गीमा चढाएर छोरी-बुहारीलाई सवार गराउने दीक्षित परिवारमा दैनिक सडक टार्न पनि धौधौ हुन थाल्यो। महेशमणिका दाजु (मदनमणि) ००३ सालदेखि वीरगन्ज हाइस्कूलमा हेडमास्टर भएर रहनुभएको थियो। बनारसको सडकटग्रस्त आर्थिक समस्याका कारण महेशमणि आमा लालगयात परिवारका सबै सदस्य ००७ सालबाट वीरगन्जको खेती भएका ठाउँमा बस्न थाल्नुभयो।

वीरगन्ज बसाइँ-सराइपछि आर्थिक अवस्था भन्ने दयनीय र गिर्दो रहयो। महेशमणि पूर्णकालीन राजनीतिक कार्यकर्ता। नियमित आम्दानीस्रोत नभएको। बालबच्चा लालनपालन, दैनिक घरखर्चको गुजारा नै समस्या बनेको अवस्था। महेशमणिसँगै उहाँको जीवन सहयात्री माधुरी दीक्षित पनि अनेमसङ्घको पूर्णकालीन कार्यकर्ता भएर आन्दोलनमा सहभागी भएको त्यो परिस्थिति ज्यादै अप्ठ्यारो थियो।

वि.सं. १९८५-८६ मा विशालनगर-हाँडीगाउँमा २९ रोपनी जग्गाको कम्पाउन्डमा अर्वास्थित महलमा बसेको खरिदार लक्ष्मणमणि दीक्षितको त्यो परिवारका लागि ००७ सालपछाडि वीरगन्जको कुमालटोलको त्यो विपन्न बसाइ कम कष्टकर र दर्दनाक थिएन। महेशमणि पिता आफ्नो छोराको मूर्खताले त्यो अवस्था आएको, राणाविरोधी आन्दोलनमा लागेर आफैँ खाल्डो खनेको भन्दै रिसाइरहनुहुन्थ्यो। गाउँको खेतीपातीको आम्दानीसमेत नाकाबन्दी गराई दिएर अझ धेरै दुःख पाएर चेतून् भन्नुहुन्थ्यो। तर, उहाँकी माता जस्तै दुःखद परिस्थितिमा पनि कहिल्यै विचलित हुनुभएन। ‘राजनीति गर्ने, देशलाई शोषणबाट मुक्त गर्ने सिपाहीको जीवन यस्तै हुन्छ, यो दुःखमा कहिल्यै विचलित हुनुहुँदैन’ भनेर आफ्ना छोरा-बुहारी र परिवारलाई ढाडस दिएर सम्झाउनुहुन्थ्यो। ००७ देखि ०१७ सालसम्म महेशमणि चारपटक गिरफ्तार हुनुभयो भने ०१७ लदेखि ०४६ को जनआन्दोलनसम्म तीनपटक गिरफ्तार हुनुभयो।

तर, विडम्बना, जुन माताजीले आफ्ना छोरालाई नेहरू र गान्धी बनाउने सपना पालेर हौसला दिनुभयो, साथ दिनुभयो, उही माताजीलाई आफ्ना छोराहरूले विरामी पर्दा औषधिसमेत किनेर खुवाउन सकेनन्। यो कारुणिक क्षणको संस्मरण गर्दै मदनमणि भन्नुहुन्छ- ‘हाम्रा पिताजी चन्द्रशमशेरका पालामा खरिदार हुनुहुन्थ्यो। बाजेहरू पाँच भाइ हुनुहुन्थ्यो। त्यसमध्ये मेरा बाजे असाध्यै चलाख हुनुहुन्थ्यो। चन्द्रशमशेरले धेरै विश्वास गरेर भरोसा मान्थे। चन्द्रशमशेरलाई आवश्यक परामर्श र साथ दिइरहनुहुन्थ्यो। भीमशमशेर अलि जाली र षड्यन्त्रकारी थिए। हाम्रो बाजे त्यो भीमशमशेरको जाल र षड्यन्त्रबाट चन्द्रशमशेरलाई सतर्क गराइरहनुहुन्थ्यो। वि.सं. १९८६ मा २९ वर्षको राज्यकाल चलाएर चन्द्रशमशेरको देहान्त भयो, भीमशमशेरले राजगद्दी पाए। भीमशमशेरको चाकडीमा भेटी चढाउन सबैजना गए। तर, दीक्षित परिवार चन्द्रशमशेरको देहान्तपछि शोकाकूल भएर बसे। भेटी चढाउन गएनन्। उता भीमशमशेरको मनमा दीक्षित परिवार मेरो पक्षमा छैन भन्ने विश्वास पयो। बाजेका सात भाइ छोरा मध्ये छ, भाइ जागिरे। हाम्रा पिताजी साहिला, पिताजीको जागिर चाहिँ त्यतिखेर जिन्सी अड्डामा थियो। उहाँका हाकिम केशवशमशेर थिए

रे ! अड्डाको काम राणाजीहरूलाई आवश्यक सामान बेलायतदेखि भिकाउने हुन्थ्यो । नगदी र जिन्सी कारोबार भएकाले धेरै संवेदनशील पनि थियो । त्यही क्रममा भीमशमशेरको आँखा बाजेबाट हाम्रा पिताजीतर्फ सरें ।'

'त्यतिखेर (१९८७ तिर) चन्द्रशमशेरकी रानीले लन्डनबाट हीराको कण्ठ मगाइन् । पिताजीले त्यो कण्ठ लगेर दरवारमा बुझाउनुभयो । त्यो कण्ठको मोल त्यतिखेर ७२ हजार थियो । तर, पिताजीको विरुद्ध षड्यन्त्र गरिरहेकै बखत हाम्रा आफ्नै मामाले पिताजीले लन्डनबाट हीराको माला मगाएको तर कतै पनि नबुझाएको आरोप लगाएर भीमशमशेरकहाँ उजुरी दिए । सो उजुरीबमोजिम पिताजीको जायजथा सर्वस्वहरणसहित जेल सजाय, दण्ड दिने भन्ने कुरा भयो । तर, भीमशमशेरले पहिलेदेखि नै मानी-पूजी आएका ब्राम्हण परिवार भएका हुनाले सर्वस्वहरण माफी गरी बिगोबमोजिमको मूल्य तिराउने भनेर फैसला सुनाए । सो फैसलाअनुसार हाम्रा पिताजीले त्यस समय (वि.सं. १९८७-८८) मा त्यति बिगो तिर्ने उहाँको पिताजीबाट अंशमा पाएको विशालनगर-हाँडीगाउँको २९ रोपनी जग्गा, घर, गोकर्णको १४ रोपनी जग्गा, बागमती नदीकिनाराको पश्चिमपट्टिको १० रोपनी जग्गा र सिरहाको लहाननजिकैको ५५ बिघा जग्गा सबै खतम भयो । त्यही पूर्वाग्रही र षड्यन्त्रपूर्ण दण्ड जरिवानाका कारण परिवार तहस-नहस भयो । तर पनि भीमशमशेरले मलाई माफी-मिनाहा गरे भनेर राणाप्रतिको विश्वास र कृतज्ञता पिताजीमा कहिल्यै हटेन । सधैं छोराले राजनीति गरेको वितृष्णा, विरोध र गुनासो नै हुन्थ्यो । त्यही दुःखद परिस्थितिमा नै ०२५ सालमा वीरगन्जमै पिताजी पनि स्वर्गीय हुनुभयो ।'- मदनमणिगो गुनासो छ ।

यसरी कष्टप्रद परिस्थितिको सामना गर्दै उहाँहरू अगाडि बढिरहनुभयो । ०२९ सालतिर उहाँहरू सबै काठमाडौँ आएर आफ्नी ठूला दिदीको घर (गुच्चाटोलमा) डेरा गरी बस्नुभयो । वीरगन्जमा बाँकी भएको ८-१० बिघा खेतीको आम्दानी त्यतिखेरको जीविकाको आधार थियो । केही समयपछि पुनः महेशमणि दुई वर्ष पत्नी र छोराछोरीसहित ससुरालीमै बस्नुभयो । दुई वर्षपछि माधुरीले वीरगन्जको जग्गा बेचेर, माइतीबाट सहयोग मागेर काल्यारामा दुई आना तीन पैसा जग्गा किनेर एउटा सानो घर बनाएर सन्नुभयो ।

महेशमणिगो छोरी उषा भन्नुहुन्छ- 'त्यतिखेर पनि हाम्रो स्थिति ज्यादै दुःखद थियो । कहिलेकाहीं त एक छाक मात्र भात खान्थ्यौं । धेरैजसो आलुमा भोलो हालेर खान्थ्यौं । दाल, भात, तरकारी सबैथोक त प्रायः हुँदैनथ्यो । स्कूलको फि तिर्ने, ड्रेस किन्न, घरमा लगाउने लुगा किन्न सधैं अभाव नै हुन्थ्यो । तर, आमा कहिल्यै विचलित हुनुभएन । छटपटाउनुभएन । राजनीति गर्ने मान्छेको यस्तै हो, एकदिन बेला आउला, दुःख नमान्नुहुन्थ्यो । यस्तो अवस्थाबाट हामीले मुक्ति पाएको भनेको दाजुभाइले कमाउन थालेपछि मात्रै हो । तर, ती दुःखका दिनले नै हामीलाई हौसला र प्रेरणा दिएर यहाँसम्म ल्याए । बाबाले सम्पत्ति कमाउनुभएको भए सायद मासिएर जान सक्थ्यो तर हामीलाई धेरै इज्जत दिनुभएको छ, जुन अमूल्य छ, किन्न सकिँदैन ।'

महेशमणिगो राजनीतिक व्यक्तित्वसँगै लेखकीय व्यक्तित्व पनि त्यत्तिकै महत्त्वपूर्ण छ । पार्टीका पर्चाहरू लेख्ने क्रममा लेखनयात्रा आरम्भ गर्नुभएका दीक्षितले ०२४ सालदेखि पत्रपत्रिकामा लेख-रचनाहरू छपाउन थाल्नुभएको हो । अहिलेसम्म उहाँका ४ हजारजति राजनीतिक लेखहरू प्रकाशित भएका छन् भने अनुवाद र अन्य गरेर करिब ३० लाख जति शब्द लेखनमा खर्चेका छन् । त्यस्तै उहाँले नेकपाको ५० वर्षको इतिहासको पहिलो र दोस्रो खण्ड लेखी सकेर प्रकाशनका लागि नेकपा (एमाले) केन्द्रीय कार्यालयमा जिम्मा लगाइसक्नुभएको छ । मार्क्सवादी साहित्य, दर्शन र लेखनमा निरन्तर लागिरेरहुनु उहाँको अर्को विशेषता हो ।

महेशमणिगो दुई छोरा र एक छोरी छन् । उहाँकी पत्नीसँगै सन्तान पनि राजनीतिक परिवेशबाट अलग भएनन् । ठूला छोरा प्रभात दीक्षित प्राज्ञिक क्षेत्रमा छन् भने कान्छा छोरा अरुण दीक्षित फिजिसियन डाक्टर छन् । छोरी उषा अखिल नेपाल महिला सङ्घकी कार्यकर्ता हुन् । सुन्दा अनौठो लाग्छ, त्यस्तो कष्टकर आर्थिक अवस्थाबाट गुञ्जेका छोराछोरीले कसरी राम्रो अध्ययनको अवसर पाए होलान् त ?

माधुरी भन्नुहुन्छ- 'एकातिर घरको साँभविहानको छाक टार्ने समस्या, अर्कोतर्फ सङ्गठनको काम । त्यो समस्याको समाधान गर्न मैले ००८ साल साउनमा जन्मिएको मेरो जेठो छोरो प्रभातलाई आठ महिनामै काठमाडौँमा माइतीघर ल्याएर छाडिदिएँ । ऊ माइतीमै बढ्यो, त्यहाँ हुर्कियो, त्यहाँ पढ्यो । यो सबै दुःखको कुरा उसलाई केही पनि थाहा छैन । उसले देख्न, भोग्न केही परेन । त्यसैले बेलाबखत ऊ भनिरहन्छ- 'मलाई त आमाले हेर्नु नै भएन, जन्माएर छाडेको छोरो ।' यो कुराले मेरो मन दुख्छ पनि । तर, के गर्ने ? त्यो मेरो वाध्यता र विवशता थियो ।'

उहाँका कान्छा छोरा डा. अरुण (जन्म २०१४ कार्तिक) भन्नुहुन्छ- 'सायद म १० वर्षजतिको हुँदा हुँ, स्टोभ बिग्रिएर बनाउन लगेको थिएँ । तर, त्यहाँ मलाई 'तँ त्यो घरको नोकर होस् ?' भनेर प्रश्न गरियो । मैले जीउमा लगाएको कपडा, मेरो अवस्था र आकृतिलाई हेरेर त्यो प्रश्न गरिएको हुनसक्छ । त्यो क्षण मेरालागि ज्यादै पीडादायी भयो । अर्को एकपटक त्यसै समय म लामो कमिज र कट्टु लगाएर स्कूल जान्थेँ । त्यो दिन मेरो कट्टु पछाडिपट्टि पूरै फोटेको थियो । आमसँग नयाँ कट्टु किन्ने पैसा थिएन । म कमिजले फाटेको कट्टु देखिन्छ भनेर भयभीत थिएँ । विकट आर्थिक अवस्थाभित्रको यो मेरो सानो सम्झना हो । तर स्कूलका शिक्षकहरू र गन्नेमान्ने भनिएका मान्छेबाट हेल्लाँ र दुर्यवहार भएको मैले कहिल्यै थाहा पाइँन । सम्पत्ति त्यागेर पनि प्रजातन्त्रका लागि राजनीति गर्ने परिवारका छोराछोरी हुनु भनेर सबैले माया र सहानुभूति राख्थे । त्यही माया र सम्मानका कारण जस्तै दुःखद घडीमा पनि बाबाले राजनीति गरेबापत हामीलाई कहिल्यै पश्चाताप भएन ।'

तर, त्यति भएर पनि निरन्तर बगिरहने पानीभँै उहाँको राजनीतिक यात्रा चली नै रहयो । सन्तानको शिक्षादीक्षाको क्रम पनि दुःख-सुखमा चली नै रहयो । ०३४ साल (सन् १९७७) मा नेकपा मानन्धरलाई रुसमा हेल्थ अिसिस्टेन्ट पढाउन पठाउने पाँचवटा कोटा आयो । त्यसैमध्येको एउटा कोटा महेशमणि दीक्षितका कान्छा छोरा अरुणले पाए । साढे तीन वर्षको पढाइपश्चात् हेल्थ अिसिस्टेन्ट भएर उनी नेपाल फर्किए । त्यसको छ महिनापछि पुनः नेपाल विश्वशांति समितिको तर्फबाट उनले एमबीबीएस पढ्ने अवसर पाए । छ वर्षपछि उनी जनरल फिजिसियन भएर फर्किए ।

अहिले उहाँ पत्नी माधुरी, कान्छा छोरा डा. अरुण र बहारी दीभा दीक्षितको हेरचाहमा हुनुहुन्छ । अहिले पनि उहाँ भन्नुहुन्छ- 'मेरो राजनीतिको प्रेरणा र हौसला मेरी माताजी हो, अनि मेरो गुरु र नेता मेरी माधुरी हो । म माधुरीकै साथ र सहयोगले अविचलित रूपमा यहाँसम्म आइपुगेको छु ।' उहाँले आफ्नो सुख र खुसीको क्षण आफ्ना नाति-नातिनाको सफलता, खुसी र उज्यालो अनुहार देख्नुलाई ठान्नुहुन्छ भने सबैभन्दा धेरै दुःखद क्षण ०३२ सालतिर राजावादी रायमाझीको विरोध गरेबापत त्यही राजावादी रायमाझीले नै आफूलाई कम्युनिस्ट पार्टीबाट निष्कासन गरेको कुरालाई ठान्नुहुन्छ । जुन कुराले अहिले पनि उहाँ स्तब्ध

हुनुहुन्छ । पार्टी र देशप्रति इमानदार र सत्यनिष्ठ भएर लागि रहनुपर्छ, एकदिन अवश्य नै लक्ष्य प्राप्त हुन्छ, भन्दै बिछ्यौनाबाट प्रेरणा दिनुहुन्छ, उहाँ अहिले पनि हामीलाई । हामी सबैले सलाम गर्नुपर्छ, महेशमणिको अविरोध क्रियाशीलता र धैर्यतालाई ।

सन्दर्भ सामग्री

- २०५९ चैत ५ गते बुधवार, सीमाङ्कन साप्ताहिकसँगको अन्तर्वार्ता ।
- महेशमणि दीक्षितसँगको कुराकानी
- महेशमणि दीक्षितकी पत्नी माधुरी दीक्षितसँगको कुराकानी
- महेशमणि दीक्षितका छोरा डा. अरुण दीक्षितसँगको कुराकानी
- महेशमणि दीक्षितकी छोरी उषा दीक्षितसँगको कुराकानी
- महेशमणि दीक्षितका दाजु मदनमणि दीक्षित र भाउजु रीता दीक्षितसँगको कुराकानी

राजाको हुकुमी शासन पूर्णतः असफल भएको छ

वामदेव गौतम, स्थायी कमिटी सदस्य

० नेकपा (एमाले) लगायत सात दलको आन्दोलनले राजाको निरङ्कुशतालाई परास्त गर्ने गरी गति लिन नसकेको जनगुनासो छ नि ?

- जनगुनासा आफ्नो ठाउँमा नाजायज छैनन् । ००७ देखि ०४६, ०५९, ०६१ र ०६२ सम्म जनगुनासाहरू छन् । राजाको प्रतिगमनलाई पराजित गर्ने गरी शक्ति सङ्गठित भएको छैन, यो साँचो कुरा हो । तर, यो निरन्तर सङ्गठित र विस्तार भइरहेको छ । पराजित गर्ने गरी जब शक्ति सङ्गठित हुन्छ, त्यसपछि लडाईं टुङ्गिन्छ । अहिले हामी तयारीकै चरणमा छौं । आन्दोलन सङ्गठित गर्ने, अगाडि बढाउने, विस्तार, व्यापक र सशक्त बनाउने काम हामीले सँगसँगै गरिरहेका छौं । जनगुनासालाई महसुस गर्दै आफूलाई सुदृढ गर्ने दिशामा हामी निरन्तर क्रियाशील छौं ।

० निरङ्कुशताविरुद्ध लडिरहँदा पनि माओवादीले अवरोध किन पुऱ्याइरहेका छन् ? तपाईंले हालै माओवादी नेतृत्वसँग कुरा गर्दा यो विषय उठेन ?

- राजनीतिक पार्टी वा सङ्गठनलाई उसले गर्ने निर्णयका आधारमा विश्वास वा अविश्वास गर्नुपर्छ । व्यवहार पनि त्यत्तिकै गम्भीर सवाल हो । गल्ती कमजोरीहरू व्यवहारमा छन् भने सच्याउन पार्टी र उसको नेतृत्व तयार छ कि छैन भन्ने सवाल महत्त्वपूर्ण हुन्छ । अहिले पनि देशका विभिन्न भागमा माओवादीका तर्फबाट भएका दलहरूलाई अवरोध पुऱ्याउने र कार्यकर्ताको हत्या गर्ने काम कदापि स्वीकार्न सकिन्न । तर, अहिले नेतृत्व त्यसप्रति पहिलेभन्दा सचेत, गम्भीर र चिन्तित भएको पाइएको छ । यसको मतलब उनीहरू यी गलत काम सच्याउन तयार छन् भन्ने हो । तर, उनीहरूले पूरै सच्याएर सोहीअनुसारको व्यवहार गरे भने मात्र हामी विश्वास गर्न सक्छौं । अहिले पनि आलोचना गर्दै उनीहरूलाई व्यवधान खडा नगर्ने बाटोमा कसरी ल्याउन सकिन्छ ? यो दिशातर्फ प्रयत्न गर्नुपर्छ ।

० सात दल र माओवादीबीच सहकार्यको सम्भावना कतिको छ ?

- सहकार्यको सम्भावना छँदैछैन भन्न मिल्दैन । राजनीतिक परिस्थितिले ठूलठूला दुश्मनहरूलाई पनि एउटै ठाउँमा ल्याएर सहकार्य गराएका धेरै ऐतिहासिक घटना संसारमा छन् । नेपालमा त्यस्तो हुँदै नहोला भन्न सकिन्न । तर, तत्काल विचार गर्दा माओवादीको बोली र व्यवहार मिलिरहेको छैन । जनताले व्यवहार हेर्छन्, व्यवहारमा उनीहरूले आफूलाई नसच्याउँदासम्म र साँच्चिकै सुधार गरेको प्रमाणित नगरेसम्म सहकार्यको सम्भावना छैन ।

० तपाईंहरू आफ्नो अडानमा प्रस्ट हुँदाहुँदै पनि माओवादीसँग मिलेको अभियोगमा 'अराष्ट्रिय तत्व' घोषणाको धम्की आउँदैछ नि ?

- यो निरङ्कुश राजावादीहरूको बहुलश्रीपूर्ण प्रलापभन्दा बढी केही पनि होइन । उनीहरू जनताबाट तिरस्कृत, अन्तर्राष्ट्रिय क्षेत्रबाट बहिष्कृत र चारैतिरबाट आलोचित भइरहेका छन्, जसका कारण सम्पूर्ण रूपले असफल भएका छन् । यस्तो अवस्थामा उनीहरूले आफ्ना गल्ती र कमजोरीहरूलाई छोप्न सकिन्छ, कि भनेर सही किसिमले हिँडिरहेका हामीमाथि लगाएको गलत आरोपवाहेक त्यो केही पनि होइन ।

० त्यस्तो प्रलापको प्रतिरोध कसरी गर्नुहुन्छ ?

- त्यसको प्रतिरोध गर्नुपर्ने आवश्यकता छैन । उनीहरूले बोलिरहेका छन् तर केही गरिरहेका छैनन् । उनीहरू जब गर्नेछन्, त्यसबेलामा त्यसको जसरी प्रतिरोध र प्रतिवाद गर्नुपर्छ, हामी गर्नेछौं । त्यसका लागि कुनै छुट्टै रक्षाकवच खडा गरिरहनैपर्दैन ।

० नगरपालिकाको चुनावमा भाग नलिँदा राजनीतिक पार्टीहरू वैधानिक रूपले पाखा लाग्दैनन् ?

- राजाको चुनाव गराउने घोषणा होइन, हल्ला हो । यसका दुईटा उद्देश्य छन् : एउटा, देशभित्र र बाहिरको जनसमुदायबाट आफ्नो क्रियाकलापलाई वैधानिकता दिलाउन वातावरण बनाउने र दोस्रो, राजनीतिक पार्टीले बहिष्कार गरे

भने जसले भाग लिन्छन्, नेपालका सच्चा राजनीतिक पार्टीहरू तिनीहरू नै हुन् भनेर निरङ्कुशतावादीहरूको आर्शीवाद प्राप्त नामधारी पार्टीहरूलाई देखाउने । राजाका यी दुवै उद्देश्यका पछाडि आफ्नो निरङ्कुश शासनलाई कायम राख्ने चाहना रहेकाले यो पूर्ण रूपले असफल हुनेछ । आफ्नो शासन सुदृढ बनाउने राजाको उद्देश्य जनविरोधी भएकाले जनताबाट प्रतिवाद हुने र जनआन्दोलनबाट त्यसलाई पराजित बनाउने काम स्वाभाविक रूपमा हुनेछ । हामी सचेत छौं, राजा यसबाट के गर्न चाहन्छन् । हामी सचेतनतापूर्वक काम गर्न चाहन्छौं । राजाको निरङ्कुश नियतको भण्डाफोर गरेर जनतालाई आन्दोलित बनाउनेछौं ।

० तपाईंहरूको सहभागिताबिना राजाले चुनाव गराउन सक्दैनन् र ?

- चुनाव घोषणा गर्न सक्छन् तर त्यो असफल हुन्छ । राजनीतिक पार्टीले चुनावमा भाग लिएनन् भने जनताले पनि त्यसमा भाग लिने छैनन् । मृष्टीभरका निरङ्कुशतावादीहरूका पछि लाग्ने केही मानिसहरू चुनावी नौटङ्कीमा सामेल हुन सक्छन् । त्यसले आन्दोलनलाई भन्नु बल पुऱ्याउनेछ, जनताको ठूलो सङ्ख्याले चुनावमा भाग लिने छैन, जसले गर्दा तथाकथित निर्वाचनबाट आएका कठपुतलीहरूका विरुद्ध हाम्रो आन्दोलन केन्द्रित हुँदा त्यो नौटङ्कीको भण्डाफोर मात्र हुनेछैन, त्यसबाट निरङ्कुश राजावादीहरूको पक्षमा होइन, प्रजातान्त्रिक आन्दोलनको पक्षमा शक्ति आर्जन हुनेछ, जुन उनीहरूकै निम्ति प्रत्युत्पादक बन्नेछ ।

० बहिष्कार गर्दा जनाधार नभएकाले चुनावमा जान डराएको आरोप लाग्दैन ?

- राजनीतिक पार्टीहरूको जनाधार छैन भने के जनताको रगत-पसिनाबाट उठाएको पैसा खाएका र सधैंभरि जनतालाई भँडाबाखा ठान्ने जर्नेल-कर्नेलको पक्षमा छ त ? कि प्रहरीका हाकिमको पक्षमा छ ? भूतपूर्व उच्चपदस्थ सैनिक र प्रहरीबाहेक राजाको पक्षमा को छ ? तिनीहरूलाई जनाधार न हिजो चाहिएको थियो, न त आज चाहिएको छ । आर्शीवाद र राजाले प्रदान गरेको प्रतिष्ठाभन्दा अरु उनीहरूलाई केही चाहिएको छैन । राजावादी र निरङ्कुशतावादीहरूसँग कुनै जनाधार छैन । जनाधार हिजो पनि पार्टीहरूकै पक्षमा थियो, आज पनि छ र भोलि पनि रहनेछ । निरङ्कुशतावादीहरूलाई पराजित गर्नका लागि नै असंवैधानिक, अप्रजातान्त्रिक र हुकुमीतन्त्रका आधारमा सञ्चालन हुने कथित चुनावको विरोध गरेका हौं, वास्तविक चुनावका हामी विरोधी होइनौं । जनतालाई उल्लु र दास बनाउन अगाडि सारिएको हथकण्डा भएकाले हामीले यसको विरोध गरेका हौं ।

० एमालेले सुरुमा संसद् पुनःस्थापनाको नारा उठाएको थिएन, अहिले फेरि किन उठायो ?

- सुरुमा त्यो नारा नउठाएर हामीले ठीकै गरेका थियौं । पछि हामीले यसलाई दुई कारणले समर्थन गर्नुपर्छ । पहिलो, पुरानो संसद् भङ्ग नयाँ संसद्का लागि गरिएको थियो । नयाँ संसद् निर्माण हुनसक्ने अवस्था भएन भने पुरानै संसदले निरन्तरता पाउने अन्तर्राष्ट्रिय मान्यता छ, यस्ता अभ्यासहरू भएका छन् । संसद्को चुनावका लागि मिति सार्न प्रधानमन्त्रीले गरेको सिफारिस कार्यान्वयन गर्नुपर्नेमा राजाले संविधानलाई बलात्कार गरेर अप्रजातान्त्रिक ढङ्गले सत्ता आफ्नो हातमा लिए । त्यसले गर्दा भएको संसद् पनि विघटन भइसकेको र संसदीय निर्वाचन पनि हुन नसक्ने अवस्थामा पुरानै संसद् पुनःस्थापित गरेर जनताको सार्वभौमिकता प्रयोग गर्ने थलो निर्माण गर्ने काम नै उपयुक्त भएकाले हामीले पुनःस्थापनालाई समर्थन गरेका हौं । जबसम्म चुनाव हुनसक्ने अवस्था थियो, त्यसबेलासम्म हामीले प्रतिनिधिसभाको पुनःस्थापनालाई मानेनौं । जब चुनाव हुन नसक्ने अवस्था भयो, तब हामीले यसलाई समर्थन गरेका हौं ।

दोस्रो, राजनीतिक पार्टीहरू सबै सहमतिको साभा विन्दुमा नआईकन प्रजातन्त्र पुनःस्थापना गर्न सम्भव छैन । त्यस्तो बेलामा

(एमाले) ले आफ्नै अडानमा सबैलाई हिँडाउँछु भन्दा राजनीतिक शक्तिबीच एकता हुन सक्दैन । संयुक्त आन्दोलनका लागि आफू पनि कतिपय सवालमा परिमार्जन हुन सक्नुपर्छ । नेपाली काङ्ग्रेसलाई पनि आन्दोलनमा सामेल गर्नुपर्ने अवस्था भएका बेला हिजो समर्थन नगरेको मागलाई समर्थन गरेर जानु अनुचित होइन । राजनीतिक शक्तिबीच समीकरण र एकता कायम गर्न संसद् पुनःस्थापनालाई समर्थन गर्नुपर्नेको हो ।

० माओवादीले उठाइरहेको संविधानसभालाई तपाईंहरूले आन्दोलनको नारा किन बनाउनुपर्दछ ?

- संविधानसभाको निर्वाचन ००७ सालदेखि निरन्तर नेपाली जनताको माग बनेर आइरहेको छ । ०१४ मा संविधानसभाको माग छोडी काङ्ग्रेस राजासँग सम्झौता गरेर राजाद्वारा प्रदत्त संविधानमा आधारित चुनावमा सामेल भयो । तर, नेपाली जनताले यो माग त्यसबेला पनि छाडेनन् । ३० वर्षसम्म पनि कुनै न कुनै कोणबाट यो माग उठिरहेकै थियो । ०४६ मा राजासँग सम्झौतापछि त्रिपक्षीय शक्ति सन्तुलनका आधारमा ०४७ को संविधान बन्यो । ०५९ असोज १८ देखि अहिलेसम्म राजाद्वारा यो संविधान पटकौपटक कुल्चिएको छ, मिचिएको छ र च्यातचुत पारिएको छ । ००७ देखि अहिलेसम्म जनतासँग गरेका सबै सम्झौता राजाले तोड्दै आएका छन् । यस्तो अवस्थामा अब फेरि राजाले उल्लङ्घन गर्न नसक्ने गरी जनताको सार्वभौमसत्ता स्थापना गर्ने आन्दोलन अगाडि बढिरहेको छ । हामी संविधान, राजसंस्था, राजनीतिक पार्टीहरू, जनता, जनताको सार्वभौमसत्ता, राष्ट्रिय अखण्डतालाई अग्रगामी परिवर्तन र विकासको सन्दर्भमा पुनर्व्यवस्थित गर्न चाहन्छौं । त्यसका निम्ति राज्यसंयन्त्रको पुनर्संयोजनदेखि आर्थिक-सामाजिक परिवर्तन गरेर नयाँ नेपाल निर्माण गर्नुपर्ने अवस्था छ । अब नयाँ संविधान निर्माण नगरी काम चल्दैन । आजसम्म नेपालमा जति संविधान बने, त्यस प्रक्रियामा जनता प्रत्यक्ष संलग्न भएका छैनन् । अबको संविधानलाई शक्तिशाली बनाउनका लागि जनताको सार्वभौमसत्ताको प्रयोग हुनुपर्दछ । त्यसका लागि संविधान निर्माणमा जनता

प्रत्यक्ष संलग्न हुनुपर्दछ। यो मान्यताको आधारमा हामी अब नयाँ संविधान निर्माण गर्ने ठाउँसम्म आइपुगेका छौं। नयाँ संविधान संविधानसभाको निर्वाचनबाट गराउँदा सबभन्दा बढी प्रजातान्त्रिक हुने भएकाले हामीले यसलाई आफ्नो माग बनाएका हौं।

० राजाको पाँचमहिने शासनलाई कसरी हेर्नुभएको छ ?

- राजाको पाँचमहिने हुकुमी शासन पूर्णतः असफल भएको छ। जति जोडतोडले प्रचार गरिए पनि मुलुकमा शान्ति कायम गर्न राजाको शासन निकम्मा सावित भएको छ। उपत्यकामा शान्ति कायम भएको भन्ने भ्रम फैजाइएको छ। तर, यत्तिको अवस्था शेरबहादुर देउवा प्रधानमन्त्री भएकै बेला कायम भइसकेको थियो। माओवादीका संयन्त्रहरू त्यतिबेला ध्वस्त भएका थिए। राजाका कारण बरु निरङ्कुशतावादी र प्रजातान्त्रिक शक्तिबीच सङ्घर्ष चर्केको छ। अहिले आँधी आउनुअघिको सन्नाटा छाएको छ, कुनै पनि बेला यो विस्फोट हुनसक्छ। जिल्ला सदरमुकामबाहिर राज्यको उपस्थिति छैन, माओवादीको हत्या, हिंसा र सत्ता कायम छ।

मुलुकमा जनताका सबै अधिकारहरूमाथिको बन्देज कायम छ। प्रजातन्त्रको बाटोमा मुलुक जाँदैछ भन्ने कुरा गलत सावित भएको छ। ०४६ सालअघिका मण्डलेहरूलाई ल्याएर मुलुकमा नौटङ्की गरिँदैछ। कूटनीतिक रूपमा मुलुक निकै एक्लिँएको छ। अन्तर्राष्ट्रिय संस्था र दातृ निकायहरूले नेपालमाथि आँला ठड्याएका छन्। इतिहासमा पहिलोपटक हाम्रो राज्य अन्तर्राष्ट्रिय समुदायमा यति धेरै बदनाम हुनपुगेको छ। आर्थिक अवस्था भन्ने भयावह बनेको छ। विदेशबाट रेमिट्यान्स आउने होइन भने मुलुक एक दिन पनि थप चलन नसक्ने र टाट उल्टिने अवस्था छ। उद्योगधन्दाहरू चौपट भएका छन्। विकास निर्माण ठप्प भएको छ। २०-२५ प्रतिशत बजेट मात्र विकासमा र बाँकी युद्धमा खर्च भइरहेको छ।

पाँच महिनाले देखाउँछ- मुलुकमा निरङ्कुशतन्त्र चलन सक्दैन। राजाको शासन जति दिन लम्बिन्छ, त्यति दिन मुलुकले घाटा बेहोर्छ। अब राजाको शासनबाट होइन, जनताको शासनबाट मात्र मुलुकका समस्याहरू समाधान हुनसक्छन् भन्ने प्रमाणित यो अवधिमा गरेको छ।

- विष्णु रिजाल